

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI)
ANABİLİM DALI**

**ALMAN COĞRAFYACI CARL RITTER' İN
COĞRAFYA BİLİMİNE KATKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Sevil TOP YILMAZ

Ankara - 2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI)
ANABİLİM DALI**

**ALMAN COĞRAFYACI CARL RITTER'İN
COĞRAFYA BİLİMİNE KATKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Sevil TOP YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR

Ankara - 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI) ANABİLİM DALI

ALMAN COĞRAFYACI CARL RITTER'İN COĞRAFYA BİLİMİNE
KATKILARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR

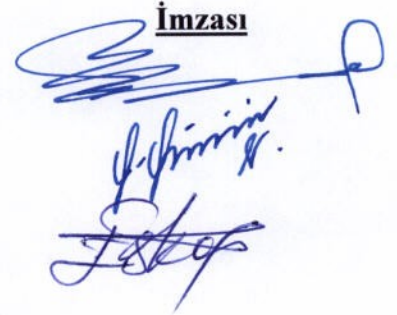
Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Yrd. Doç. Dr. Erkan YILMAZ

İmzası

Tez Sınav Tarihi: 05.09.2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

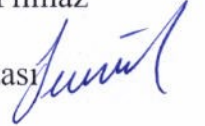
Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(21/10/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Sevil Top Yılmaz

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	9
1.2 Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve	10
1.3 Araştırmanın Yöntemi	14
2. TARİHSEL SÜREÇTE COĞRAFYANIN GELİŞİM EVRELERİ.....	17
2.1 İlkçağ' da Coğrafya	20
2.2 Ortaçağ' da Coğrafya	24
2.3 Yeni ve Yakın Çağda Coğrafya.....	30
3. DÜNYADA MODERN COĞRAFYA AKIMI VE ÖNCÜLERİ	37
3.1 Alman Coğrafyası.....	39
3.2 Fransız Coğrafyası.....	44
3.3 İngiliz Coğrafyası	48
3.4 Rus Coğrafyası	52
4. CARL RITTER'İN BİYOGRAFİSİ.....	58
4.1 Carl Ritter'in Hayatı	58
4.2 Carl Ritter' in Eğitim Hayatı: Schnepfenthal ve Halle.....	62
4.3 Ritter'in Frankfurt ve Berlin Yılları	68
4.4 Aydınlanma Çağı'nın Ritter Üzerindeki Etkileri	73
5. CARL RITTER'İN BİLİMSEL KİŞİLİĞİ VE COĞRAFYA BİLİMİNE KATKILARI.....	78
5.1 Carl Ritter'in Opus Magnumu: Die Erdkunde	88

5.2	Erdkunde'nin Son Cildi Klein Asien.....	96
6.	Carl Ritter 'den Sonra Almanya'da Modern Coğrafya.....	117
7.	SONUÇ.....	124
8.	KAYNAKÇA.....	132

ÖNSÖZ

Coğrafya tarihi, coğrafyanın ne olduğunu, kökenini, gelişimini, içerik ve yöntem açısından ortaya çıkan farklılıkları, coğrafya bilimine katkı yapan kişilerin hayatları ve eserlerini, bilimsel kurumlarını inceler. Bu çalışma, coğrafya tarihi için önemli bir kişi olan ve modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter üzerine yapılmıştır. Çalışmamızda “Carl Ritter kimdir, eserleri nelerdir ve coğrafya bilimine olan katkıları nedir?” sorularına cevap vermeye çalıştık.

Araştırmanın her aşamasında değerli görüş ve fikirlerinden yararlandığım danışman hocam Prof. Dr. Ali Özçağlar’a ve tez sürecim boyunca beni teşvik eden kıymetli hocam Prof. Dr. Osman Gümüşçü’ye önemli katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim. Hayatımın her döneminde ilgi, sevgi ve sabırlarıyla yanımda olan aileme ve sevgili eşime en içten teşekkürlerimi sunarım.

1. GİRİŞ

Yazılan her şey tarihin konusuna girer. İster sıradan bir evrak, ister bir mektup, isterse bir kitap olsun hemen herkes tarih okur. Yapılan her araştırma, hazırlanan her metin aslında bilinçli ya da bilinçsiz hazırlanmış bir tarihtir.¹ “İçinde yaşadığımız anın” tanımlanması, aslında geçmişin, geçen yıl ya da geçen haftanın tanımlanmasıdır; geriye bakmaktan başka bir şey değildir. Hiç kimse bir işi, o işin geçmişi ile ilgili daha çok bilgi toplamadan ve kayıtları kullanmadan yapamaz; çalışmayı yapmak veya meslektaşları ile konuyu tartışmak için konunun geçmişini bilmek zorundadır.²

Diğer bütün bilimlerde olduğu gibi coğrafya tarihi de bilim tarihinin konusudur. Bilim tarihi, bilimsel bilginin gelişim sürecini inceleyen bir araştırma etkinliğidir.³ Bilim tarihi, bilimin ne olduğunu, kökenini, gelişimini, bilime katkı yapan kişilerin hayatı, bilimsel kurumlar ve aletler, bilimin iktisadi, siyasi, dini ve toplumsal bağlamla ilişkisini, bilimsel bilginin farklı kültürler arasında aktarımını vb. konuları incelediği söylenebilir. Bilim tarihi, bir bilim dalının kendi geçmişini, kronolojisini vermek değil, nasıl ve niçinini yani nedenselliğini belirlemektir.⁴ Her bilimin tarihi olduğu gibi coğrafyanın da tarihi vardır. Coğrafya tarihi, coğrafyanın ne olduğunu, kökenini, gelişimini, içerik ve yöntem açısından ortaya çıkan

---

¹ O. Gümüştü, **Coğrafyaya Davet**, İstanbul, 2012, s. 35.

² J. Barzun- H. F. Graff, **Modern Araştırmacı**, (Çev. F. Dilber), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2008, s. 5.

³ H. G. Topdemir- Y. Unat, **Bilim Tarihi**, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 7.

⁴ O. Gümüştü, **Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya**, İstanbul, 2014, s. 108.

farklılıkları, coğrafya bilimine katkı yapan kişilerin hayatları ve eserlerini, bilimsel kurumlarını inceler. Coğrafya tarihi, coğrafya biliminin zaman içinde geçirdiği aşamaların ne olduğu ve bu sürece neden olan olayları da ele alır. Toplum değiştikçe, coğrafyanın içeriğinin ne olduğunun tanımları da değişmektedir. Bu nedenle, bütünüyle bilimin olduğu gibi, bilim dallarının da rolü tarihler boyunca değişime uğramıştır ve bunun sonucunda da coğrafyanın bugünkü durumunun değerlendirilebilmesi için geçmişi hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Coğrafyanın iki bin yıldan fazla süren bir tarihsel süreçte nasıl anlaşıldığı, içinde geliştiği toplumsal ve entelektüel ortamların nasıl olduğu ve günümüzdeki değişimin hızlı adımlarıyla coğrafi araştırmada nelerin etkili olduğu büyük önem taşımaktadır.⁵ Zaman zaman geriye bakarak kat edilen yolları ve aşılan merhaleleri mukayeseli bir şekilde gözden geçirmek, yalnız fertlerin hayatında değil, toplumların hayatında da değer hükümleri verebilmek, bugünü daha iyi anlayabilmek ve yarına daha bilinçli, daha emin adımlarla yönelmek için faydalı ve lüzumludur.⁶ Ülkemizde pek çalışılmayan coğrafya tarihi, batılı ülkelerde oldukça rağbet gören alanlardan biridir. Özellikle ülkemizde coğrafyacılar tarafından hazırlanan coğrafya tarihi çalışmaları daha da azdır. Türkiye’de coğrafya tarihi ile ilgili çalışmalara bakıldığında coğrafyacılar içinde birkaç istisna hariç yapılan araştırmaların %90’ı cumhuriyet dönemine aittir. Coğrafyacı olmayıp bu konuda eser verenlerin de belki %90’ı cumhuriyet öncesi özellikle Osmanlı dönemine aittir.⁷

---

⁵ N. Özgüç-E. Tümertekin, **Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 23.

⁶ S. Erinç, **Elli Yılda Coğrafya**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1973, s.1.

⁷ O. Gümüüşçü, **Coğrafya’ ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 42.

Coğrafyanın entelektüel tarihini yazmak bir kerelik ve sonsuza kadar sürecek bir iş değildir. Herkes kendine uygun olan yoldan coğrafya biliminin tarihi anlatacaktır.⁸ Bizim çalışmamız ise coğrafya tarihinin önemli isimlerinden biri olan Carl Ritter üzerine yapılan bir araştırmadır. Modern coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Ritter' in hayatı ve bilimsel kişiliği üzerine bir araştırma yapılarak coğrafya tarihinin bir noktasına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Yurtdışında birçok kez hakkında makale ve kitap yazılmış olmasına rağmen maalesef ki ülkemizde direk Ritter ile ilgili bir çalışma mevcut değildir. Gerek Ritter gerekse Humboldt olsun bu iki coğrafyacı modern coğrafyanın kurucuları olarak kabul edilmektedir. Ritter modern beşeri coğrafyanın Humboldt ise modern fiziki coğrafyanın kurucuları olarak literatüre geçmişlerdir. Coğrafya tarihi açısından bu derece önemli olmalarına rağmen ülkemizde henüz hiçbir coğrafyacı tarafından çalışılmamış olmaları bizi bu çalışmayı yapmaya yöneltmiştir. Ancak bazı eserlerde coğrafya tarihinin ele alındığı bölümlerde Carl Ritter'e çok kısa değinildiği görülmüştür. Bu eserlerde Ritter ile ilgili söylenenler Ritter' in modern coğrafyanın kurucusu olduğundan ileri gitmemiştir. Yukarıda söylediğimiz üzere ülkemizde coğrafya tarihi ile ilgili çalışmalar ya cumhuriyet dönemi ya da cumhuriyet öncesi Osmanlı dönemine aittir. Batı coğrafya tarihi ile ilgili çalışma ise Erol Tümertekin' in hazırlamış olduğu “Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul V. de la Blache” isimli eser dışında başka bir araştırma yoktur. Tümertekin hazırlamış olduğu bu eser ise Ritter' den sonraki daha geç bir döneme denk gelmektedir. Tarafımızdan hazırlanan bu çalışma, yurtdışında mevcut olsa da Türkiye'de ilk kez yapılmıştır.

---

⁸ O. Gümüüşçü, **Coğrafya' ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 40.

Konuyla ilgili batı literatürü incelendiğinde karşımıza hem coğrafya tarihi hem de Carl Ritter ile ilgili çeşitli çalışmalar çıkmıştır. Ritter ile ilgili yapılmış çalışmaları aşağıda kronolojik olarak sizlere sunmaya çalışacağız.

Öncelikle 1867 yılında William Leonard Gage (1832-1889) tarafından yayımlanan Carl Ritter' in biyografisi olan "Life of Carl Ritter" isimli eser ile başlayalım. Bu çalışma Ritter' in doğumundan ölümüne kadar olan yaşam hikâyesini ele almıştır. Sırasıyla Ritter' in doğduğu şehir, çocukluğu, eğitim hayatı, çalışma hayatı ve coğrafyaya dair fikirlerinin anlatıldığı bu eserde Ritter'e dair geniş çaplı bilgiye ulaşılmaktadır. Eserde, Ritter'in nasıl bir çevrede yetiştiği, eğitim gördüğü ve coğrafi fikirlerinin nasıl şekillendiğine dair bilgiler bulmak mümkündür.

John Leighly (1895-1986), ise 1938 yılında Ritter' in coğrafi fikirlerine ve çalışmalarına dair düşüncelerini "*Methodological Controversy in Nineteenth Century German Geography*" isimli Annals of Association of American Geographers'da yayımlanan makalesinde dile getirmiştir. J. Leighly makalesinde, Ritter' in coğrafi metodolojisi doğa teolojisi ile birleşmiş olduğuna ve Ritter' in yeryüzü ile ilgili araştırmaları, yaratıcının mekânı şekillendirirken ve düzenlerken neyi hedeflediğini keşfetmek için bir girişim niteliğinde olduğuna değinmiştir.

1949 yılında Richard Hartshorne (1899-1992) tarafından yayımlanan "The Nature of Geography" isimli eser coğrafya bilim tarihi için önemli çalışmalardan birisidir. Coğrafya biliminin geçmişine ışık tutan bu kitap on iki bölümden oluşmaktadır. "Coğrafyanın klasik dönemi: Humboldt ve Ritter" başlığı altında Ritter ile ilgili çeşitli bilgilere ulaşılmaktadır. Ritter'in hayatına, eserlerine ve coğrafi fikirlerine ilişkin bilgiler sunması açısından bizim için önemli bir kaynaktır.

Daha sonra 1951 yılında Heinrich Schmitthener (1887-1957) tarafından hazırlanan “Studien über Carl Ritter” isimli eser karşımıza çıkar. Ritter’ in yaşamının anlatıldığı bu eserde özel öğretmenlik yaptığı dönem, mesleği, eserleri ve teolojik fikirlerine yer verilmiştir.

1959 yılında Scottish Geographical Magazine’ de yayınlanan Karl Sinhuber’in (1919-2010) “Carl Ritter 1779-1859” isimli makalesinde çocukluğundan başlayıp ölene kadar olan sürede Ritter’ in hayatındaki önemli noktalara değinilmiştir. Berlin’deki üniversitede ve Prusya askeri akademisinde verdiği derslerindeki başarılarından Berlin Bilimler Akademisine üye olarak seçilmesine kadar çeşitli bilgiler ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Berlin Geographical Society’nin (Berlin Coğrafya Derneği) Ritter’ in önderliğinde nasıl önemli bir kuruluş haline gelmesinden de bahsedilmiştir. Ve tabi ki eseri Erdkunde ile ilgili kısa ve öz bilgiler verilmiştir.

F. L. Kramer 1959 yılında Geographical Review’de yayınlanan “A note on Carl Ritter 1779-1859” isimli makalesinde modern coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilmesine değinilmesinin yanı sıra Carl Ritter’in önemli eseri “Erdkunde” ve “Europa: ein geographisch-historisch-statistisches Gemaelde” ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Ritter’in haritacılık yönüne dikkat çeken Edgar Lehmann tarafından 1959 yılında hazırlanan “Carl Ritters Kartographische Leistung” Ritter’in harita yapma konusundaki başarısı üzerine bir makaledir. Lehmann, Ritter’in yaşamının başından sonuna kadar olan kartografik çalışmalarını incelemiştir. Aynı zamanda Ritter’in içinde yaşadığı dönemin özelliklerini ve bunun Ritter’in çalışmalarına yansımaları da ele almıştır.

1969 yılında yayımlanan müellifi Robert E. Dickinson olan “The Makers of Modern Geography” hem coğrafya biliminin tarihi hem de Carl Ritter’ in biyografisi için önemli bir eserdir. Üç ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümü modern coğrafyanın kurucuları olarak kabul edilen Strabo, Kant, Humboldt ve Ritter’e ayrılmıştır. İkinci bölümde Alman coğrafyasını üçüncü bölümde de Fransız coğrafyasını ele alması açısından bizim çalışmamız için önemli bir kaynak olmuştur.

Carl Ritter ile ilgili geniş bilgi içeren bir diğer önemli çalışma ise 1979 yılında Hanno Beck tarafından yayımlanmış olan “Carl Ritter Genius der Geographie”dir. Tıpkı William Leonard Gage’ in eserinde olduğu gibi burada da Ritter’ in geniş bir biyografisini bulabiliyoruz. Bu kitapta Ritter’in ailesine, çocukluğuna, Schnepfenthal’ deki eğitim hayatına, üniversitede gördüğü eğitime, Frankfurt’ta öğretmenlik yaptığı döneme, Berlin’deki üniversite hayatına ve eseri Erdkunde’ ye yer verilmiştir. Ritter’ in hayatındaki önemli dönemlere sırasıyla yer veren bu kitap Ritter’e dair bir başvuru kitabı niteliğindedir.

Max Linke 1981 yılında “*Geographers, Bibliographical Studies*” isimli eserde “*Carl Ritter 1779-1859*” başlıklı yazısında Ritter’ in biyografisini üç başlık altında incelemiştir. Çalışma, Ritter’in eğitimi, hayatı ve mesleği ile başlayıp bilimsel fikirleri ve coğrafi düşünceleri ile devam edip fikirlerinin yayılması ve etkileri ile son bulmuştur. Ayrıca yazının sonuna Ritter’in hayatının kronolojisi de eklenmiş bulunmaktadır.

1982 yılında Mannheim üniversitesi tarafından basılan Carl Ritter ile ilgili Ernst Plewe tarafından kaleme alınmış makalelerin birleştirilmesiyle oluşan “Carl Ritter-Neuere Forschungen von Ernst Plewe mit einem Beitrag von Gudrun Höhl”

isimli eser bir diğere önemli çalışmadır. Bu eserde Ritter' in hayatına, mesleğine, coğrafyacı kimliğine ve eserlerine dair önemli bilgiler bulmaktayız.

Hem coğrafya tarihi hem de Ritter üzerine verdiği bilgiler açısından bizim için önemli bir kaynak olan bir diğere çalışma ise 1993 yılında G.J. Martin ve C.W.J. James tarafından kaleme alınan “All Possible Worlds- A History of Geographical Ideas” adlı eserdir. Eser, coğrafyanın uzak geçmişinden başlayıp modern zamana kadar olan geniş bir dönemi anlatmaktadır. Çalışmada klasik modern dönem başlığı altında Carl Ritter ile ilgili geniş çaplı bilgi bulmak mümkündür. Hem o dönemdeki coğrafyanın durumunu hem de Ritter' in coğrafyaya yapmış olduğu katkıları sunuyor olması bizim için önemlidir. Eserde Ritter' in doğumundan başlayıp ölümüne kadar olan süreç anlatılmış olup bunun yanı sıra eserlerine ve coğrafi fikirlerine yer verilmiştir.

Bir diğere önemli eser ise Andreas Schach tarafından 1996 yılında yayınlanan “*Carl Ritter (1779-1859)- Naturphilosophie un Geographie*” isimli çalışmadır. Eserde öncelikle 1800-1850 yılları arasında coğrafyanın genel durumuna değinilmiş ve daha sonra Ritter'in coğrafya anlayışı üzerinde durulmuştur. Ritter döneminde coğrafyanın durumu, Ritter'i etkileyen kişiler ve durumlar anlatılmaya çalışılarak Ritter'in coğrafya anlayışı verilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan eser bizim Ritter'in coğrafi fikirlerini değerlendirmemizde yardımcı olmuştur.

Yossi Ben-Artzi 2004 yılında yayınladığı, “The Idea of a Mediterranean Region in Nineteenth- to Mid-Twentieth Century German Geography” isimli makalesi 18. yüzyılın sonundan ikinci dünya savaşına kadar olan dönemde Alman coğrafyasındaki Akdeniz bölgesi fikrinin gelişmesiyle ilgilidir. Bu makalede bu konuyla ilgilenen alman coğrafyacılar yer verilmiş olup Carl Ritter ile ilgili de

Berlin Üniversitesi'ndeki ilk coğrafya profesörü olmasına değinilmiştir. Coğrafya biliminin en eski bilim dallarından biri olduğuna ve Ritter ile Humboldt' un bilimsel coğrafyanın kurucuları olduğu yazmaktadır. Ritter'in bilimsel görüşlerinin de verildiği bu eserde Ritter' in insanları coğrafi gerçeğin tam merkezine koyduğuna da değinilmiştir. Bunun yanı sıra Ritter' in yeryüzünü insan vücuduyla karşılaştırarak dünyanın antropolojik bir obje gibi çalışılması gerektiğini söylediğine yer verilmiştir. Bu çalışma Ritter ile ilgili çeşitli coğrafi fikirleri vermesi açısından bizim için önemlidir.

A. H. Jensen 2009 yılında yayımladığı “*Geography, History and Concepts: A Student's Guide*” isimli eserinde Carl Ritter'e yer vermiştir. Coğrafyanın kurucuları başlığı altında klasik dönem içerisinde Carl Ritter ile ilgili ve onun coğrafya anlayışına dair bilgi vermiştir.

2010 yılında Barney Warf, “*Encyclopedia of Geography*” isimli coğrafya ansiklopedisinde Carl Ritter maddesini kaleme almıştır. Kısaca Ritter'in hayatına, eseri Erdkunde' ye ve coğrafi fikirlerine yer verilmiştir. Barney Warf yazısında Ritter'in eseri Erdkunde için “*magnum opus*” yani başyapıt ifadesini kullanmıştır. Warf, Erdkunde üzerine şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur; “Bu çalışma çok başarılı olmuş ve coğrafyayı sadece haritalarla çalışılan bir bilim olmaktan çıkartmış olup çeşitli araştırma yöntemleriyle çalışılabilen bir bilim dalı olmasını sağlamıştır”.⁹ Barney Warf bu şekilde yazısında Ritter üzerine kısa bir değerlendirmede bulunmuştur.

---

⁹ B. Warf, “Ritter, Carl 1779-1859”, *Encyclopedia of Geography*, cilt 5, University of Kansas, Singapur, 2010, s. 2471.

Burada uzun süre yaptığımız literatür taraması sonucu ulaşabildiğimiz Carl Ritter'e yer vermiş çalışmaları ele almaya çalıştık. Tüm bu incelediğimiz çalışmalarda gördüğümüz Ritter'in modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edildiği ve eseri Erdkunde'nin bir başyapıtı olarak değerlendirildiğidir. Bunun yanı sıra her incelemede Ritter ile ilgili benzer söylemlerin yanı sıra farklı söylemler de bulunmakta olup biz bütün bunları birlikte ele alıp değerlendirmeye çalıştık.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, en eski ve köklü bilimlerden birisi olan coğrafyanın tarihinde modern coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter'in biyografisini ve coğrafi fikirlerini ortaya koymaktır. "Carl Ritter kimdir?", "eğitim hayatı nasıldır?", "eserleri nelerdir?", "coğrafyaya katkıları nedir?" gibi sorulara yanıt verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada giriş bölümünden sonraki ikinci bölümde kısaca coğrafyanın geçmişine yer verilmiştir. İlkçağda, ortaçağda, yeni ve yakın çağda coğrafyada yaşanan gelişmelere değinilmiştir. İlk çağlarda insanların yaşadığı ve bildiği dünya hakkında yazdığı ve bu dünyayı anlamak manasına gelen coğrafya alanında, Eski Yunan döneminde birçok bilim dalında olduğu gibi önemli gelişmeler yaşanmış olduğuna ve bu dönemde ileri sürülen coğrafi fikirlere yer verilmiştir. Sonrasında ise Ortaçağ'da Avrupa'da yaşanan duraklama döneminin aksine İslam dünyasında bilimsel faaliyetlerin ilerlediğine değinilmiş olup coğrafya alanında İslam dünyası âlimlerinin kendilerinden önceki eskiçağ bilim adamlarının eserlerinden edindikleri bilgilerin üzerine kendi düşüncelerini de ekleyerek coğrafyaya nasıl katkı sağladıkları anlatılmaya çalışılmıştır. Rönesans ve keşifler çağı ile birlikte Avrupa'da yaşanan uyanış coğrafyada da kendini hissettirmiştir. Yeni ve yakın çağda ise

Varenius, Keckermann ve Kant ile birlikte Avrupa’da bilimsel coğrafyanın temelleri atılmasına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise modern coğrafyanın ortaya çıkışına ve o dönemdeki Alman, Fransız, İngiliz ve Rus coğrafyacılar yer verilmiş olup bahsi geçen ülkelerde coğrafyayla ilgili yapılan çalışmalar, kişiler ve o dönemin coğrafi fikri anlatılmıştır. Dördüncü bölüm ise çalışmanın odak noktası olan Carl Ritter’in biyografisine ayrılmıştır. Bu bölümde Carl Ritter kimdir, nerede doğmuştur, eğitim hayatı nasıldır, iş hayatı nasıl başlamıştır gibi soruların cevapları verilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise, Carl Ritter’in bilimsel kişiliği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu aşamada onun coğrafi fikirlerine yer verilmiş olup bunları desteklemek amacıyla da eseri Erdkunde’nin birinci cildinin giriş bölümü ile Erdkunde’nin son cildi olan Küçük Asya’nın önsöz ve içindekiler bölümünün çevirilerine yer verilmiştir. Altıncı bölüm olan sonuç kısmında ise coğrafya tarihi ve Carl Ritter üzerine kısa bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

1.2 Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Coğrafya tarihi için önemli bir coğrafyacı olan Carl Ritter modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Coğrafya bilimine yapmış olduğu katkılar literatürde önemli yer tutmaktadır. Şimdiye kadar özellikle yabancı literatürde Carl Ritter ile ilgili yazılmış birçok yayın bulunmaktadır. Bu yayınlar bize yön göstermiş olup çalışmamızın kuramsal çerçevesinin oluşmasında yardımcı olmuştur. Kuram, sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar ve yasalar bütünü olarak tanımlanır. Çalışmamızın kuramsal çerçevesini çizebilmek adına burada Carl Ritter ve bilimsel kişiliği ile ilgili diğer yazarların neler söylediğine kısaca yer vereceğiz.

Carl Ritter, coğrafyanın dâhisi, modern coğrafyanın kurucusu gibi çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Onun coğrafya bilimine yapmış olduğu katkılar konusunda pek çok coğrafyacı çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. R. Hartshorne, Carl Ritter'in coğrafyanın doğası ve yöntemleri üzerinde durduğunu söylemiş olup Ritter'in coğrafya metodolojisine ilişkin görüşlerinin ise ancak yazdığı eserlerde görülebileceğini söylemiştir.¹⁰ B. Warf, "Ritter'e göre coğrafyanın amacı çeşitlilik içinde birliği tanımlamaktır" şeklinde Ritter ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir.¹¹ Ritter kendisi de bu konuda eseri Erdkunde'nin giriş bölümünde coğrafya anlayışının temelinde "çeşitlilik içinde bütünlük" kuramının yattığını söylemektedir. G. Martin ve P. James de coğrafya tarihine ilişkin kitaplarında Ritter'in çeşitli şeyler arasındaki ilişkiyi vurguladığını ve bunu göstermek içinde Almanca "zusammenhang" sözcüğünü sık sık kullandığını yazmışlardır.¹² Y. B. Artzi ise Ritter'in coğrafi fikirlerine ilişkin olarak onun jeolojik dönemlerin, bitkilerin ve hayvanların sınıflandırılmasını coğrafyaya uyguladığını öne sürmüş olup ona göre Ritter, dünyayı kendi içinde sabit şekiller, hareketli şekiller ve üç âlem olmak üzere sınıflandırmıştır.¹³ R. Dickinson ise "Ritter'e göre coğrafya saf betimlemelerden uzak duran, benzer bölgedeki ya da bir mekân ile diğeri arasındaki fenomenlerin

---

¹⁰ R. Hartshorne, **Nature of Geography**, University of Wisconsin, 1949.

¹¹ B. Warf, "Carl Ritter (1779-1859)", *Encyclopedia of Geography*, cilt.5, University of Kansas, Singapur, 2010, s. 2470-2471.

¹² G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, Usa 1993, s. 128.

¹³ Y. B. Artzi, "The Idea of Mediterranean Region in Nineteenth to Mid-twentieth Century of German Geography", *Mediterranean Historical Review*, vol.19 no.2, 2004, s. 6.

oluşumundaki ilişkiyi araştırması gereken bir bilim” olduğunu söylemiştir. Dickinson’ın bir diğer üzerinde durduğu konu ise “Ritter’e göre coğrafi çalışmaların amacının ve içeriğinin bütüncül bir bakış açısına sahip olması ve bütün çalışmaların insan odaklı olup insanla sonuçlanması” gerektiğidir.¹⁴

J. Leighly, Ritter’ in coğrafi fikirlerine ve çalışmalarına dair düşüncelerini, “Ritter’ in coğrafi metodolojisi doğa teolojisi ile birleşmiş ve bu yüzden Ritter’ in yeryüzü ile ilgili araştırmaları, yaratıcının mekânı şekillendirirken ve düzenlerken neyi hedeflediğini keşfetmek için bir girişimdir” şeklinde dile getirmiştir.¹⁵ Ritter’ in teolojik fikirleri ile ilgili Martin ve James ile A. H. Jensen şunları söylemiştir; “Ritter, insanlığın gelişmesinde yol gösterici olan tanrıdan gelen emirlere sahip olan doğanın bulunduğu dünyayı eğitsel bir model olarak kabul etmiştir. Ritter teolojik bakış açısını bilimsel kritik ile birleştirmiştir. Var olan düzeni anlayabilmek için doğanın işleyişi üzerine çalışmıştır”. Bunların yanı sıra Ritter, Kant’ın ileri sürdüğü “Bilim adamı evreni mekanik çizgide açıklamalı ve bundan asla vazgeçmemeli, diğer taraftan ise unutmamak gerekir ki doğal yaşam en iyi doğa teolojisinin prensipleri üzerinden anlaşılabilir” şeklindeki tavsiyeye de bağlı kalmıştır.¹⁶ Carl Ritter hakkında gerek teolojik fikirleri gerek coğrafi metodolojisi gerekse coğrafya anlayışı ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüş olsa da herkesin birleştiği bir nokta vardır ki o da Ritter’ in modern beşeri coğrafyanın kurucusu olmasıdır.

---

¹⁴ R. Dickinson, **The Makers of Modern Geography**, London, 1969.

¹⁵ J. Leighly, “Methodological Controversy in Nineteenth Century German Geography” *Annals of Association of American Geographers*, vol. 28 no. 4, 1938, s. 243.

¹⁶ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, Usa 1993, s.129; A. H. Jensen, **Geography, History and Concepts: A Student’s Guide**, 2009, s. 44-45.

Ayrıca bu bölümde konunun daha iyi anlaşılması için bazı temel kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır. Öncelikle coğrafya tarihi ile başlayalım. Yapılan her araştırma, hazırlanan her metin aslında bilinçli veya bilinçsizce hazırlanmış bir tarihtir. Hiç kimse bir işi, o işin geçmişi ile ilgili bilgi toplamadan ve geçmişteki kayıtları kullanmadan yapamaz. Bizden önce o işi yapmış olanların isimleri, tarihleri, hataları ve başarıları görüşlerimize bir zemin oluşturur. Coğrafya tarihi, coğrafya biliminin nasıl ve ne zaman doğduğunu ve doğuşundan bugüne kadar nasıl bir gelişim sürecini izlediğini araştıran bilim dalıdır.¹⁷ Ülkemizde coğrafya tarihi pek çalışılmamış olsa da batılı ülkelerde oldukça rağbet gören bir bilim dalıdır. Coğrafya bilimini tarihi açısından ele aldığımızda antik coğrafya dönemi, erken modern dönem, modern coğrafya dönemi ve çağdaş coğrafya olarak dörde ayrılabilir. Antik coğrafya dönemi olarak adlandırdığımız dönem M.Ö. 600'lü yıllarda Yunan döneminde başlayıp M.S. 200'lü yıllarda Roma döneminde sona ermektedir. 1650-1859 yılları arasında kalan erken modern dönemi Varenius ile başlatılıp Humboldt ve Ritter'in ölümüyle sonlandırılır. Erken modern dönemde coğrafya bilimi ilk kez kendini coğrafyacı olarak adlandıran profesyoneller tarafından icra edilmiştir. Bu dönemde coğrafyaya en büyük katkıyı Humboldt ve Ritter başta olmak üzere Alman coğrafyacılar yapmıştır. 1874 yılında Almanya'da üniversitelerde ilk coğrafya bölümlerinin açılmasıyla modern coğrafya dönemi başlamıştır. İlk akademik coğrafya dergileri, dernekleri ve kongreleri modern coğrafya döneminde başlamıştır. Coğrafya biliminde 1953 yılından sonraki dönem çağdaş dönem olarak kabul edilir.

---

¹⁷ O. Gümüşçü, **Tarihi Coğrafya**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 72-74.

Çağdaş coğrafya, erken modern ve modern dönemi idare eden Kıta Avrupası hâkimiyeti yerine Anglo Amerikan coğrafyası hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁸

Çalışmamızda sıklıkla karşılaşacağımız bir diğer kavram modern beşeri coğrafyadır. Beşeri coğrafya, insanın yeryüzü ile olan karşılıklı ilişki ve etkileşimlerini konu edinmiş olan coğrafya dalıdır.¹⁹

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Geniş anlamda metot/yöntem, bizi gerçeğe götüren yoldur ve bir araştırmada bilimsel gerçeğe ulaşma konusunda önemli bir rol oynar. Araştırma yöntemi araştırmanın amacına uygun olarak verilerin toplanmasını, bilgi edinmede belirli kural ve yollardan düzenli bir şekilde yararlanmayı ifade eder.²⁰ Nitel ve nicel olmak üzere başlıca iki araştırma yöntemi mevcuttur. Bizim yapmış olduğumuz çalışma veri toplama ve analiz yöntemi açısından nitel bir araştırma yöntemine tabiidir. Nitel araştırma yöntemleri, sayısal olmayan verilerin formel yollardan toplanması ve analiz edilmesine dayanmakta olup dünyayı ve toplumu doğal haliyle anlayıp yorumlamayı öngörmektedir.²¹

Çalışmaya başlarken öncelikle mevcut durumu görebilmek adına konuyla bağlantılı literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, akademik araştırmaların

---

¹⁸ N. Yavan, “Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine”, Edt. E. Bekaroğlu-A.R. Özdemir, İstanbul, 2014, s. 21-22.

¹⁹ O. Gümüşçü, **Coğrafya’ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 285.

²⁰ İ.Yiğit-S.Top, “Araştırma Yöntemleri ve Süreci”, Tarihi Coğrafya, Edt. O. Gümüşçü, Eskişehir, 2013, s. 191.

²¹ İ. Kaya, “Nitel Araştırma Yöntemleri”, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Edt. Y. Arı-İ. Kaya, 2014, s. 267-268.

en önemli safhasını oluşturur. Bu süreç, konu ile ilgili daha önce yayınlanan eserlerin araştırılması, bulunması, incelenmesi, okunması, tasnif edilmesi, özetlenmesi ve sentez edilmesi gibi çalışmaları içermektedir.²² Bu literatür taraması sayesinde araştırma konusuyla ilgili daha önce yayınlanmış kitap, makale, tez, konferans bildirileri ve web sayfaları gibi yerli ve yabancı kaynaklara ulaşılarak çalışmaya katkı sağlayacak bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda önceki literatürün araştırılan konu hakkında geldiği nokta tespit edilerek literatüre katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Nitel yöntemlerde araştırmanın yapılma biçimi, yaklaşım biçimine ve tasarlanma şekline göre farklılık gösterir. Bu anlamda bizim çalışmamız, nitel araştırma yöntemlerinden vaka araştırması ile biyografik yöntem kapsamında ele alınmıştır. Vaka araştırmasında amaç hakkında araştırma yapılan kişi, grup, topluluk veya kurum üzerine derinlikli bilgiye sahip olmaktır. Amaç betimlemek, keşfetmek ve açıklamaktır. Burada genel duruma vakıf olmaya çalışmaktan ziyade spesifik bir vakanın derinlemesine anlaşılması hedeflenir.²³ Biyografi, biyografik veriler kullanılarak bir kişinin doğumundan ölümüne kadar olan yaşam hikâyesinin incelenmesidir. Biyografi yöntemi ile kişinin hayatı eleştirel bir tutumla araştırmalara ve incelemelere dayalı olarak anlatılıp kişinin doğduğu yer, ailesi, eğitimi ve mesleği gibi belirleyici unsurlar incelenir. Bu çalışmada coğrafya tarihi açısından önemli bir kişi olan “Carl Ritter” ikincil veriler kullanılarak derinlemesine incelenmeye

---

²² A. Demirci, “ Literatür Taraması”, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Edt. Y. Arı- İ. Kaya, 2014, s. 73.

²³ İ. Kaya, “Nitel Araştırma Yöntemleri”, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Edt. Y. Arı-İ. Kaya, 2014, Balıkesir, s. 276.

çalışılmıştır. Doğumundan ölümüne kadar olan yaşam hikâyesi ele alınmış olup aynı zamanda Ritter üzerinde derin bir çalışma yürütülmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Carl Ritter' in önemli eseri “Erdkunde” de çalışmamızda içerik analizi yaklaşımı ile ele alınmıştır. İçerik analizi yaklaşımı, daha önce üretilmiş ve kaydedilmiş kitap, web sitesi, video, ses kaydı gibi tüm kayıtlı envantere uygulanabilir. İçerik analizinde amaç, yazılı ve görsel kaynaklarla verilen mesajın sistematik olarak analiz edilmesi ve tanımlanmasıdır.²⁴ Biz çalışmamızda bu yöntem ile eserin belli bir kısmını ele aldık. Erdkunde'nin birinci cildinde yer alan giriş bölümü ile son cildi olan Küçük Asya'nın içindekiler bölümü ve önsözü Türkçeye çevrilerek Ritter' in coğrafya ile ilgili fikirlerini incelemeye çalıştık. Aynı zamanda Küçük Asya'nın içindekiler bölümünden yola çıkarak bir yeri nasıl incelediği ve ele aldığı konusunda da bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

---

²⁴ İ. Kaya, “Nitel Araştırma Yöntemleri”, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Edt. Y. Arı-İ. Kaya, 2014, Balıkesir, s. 278.

2. TARİHSEL SÜREÇTE COĞRAFYANIN GELİŞİM EVRELERİ

Adını Eski Yunan döneminde “geo: yer”; “graphein: yazmak, çizmek, tasvir etmek” kelimelerinden alan ve “yerin yazılı-çizili tasviri” anlamına gelen Geographie-coğrafya, başlangıcından itibaren ismine uygun biçimde uzun bir süre “yerin tasviri” olarak kabul edilmiştir. Coğrafya günümüzdeki anlamını diğer birçok bilim gibi yeni dallara ayrıldığı XVIII. yüzyılda kazanmıştır. Başlangıçta matematiksel ve bölgesel olmak üzere iki dalda gelişen coğrafya, daha sonra özellikle coğrafi keşiflerin hızla artması sonucunda çeşitlenerek dallara ayrılmıştır. Günümüzde coğrafya “doğal ortam ile insanlar arasındaki karşılıklı etkileşimi araştırarak sonuçlarını sentez olarak veren bilim” şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsan ikameti ve insan ilişkilerine ilişkin daha mantıklı ve yararlı bilgiler elde etme amacıyla olan coğrafya çalışmaları beşeri bilimlerin başlangıcına kadar uzanır.²⁵ Coğrafya, farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde algılanmış ve dönüşüm geçirerek içerik ve yöntemlerde farklılıklar yaşanmıştır. Coğrafyanın ilk ilginç dönemi M.Ö. 3. ve 4. yüzyıllarda Antik Yunanda yaşanmıştır. Babil bilim adamları yıldızların ve gezegenlerin hareketleri hakkında bilgiler toplamışlar ve bu gök cisimlerinin pozisyonlarının insan aktiviteleri üzerinde temel bir etkisi olduğuna dair fikirler geliştirmişlerdir. Yunanlar bizim bilimsel metot olarak tanımladığımız usuller geliştirmişler ve astronomi biliminde çalışmalar yapmışlardır. Bahsi geçen temel yöntemler ilk olarak Plato ve Aristoteles’in yazılarında açıklanmıştır. Plato, tümden gelim yöntemini Aristoteles ise tümevarım yöntemini geliştirmiştir. Antik yunan filozoflarından neredeyse tamamı coğrafya çalışmalarına katkıda bulunmuş olup

---

²⁵G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, Usa 1993, s. 6.

temelde iki coğrafi yaklaşımda bulunmuşlardır. Bunlardan birincisi Thales ile başlayan matematiksel yaklaşım, ikincisi ise Homer ile başlayan yazınsal yaklaşımdır. Daha sonra ortaçağ boyunca uzun bir süre coğrafi ufku kısıldığı bir gerileme dönemi yaşanmış olup Arap bilim adamları dışında Antik Yunan coğrafi düşünceleri unutulmuştur. Ancak keşifler çağıyla birlikte XV. yüzyılın başlarında coğrafi ufuklar yeniden ilerleme başlamıştır.²⁶

XVI. yüzyıl boyunca Avrupa'da egemen olan teolojik görüşlerin coğrafyadaki ağırlığı da hissedilmiştir. Özellikle Hıristiyanlıkta Reform döneminin başlamasıyla beraber coğrafyada da yeni bakış açıları ortaya çıkmış ve hatırı sayılır değişim ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler büyük ölçüde Almanya'da yaşanmış olup özellikle klasik ve dinsel otoritelere dayanmak yerine kişisel gözlemleri tanıtmak yolundaki çalışmalar Alman hümanistlerine aittir.²⁷ Bu dönemde dini kitaplardan coğrafya öğrenilemeyeceği ancak dünya deneyimleriyle bilgi edinilebileceği üzerinde durulmuştur. Yani gözlem yöntemi kendini göstermeye başlamıştır. Coğrafyada konular daima bir olayın mekân, yer ve çevre boyutuna odaklanmış olmakla birlikte özellikle XX. Yüzyılda geçirdiği süreç içerisinde bu boyutlar farklı şekillerde incelenmiş ve yorumlanmıştır. Klasik çağlarda coğrafya genellikle coğrafi keşifler, harita yapımı ve arazi gözlemleri ile ilişkilendirilmiştir. Bütün diğer bilimsel alanlarda olduğu gibi XIX. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak coğrafyada da önemli değişiklikler yaşanmıştır.²⁸

---

²⁶ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, Usa 1993, s. 6-7.

²⁷ N. Özgüç- E. Tümertekin, **Coğrafya-Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar**, İstanbul, 2010, s. 83-84.

²⁸ O. Gümüşçü, **Coğrafya 'ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 37-38.

Coğrafya alanında eğitsel bir örgütlenme 1874'ten itibaren Almanya'daki üniversitelerde coğrafya bölümlerinin kurulmasıyla başlamış olup İngiltere ve ABD ise bu durumu biraz daha geriden takip etmiş ve XX. Yüzyıl başlarında bu sürece dâhil olabilmışlerdir. 1874'ten önce coğrafyanın varlığı ya amatör meraklılar tarafından ya da başka disiplinlerde yetişmiş bilim adamları tarafından araştırılmaktaydı. Ama bu durum XIX. Yüzyıldan itibaren çeşitli akademik toplulukların kurulması, coğrafya bölümlerinin, öğretim üyelerinin ve coğrafya dergilerinin sayısının artması ile birlikte Humboldt ve Ritter'in temsil etmiş olduğu klasik dönem sona ermiş olup yaklaşık 1945'lere kadar devam edecek olan modern dönem ortaya çıkmıştır.²⁹

---

²⁹ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, Usa 1993, s. 189;

2.1 İlkçağ' da Coğrafya

Coğrafi düşüncenin ne zaman başladığını söylemek her ne kadar zor olsa da insanın çevresindeki doğal olaylarla ilgilenmeye başlamasıyla birlikte oluştuğunu söyleyebiliriz. İnsanlar dünya üzerinde var olduğundan bu yana yaşadıkları ortamı merak etmişler ve onu tanımaya çalışmışlardır. Bu merak dürtüsünün yanı sıra insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için etkileşim içinde oldukları mekânı tanımak zorunda kalmışlardır. Hayatını devam ettirdiği yerleri, gidip geldiği güzergâhları öğrenerek yön tayini yapmaya ve kendilerinden sonraki nesillere bırakmak için çeşitli şekillerle tarif etmeye çalışmışlardır. Bu açıdan bakıldığında, coğrafya insanlığın yaşı kadar eski olsa da insanların elde ettikleri deneysel bilgiyi sistematik olarak coğrafyaya bilim olma özelliği kazandırmaları Eski Yunanlılar döneminde olmuştur.³⁰

Diğer birçok bilim dalında olduğu gibi Eski Yunan döneminde coğrafyada da gelişme ve genişlemeler meydana gelmiştir. Eski Yunanlar, birçok alanda dünyanın ilk bilim adamları olarak değerlendirilebilir. Yunanlıların ilk öğrenme merkezlerinden biri Ege denizinin doğu kesimindeki İyonya'da bulunan Milet şehridir. Miletli Anaksimander ise Eski Yunan döneminin bilim adamlarından biri olup ilk harita yapımcısı ve matematiksel coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Anaksimander'in haritasında Yunanistan merkezde yer almakta olup Yunanların bildiği Avrupa'nın diğer kısımları ve Asya onun etrafında çizilmiştir.³¹

---

³⁰ O. Gümüşçü, **Coğrafya'ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 39.

³¹ G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds- A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 16-18.

Bu dönemde Miletli Thales, Miletli Hekataios, Platon ve Eratosthenes, güneş, güneş sistemi, gezegenler, yıldızlar, dünyanın şekli, hareketleri, boyutları ve dünya üzerindeki yerlerin konumlarını belirleyerek haritacılığa temel oluşturan “matematiksel coğrafya” görüşü ileri sürülmüştür.³² Yukarıda bahsi geçen isimlerden biri olan Eratosthenes M.Ö. III. yüzyılda dünyayı küre olarak düşünmüş ve birbirinin kuzeyinde iki nokta seçerek dünyanın çevresini yaklaşık olarak 250.000 stadion³³ yani 39.816km olarak hesaplamıştır.³⁴ Bunların yanı sıra Eratosthenes “coğrafya (geographica)” kelimesini ilk kullanan kişi olarak ve coğrafyanın isim babası olarak da kabul edilmektedir.³⁵

Yeryüzüne ilişkin ilk büyük ölçekli gerçek bilgileri veren tasvirler Miletli Hekatus tarafından birisi Avrupa birisi Asya olarak iki cilt halindeki “Periodus” adlı kitapta toplanmıştır. Hekatus genel coğrafya denilen tarzda bilinen yerlerle ilgili iklim ve gelenek, flora ve fauna gibi bütün bilgileri toplamış ve kitabına dahil etmiştir. Hekatos’un o zamanlar bilinen dünyayla ilgili tasvirleri Ege’den uzaktaki iç denizlerle dış okyanus kıyıları boyunca uzanan yerler ve halklar hakkında da bilgi vermektedir. İlk çağ bilim adamlarından biri olan Heredothos (MÖ. 485-425) tarih biliminin yanı sıra coğrafyada da ileri seviyede idi. O dönemde Heredothos, yerleşilen ve bilinen dünyanın tasvirini yaparak, dünyada yaşayan halkların adlarını

---

³² O. Gümüşçü, **Coğrafya’ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 49-50.

³³ Stadion; metrik sistemde 157,5-185 metre arasında değişen Antik Yunan döneminde kullanılan bir uzunluk birimidir (M. Elibüyük, **Matematik Coğrafya**, Ankara, 1995,s. 125).

³⁴ M.Elibüyük, **Matematik Coğrafya**, Ankara, 1995, s.125.

³⁵ O. Gümüşçü, **Coğrafya ’ya Davet**, İstanbul, 2012s. 46-47.

sayarak, geleneklerini betimleyerek “bölgesel coğrafya” fikrini ortaya atmıştır. Heredothos, daha önce Homer, Anaksimender ve Hekatus tarafından savunulan “yuvarlak bir kara kütle ve onu çevreleyen okyanustan oluştuğu varsayılan dünya” görüşlerine karşı çıkmıştır. Bu görüşlerin hem teorik olarak yanlış olduğunu hem de buna dair gözlemlerin yapılmadığını söylemiştir. Heredothos’a göre yalnızca bilinen dünyanın tasviri yapılabilir ve bunun ötesinde ne olduğu henüz bilinmemektedir. Heredothos dünyanın şekli hakkındaki ve uzaya göre konumuyla ilgili bilgilerin de gerekli olduğunu düşünmekteydi fakat bu bilgilerin rastlantısal olarak elde edildiğini söylemiştir. Ve bu yüzden de coğrafya bilinen dünyanın özelliklerinin incelenmesiyle sınırlı kalmalıydı.³⁶

Yeryüzünün tasvirine olan ilgi giderek artarken bunun yanında yeryüzünün ölçülmesi ve astronomi adı altında yeni bir alan daha gelişme göstermiştir. İyonya ekolünün başlıca kurucularından olan Miletli Thales (MÖ. 580 civarında) güneş sistemini incelemiş, çeşitli ölçümler yapmış ve güneş tutulmasının nedenlerini büyük ölçüde anlamıştır. Bu esnada Pisagor ise dünyanın bir ateş etrafında başka gök cisimleriyle beraber dönmekte olduğunu söylemiş ve gök cisimlerinin yuvarlak olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bu fikir, dünyanın yuvarlak olduğunu ifade ediyor olmasına rağmen Pisagor’un dünyanın yuvarlak olduğunu kabul ettiğine dair bir kanıt yoktur. Yapılan araştırmalarda dünyanın yuvarlaklığının esasen Platon tarafından incelenip ortaya konulduğu kabul edilmektedir.³⁷

---

³⁶ N. Özgüç- E. Tümertekin, **Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar**, İstanbul, 2010, s. 28-29.

³⁷ N. Özgüç- E. Tümertekin, **Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar**, İstanbul, 2010, s. 29-30.

Bir diğerk önemli İlkçağ coğrafyacısı Poseidon'dur. Poseideon'un coğrafyaya iki farklı katkısı olmuş olup bunlardan birisi yanlış diğeri ise doğrudur. Birincisi, Poseidon dünyanın çevresini hesaplamış olup Eratosthenes'in hesaplamasından daha küçük bir sayıya ulaşmıştır. Poseidon'un hesaplarına göre dünyanın çevresi 18 bin mil'dir. İkincisi ise, Poseidon'un sıcak kuşaktaki ekvatorial bölgenin sıcaklık yüzünden yaşamaya elverişsiz olduğunu söylemesidir. Poseidon en yüksek sıcaklıkların, en kuru toprakların burada olduğuna değinmiştir. İlginçtir ki Poseidon'un bu iki görüşünden yanlış olan birinci görüşü fazlaca kabul görmüş olup doğru olan ikinci fikri ise fazlaca göz ardı edilmiştir.³⁸

İlkçağ coğrafyacılarından bir başka önemli coğrafyacı Strabo'dur. Strabo, on yedi kitaptan oluşan "*Geographika'sı*" batıda Atlas Okyanus'u, doğuda İndus nehri ile sınırlanan bütün eskiçağ dünyasının coğrafyası üzerine bilgiler vermektedir.³⁹ Onun bu eseri verdiği tarihi, coğrafi, siyasi, idari ve sosyolojik bilgiler açısından bir ansiklopedi niteliğindedir. Strabo, çağdaşlarından farklı olarak kendini belirli bir konuyla sınırlamayıp, modern coğrafya anlayışına yakın hareket etmiştir.⁴⁰

Hem matematiki hem de bölgesel coğrafyanın temsilcisi olarak görülen Batlamyus dünyanın tasviri ve harita yapımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Batlamyus'un ünlü eseri "*Geographike Hyphegesis/Coğrafya Kılavuzu*" uzun bir süre coğrafyada temel eser olarak kabul görmüştür. Bu eserinde, o gün için bilinen dünyanın önemli

---

³⁸ G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds- A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 35.

³⁹ Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası**, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1993, Önsöz Bölümü.

⁴⁰ A. Özçağlar, **Coğrafya'ya Giriş**, Ankara, 2009, s. 256-257.

merkezlerini harita üzerinde göstermiş ve bunların enlem ve boylamlarını belirtmiştir.⁴¹

Buraya kadar anlatılanlara bakıldığında ilk çağda coğrafyada iki farklı görüş ortaya atıldığı görülmüştür. Matematiki coğrafya ve bölgesel coğrafya olarak ortaya çıkan bu ikilik uzun süre varlığını korumuş ve bu alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra ilk zamanlardan itibaren insanların elde ettiği coğrafi verilerin ve bilgilerin gösterildiği başlıca kayıtlar haritalar olması sebebiyle haritacılık da başından itibaren coğrafyanın ayrılmaz bir parçası olmuştur, ta ki modern coğrafya dönemine kadar.⁴²

2.2 Ortaçağ' da Coğrafya

Batı Roma'nın yıkılışından İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar geçen döneme Ortaçağ denmektedir. Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla birlikte siyasi ve sosyal yapı bozulmuş olup siyasi otorite kilisenin eline geçmiştir. Bu dönemde kilise skolastik düşünce dışında hiçbir fikri yapıyı yaşatmamıştır. Maalesef ki böyle bir düşüncenin egemen olduğu Ortaçağda diğer bilimlerde olduğu gibi coğrafya alanında da önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Kilise Batı Romanın yıkılışıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmak için bilimsel gelişmeyi engeller nitelikte bir kültür oluşturmaya çalışmıştır.⁴³ Ortaçağda batı ülkelerinde coğrafya alanında bir gelişme olmadığı gibi dünyanın küre şeklinde olduğu yalanlanmış ve yerin üstü

---

⁴¹ C. Aydın-G. Aydın, "Batlamyus", TDV İslam Ansiklopedisi, cilt.05, s.198.

⁴² O. Gümüşçü, **Coğrafya'ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 53-54.

⁴³ İ. Yiğit, vd. , "Ortaçağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları" International Journal Social Science Research 2013, s. 84.

kabarık, altı düz, dört köşe ve etrafı okyanuslarla çevrili olduğu fikri ortaya atılmıştır.⁴⁴

Bu dönemde coğrafi düşünce daha çok İslam dünyası düşünürleri tarafından temsil edilmiş olup Avrupa’da coğrafi alanda önemli bir gelişme yaşanmamış hatta duraklama dönemine girildiği konusunda bir görüş birliği oluşmuştur. Ortaçağda, diğer birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafyada da gerileme olmuş, dini taassup ve kilisenin baskısıyla klasik coğrafya bile unutulmaya başlanmıştır. Avrupa’yı bir kenara bırakıp İslam dünyası coğrafyacılara baktığımızda, kendilerinden önceki çeşitli coğrafya eserlerinden faydalanarak içinde buldukları çağın üzerinde eserler hazırladıkları görülmektedir.⁴⁵ Ortaçağdaki coğrafya anlayışında, çevresel çalışmalar, gezi ve gözlem yöntemi büyük ilerleme kaydetmiş olup bu çağa özgü olan çevresel çalışmaların bir sonucu olarak haritalar ve kartografik çalışmalar önem kazanmıştır. Coğrafyanın İslam âleminde gelişme göstermesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan birisi de su ve otlak bulma sorunu olup iklimik sebeplere dayanmaktadır. Bunun yanı sıra islam âleminde hac ziyaretleri için gerekli olan çeşitli bilgileri sağlamak amacıyla da coğrafi yazılar yazılmıştır.⁴⁶

Coğrafya alanında bu dönemde Avrupa’nın en önemli eserleri Tabula Peutingeriana ile temsil edilen Roma haritacılığı ve daha sonraki döneme ait olan “To” haritalarıdır. Tabula Peutingeriana, Roma İmparatorluğu’nun geç dönemine ait klasik bir yol haritasının Ortaçağ’da yapılmış bir kopyasıdır. Adı geçen bu harita bir

---

⁴⁴ A. Özçağlar, **Coğrafya ‘ya Giriş**, Ankara, 2009, s. 259.

⁴⁵ O. Gümüüşçü, **Coğrafyaya Davet**, İstanbul 2012, s.54-55.

⁴⁶ R. Ilgar, “Kartografik Veriler ile Ortaçağ Karanlığında Aydınlik Coğrafya ve Çevresel Gezi Gözlem Çalışmaları” AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi 2005, s. 199.

yol izlencesi şeklinde olup projeksiyonu ve ölçeği bulunmamaktadır. To haritaları, bir ölçek verilmeden, coğrafi doğrulardan çok teolojik düşüncelerin yansıtıldığı dünya haritalarıdır. Dünyanın düz olduğu düşünülerek çizilmiş olan bu haritaların yuvarlak oluşu ufuk kavramından ve bilinen dünyanın sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. To haritaları teorik bir tarzda resmedilmiş olup zaman zaman yerleşilebilir dünyaya ait yani ökümenik, zaman zaman da bütün yerküreyi resmeden yani hemisferik tarzda olmuştur. Ortaçağda yaygın olan bu haritaların en eskisi yeryüzünün Hz. Nuh'un üç oğluna taksimini temsil eden harita olup bu harita Seville'li İsidorus'a aittir, en yeni tarihlisi ise XIII. yüzyılda çizilmiş olduğu düşünülen Hereford haritasıdır.⁴⁷ Ortaçağ'da yaşamın her alanına ağırlığını koyan kilise bilim camiasında da kendi öğretilerini öne çıkarmıştır. Söz konusu bu durum haritalara ve haritacılığa da yansımış olup, dünyayı gerçek biçimiyle göstermeye yönelik bir girişimde bulunulmamıştır. Dini düşüncelerin ön planda olduğu Bütün To haritalarının üst kısmında Âdem ile Havva figürü bulunan cennet vardır. Bu açıdan baktığımız bu haritaların bilimsellikten uzak dini kavramları içeren mekânsal tasvirler olup Hıristiyan dünya görüşünü yansıtan nesnelere dir.⁴⁸ Ortaçağ Avrupası Hıristiyan dünyasında manastırlarda toplanan bilim adamları yeryüzüne ilişkin çalışmalarını gözlem ya da deneyler aracılığıyla yapmak yerine daha çok

---

⁴⁷ O. Gümüşçü, **Coğrafyaya Davet**, İstanbul 2012, s. ; R. Ilgar, "Kartografik Veriler ile Ortaçağ Karanlığında Aydınlık Coğrafya ve Çevresel Gezi Gözlem Çalışmaları" AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi 2005, s. 199; İ. Yiğit vd., "Ortaçağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları" International Journal Social Science Research 2013, s. 86.

⁴⁸ İ. Yiğit, vd. , "Ortaçağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları" International Journal Social Science Research 2013, s. 87-110.

kendilerinden önce yazılmış ve otorite kabul edilebilecek belgelerden elde ettikleri bilgileri derliyordular. Ortaçağ'ın başlarında sadece Latince yazılmış olan kaynakları kullanmışlar daha sonra ise onlardan bir kaç Arap dilinde kendilerini geliştirmişlerdir. Ancak Yunan materyaller çeviriler hariç bir bilinmezlik içinde kalmışlardır. Avrupa'da yaygın olarak kullanılan kaynaklar Pomponius Mela ve Pliny the Elder gibi Roma coğrafyacılarıdır. Ortaçağ Hıristiyan dünyasında astronomi ve astroloji alanında Batlamyus temel otorite kabul edilmiştir. Batlamyus'un astronomi üzerine olan büyü eseri "Almagest" 1175 yılında Gerard of Cremona tarafından Latinceye çevrilmiştir.⁴⁹

İlkçağ Yunan coğrafyacılarından sonra, coğrafya alanında gelişme gösteren ve birçok eser üretenler İslam coğrafyacıları olmuştur. Ortaçağ İslam dünyası coğrafyacıları, eskiçağ fikir ve düşünce adamlarından ve onların eserlerinden yararlanmışlardır. VIII. Yüzyılda Abbasi Devleti'nin kurulmasından sonra İslam dünyası, başta Yunan olmak üzere Çin, Hint ve İran astronomi ve coğrafya eserlerini tanımışlar ve başka birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafya alanında da önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir. İslam coğrafyasının temellerinin atıldığı Abbasiler Döneminde, IX. yüzyılın ortalarında Irak'ta *tasviri coğrafya okulu*; X. yüzyılda da Orta Asya'da Belh'de ise *bölgesel coğrafya okulu* ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında IX-XII. yüzyıllar İslam coğrafyacılığının klasik dönemini oluşturmakta olup yapılan çalışmaların gelişerek artmasıyla İslam coğrafyacılığı XI ve XII. yüzyıllarda en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İslam Coğrafyasının etkilendiği en

---

⁴⁹ G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA 1993, s. 41-42.

önemli alan Eski Yunan coğrafya eserleri olup bunlar içinde Batlamyus (Ptolemaios, Pitoleme, M.S. 85-165) ise özel bir yere sahiptir. Batlamyus'un eserleri defalarca çevrilmiş ve bir Batlamyus ekolünün oluştuğundan söz edilir. Batlamyus'un bu kadar ün kazanmasına sebep olan eseri ise eskiçağın en büyük coğrafya kitabı olan *Geographike Hyphegesis*'tir.⁵⁰

Irak coğrafya ekolüne mensup İbn Hurdazbih (820-912), bilinen dünyayı ilk tarif eden coğrafyacı olup "*Kitabü'l Mesalik ve'l Memalik*" adlı eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eser kendinden sonraki dönemlerde tasviri coğrafya çalışan birçok coğrafyacıya kaynak olmuştur.⁵¹

Ortaçağ Müslüman seyyahların en büyüklerinden biri olan Mes'udî (896-956), dönemin coğrafyacıları arasında yaygın olan bazı coğrafi bilgilerin hiçbirini tenkit etmeden benimsememiş olup onları kendi deney ve gözlemleri ışığında yeniden sorgulamıştır. Mes'udî, "*Kütübü'l-Kafaya ve't-Tecarib*" isimli seyahatnamesinde, iklimin bir bölgede oturanlar üzerinde yapmış olduğu etkilerle, bazı suların hayvan yaşamındaki etkileri gibi konuları tartışmıştır.⁵²

Irak coğrafya okulu çalışmalarında genel ve tasviri coğrafya konuları üzerine yoğunlaşırken, Belh okulu müellifleri ise Müslüman olmayan ülkeleri dışarıda bırakarak İslam ülkeleri coğrafyası üzerinde yoğunlaşmışlardır. Belh okulu coğrafyacıları, İslam ülkelerini iklimlere ayırdılar ve her iklimin ayrı bir haritasını yaptılar. İslam'ın kutsal kenti olan Mekke'nin merkezde olduğu yuvarlak bir dünya haritası çizmişlerdir. Bölgesel coğrafyaya doğru yönelen Belh okulunun kurucusu

---

⁵⁰ O. Gümüşçü, **Coğrafya 'ya Davet**, İstanbul, 2012, s. 61-63.

⁵¹ S. M. Ahmad, "İbn Hurdazbih", TDV İslam Ansiklopedisi, 1999, cilt.20, s. 78-79.

⁵² C. Avcı, "Mesudi, Ali b. Hüseyin", TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, cilt. 29, s. 353.

Belhi, “*Suverü'l-ekalim*” isimli eserinde ilk kez İslam ülkelerinin bölgesel haritalarını çizdi. Bu dönemin diğer bir önemli coğrafyacısı da Makdisi'dir. Makdisi (945-1000) hem iklimler hakkında bilgi vermiş hem de o iklimlerde yaşayan insanların sosyo-kültürel ve ekonomik durumları üzerinde durmuştur. Bunların yanı sıra Makdisi, ilk defa Arapça 'da bir coğrafya terminolojisi oluşturmuştur.⁵³

Esas adı Ebu Reyhan El-Biruni olan Biruni, 978-1048 yılları arasında yaşamıştır. Hem İslam dünyasında hem de Batı dünyasında ünlü bir matematikçi ve matematik coğrafyacı olarak tanınır. En bilinen eseri El Kanun El Maksudi isimli kitabı olup bu eserinde dünyanın büyüklüğü, yarıçap uzunluğu, çevre uzunluğu ve 1 derecelik meridyen yayının uzunluğunu hesaplamıştır. Geometri ve trigonometride büyük başarılar gösteren El-Biruni, çeşitli astronomi aletleri yaparak kendi metodu ve aletleriyle madenlerin özgül ağırlıklarını yaklaşık olarak saptamıştır.⁵⁴

Ortaçağ'ın tanınmış Arap coğrafyacılarından biri olan İdrisi (1100-1166), Coğrafya bilim tarihinde Muhammed El-İdrisi olarak tanınır. İdrisi, Rusya, Almanya, İskandinavya, Hint Okyanusu kıyıları ile Afrika hakkında tasvire dayalı açıklamalar yapmıştır. Ayrıca ökümeni gösteren bir Dünya haritası da hazırlamıştır. Bir dünya coğrafyası olan *Nüzhetü'l-müştak*, Ortaçağ'da İslam dünyasında yazılmış yerkürenin genel ve sistematik coğrafyası üzerine en kapsamlı çalışmalardan biri olup Avrupa hakkında gerçeğe yakın bilgiler veren ilk eserdir.⁵⁵

1303-1384 yılları arasında yaşamış olan İbn Batuta devrinin en ünlü seyyahıdır. “İbn Batuta Seyahatnamesi” adlı eserinde gezip gördüğü yerlerdeki

---

⁵³ O. Gümüşçü, **Coğrafya'ya Davet**, İstanbul, 2012, s.64-66.

⁵⁴ A. Özçağlar, **Coğrafyaya Giriş**, Ankara, 2009, s. 260.

⁵⁵ R. Şeşen, “İdrisi, Şerif”, TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, cilt. 21, s. 493.

toplumların zenginlik kaynaklarını ve sosyal yapılarını tasvir etmiştir. 1385 yılında 21 yaşında Mekke'ye gitmiş ve sonrasında kendini seyahat etmeye adanmıştır. Arabistan'da Mekke, Medine, Yemen, Filistin, Kızıldeniz, Balkanlar, Güney Rusya, Batı Türkistan, Hindistan, Çin, Afrika kıtasında Mısır Büyük Sahra, Nijer Irmağı, Tanganika gölü ve civarına seyahat etmiş ve eserinde buraları tasvir etmiştir.⁵⁶

Ortaçağ İslam dünyası Coğrafyacıları, kendilerinden önceki Eskiçağ fikir ve düşünce adamlarının eserlerinden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Onlardan edindikleri bilgilerin üzerine kendi fikir ve düşüncelerini de ekleyerek hem coğrafya ilminin gelişmesine hizmet etmişler hem de önemli eserler ortaya koymuşlardır. Özellikle matematik coğrafya-kartografya, bölgesel coğrafya ve beşeri coğrafyaya olan katkıları önem arz eder.⁵⁷

2.3 Yeni ve Yakın Çağda Coğrafya

Avrupa'daki Rönesans ve Keşifler Çağı olarak bilinen kültürel yeniden uyanış coğrafya biliminde de kendini göstermiş olup Avrupa coğrafi bilginin merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde coğrafi ufku genişlemesi, haritacılıktaki büyük gelişmeler ve coğrafyanın büyük yardımcısı olan tabii ilimlerin gelişmesiyle beraber coğrafya da yeni bir ivme kazanmıştır. Rönesans ve keşifler çağının getirdiği değişimler ve gelişmeler tabi ki bir anda olmamış yaklaşık üç yüzyıl gibi bir sürede

---

⁵⁶ G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 52; A. Özçağlar, **Coğrafyaya Giriş**, Ankara, 2009, s. 261.

⁵⁷ H. Doğanay, **Coğrafyaya Giriş I**, 1992, s. 66-70.

gerçekleşmiştir. Avrupa'nın ortaçağ coğrafya bilgisine göre büyük gelişmeler göstermesi ancak Rönesans ve reform hareketlerinin sonunda gerçekleşmiştir.⁵⁸

Yeniçağda bilimsel coğrafyanın kuruluşu Bartholomaeus Keckermann ve Varenius'a kadar dayanmaktadır. Onlar coğrafyaya özgü kavram sistematiğini geliştirmişler ve coğrafyayı “*Genel Coğrafya*” ve “*Bölgesel Coğrafya*” olmak üzere iki alana ayırmışlardır. Onlar sadece yerleşmelerin nasıl olduğuna dair topografik olguların anlatımı ve tasvirinden ziyade mekânsal, tarihsel ve bölgesel kontekste halkların, devletlerin ve yerlerin anlatımı yoluna gitmişlerdir.⁵⁹ Varenius, ünlü kitabı *Geographia Generalis*'de ülkeleri çağdaş bölgesel görüşe temel olacak nitelikte ele almıştır. Bölgesel tasvir ile dünya hakkındaki genel bilgiler arasındaki ayrımlar bu dönemde Varenius tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Varenius, keşiflerin yeni unsurlarını da içeren bir *Fiziki Coğrafya* sistemi ortaya koymuştur. Varenius, fenomenlerin oluşumunun sebep ve sonuçlarına vurgu yapmış ve fenomenlerin arazideki farklı dağılışındaki büyük önemi fark etmiştir.⁶⁰ Coğrafya adına ilk ve en önemli yenilikleri yapmış olan Bernhard Varenius, *Geographika Generalis* isimli eseri ile coğrafyada halen devam etmekte olan özel coğrafya (günümüzde bölgesel coğrafya) ve genel coğrafya (günümüzde sistematik coğrafya) diye adlandırılan iki yaklaşımın temellerini atmıştır. Varenius, evrensel kurallar ve küresel farklılıklarla ilgili olarak ortaya koyduğu fikirlerinde özel ve genel coğrafya terimlerini kullanır.

---

⁵⁸ O. Gümüşçü, **Coğrafyaya Davet**, İstanbul 2012, s.98-99.

⁵⁹ H.H. Blotvogel, “Die Geschichte der Geographie”, *Lexikon der Geographie in vier Banden*, Heidelberg 2002, s. 38-40.

⁶⁰ J.N.L. Baker, “The Geography of Bernhard Varenius”, *Transactions and Papers*, No. 21, 1955, s. 51.

Bu kullanmış olduğu terimler yeni değildir, 40 yıl kadar öncesinde Bartholomew Keckermann tarafından kullanılmış olup Varenius da Keckermann'ın çalışmalarından faydalanmıştır.⁶¹ Varenius' un kullandığı bu özel ve genel coğrafya terimleri daha sonra Avrupa'da coğrafya alanındaki standart terimler haline gelmiştir. Eskiçağ ile modern coğrafya döneminin başlangıcına kadar köprü olan diğer önemli coğrafyacılar arasında Peter Apian (1459-1552), Philip Cluverius (1580-1622) vardır. Philip Cluverius, Strabon'u takip etmiş ve biraz matematik coğrafyayla ilgili bilgiler verip daha sonra ülkelerin tasvirlerini ele almıştır. 1616 yılında Almanya'nın tarihi coğrafyası üzerine bir kitap yayınlamıştır. 1624'te ise ölümünden sonra İtalya ile ilgili benzer bir eser yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra 1624'te altı cilt halinde Cluverius'un coğrafya incelemeleri ortaya çıkmıştır. Bu eserde Cluverius, Batlamyus'un tasvir ettiği gibi evrenin geleneksel tasviriyle işe başlamış olup incelemenin diğer beş cildi daha günceldir. Avrupa'yla ilgili olan çalışması ise oldukça başarılıdır.⁶²

Yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, coğrafyacıların ve seyyahların yapmış olduğu seyahatler öncekilerden farklı olarak bilimsel amaçlı seyahatlere dönüşmüştür. Bu dönemde batıda en önemli kabul edilen yayın 1272 yılında Çin'e giden Venedikli Marco Polo'nun seyahatleridir. XV. yüzyıl sonları, İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonraki dönem deniz seyahatleri ve coğrafi keşifler

---

⁶¹ J.N.L. Baker, "The Geography of Bernhard Varenius", Transactions and Papers, No. 21, 1955, s.57.

⁶² N. Özgüç-E. Tümertekin, **Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar**, İstanbul 2010, s. 87-88;

G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA 1993, s. 95.

açısından önem arz etmektedir. Bu dönemdeki Vasco De Gama, Christoph Colomb ve Magellan gibi kâşifler sayesinde bilinen dünyanın sınırları iyice genişlemiştir.⁶³

Bu dönemin bir diğer önemli eseri Sebastian Münster tarafından hazırlanan *Cosmographia Universalis* (1544) olmuştur. Bu eser, tam anlamıyla Strabo geleneğinde yazılmış olup Münster çağdaşları tarafından *Alman Strabo* olarak tanınır. *Cosmographia*, altı kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap, evrenin genel bir resmini çizmekte olup geri kalan beş kitap, dünyanın temel bölgeleriyle ilgilidir. Münster' in bu eseri, bir asırdan fazla bir süre için dünya coğrafyası üzerine olan otorite eser olarak kabul görmüştür.⁶⁴

XVIII. yüzyılda coğrafi fikrin gelişmesine katkıda bulunan bir diğer bilim adamı Alman filozof Immanuel Kant'tır. 1755'ten 1797 yılına kadar Königsberg Üniversitesinde çok çeşitli dersler vermiştir. 1770 yılında aynı üniversitede mantık ve metafizik profesörü olmuştur. Bunların yanı sıra coğrafya tarihi açısından baktığımızda 1756 ile 1797 yılları arasında fiziki coğrafya dersleri vermiş olması bizim için önemlidir.⁶⁵ Kant'ın fiziki coğrafya dersleri onun en popüler derslerinden biri olup büyük öğrenci kitleleri tarafından dinlenmiştir. Kant'ın derslerinin hem Humboldt hem de Ritter üzerinde önemli etkileri olmuştur. Kant'a göre coğrafya çalışmaları onun felsefi düşünceleri gereği ampirik bilgiye ulaşmayı temsil eder.

---

⁶³ E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu, Paul Vidal de la Blache**, İstanbul 1990, s. 4-6.

⁶⁴ G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA 1993, s. 93.

⁶⁵ G. J. Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA 1993, s. 110.

Kant, coğrafyayı ekonomik, ahlaki, dini, siyasi ve matematiki coğrafya gibi dallara ayırmıştır. Kant'ın kullanmış olduğu fiziki coğrafya terimi sadece fiziki ya da doğal çevre ile sınırlandırılmaz aynı zamanda insan ırkını da yani insanın dünyadaki bedeni çalışmalarını da içermektedir. Böylece Kant, insanı sadece yeryüzünde kuşatılmış bir varlık olarak değil dünyadaki değişimi etkileyen beş genel prensipten biri olarak düşünür. Kant'ın fiziki coğrafyası hem amaç hem de içerik bakımından antroposentrik (insanı evrenin merkezi kabul eden) olarak düşünülebilir.⁶⁶

XV. ve XVI. yüzyıllarda coğrafya biliminde yaşanan bu önemli gelişmeler Aydınlanma Çağında ortaya çıkan modern coğrafyaya iyi bir temel hazırlamıştır. Aydınlanma çağıyla birlikte Batı dünyası, antik dönemden almış olduğu bilimsel mirası ortaçağ İslam medeniyetlerinin bilgileriyle birlikte sentezleyerek bilim camiasında da bir aydınlanma yaşamıştır. Coğrafyada ise bu aydınlanma ve bilimsel kimliğin oluşması 1750-1900 yılları arasında özellikle Kant, Humboldt, Ritter, Peschel ve Ratzel'in sayesinde gerçekleşmiştir. Coğrafyanın bilimsel kimlik kazanmasının yanı sıra birçok diğer bilim dalında olduğu gibi coğrafyada da yeni gelişmeler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak da yeni dallara ayrılmıştır. Astronomi, botanik, jeoloji, meteoroloji, arkeoloji ve antropoloji bu dallar arasındadır.⁶⁷

Klasik (erken modern) coğrafya dönemini, 1874'te Almanya'da ve bunu takiben ABD ve Avrupa'daki üniversitelerde coğrafya bölümlerinin açılmasıyla modern coğrafya dönemi takip etmektedir. Bu dönemde insan-çevre ilişkisi

---

⁶⁶ R. Hartshorne, **The Nature of Geography**, USA, 1949, s. 43.

⁶⁷ O. Gümüşçü, **Coğrafya 'ya Davet**, İstanbul 2012, s. 102.

Darwin'in "çevreci determinizm" görüşü ile açıklanmıştır. Bu teori, "insanın yeryüzündeki yaşamı geniş ölçüde içinde yaşadığı çevre tarafından ve zaman içinde biçimlendirileceğini" ifade eder. Yani beşeri olay ve olguları anlamak için ilk başvurulması gereken şeyin bir yerin doğa şartları olduğu öne sürülmüştür.⁶⁸

Coğrafyadaki bahsedilen çevreci determinist görüş eskiçağlardan 1920'lere kadar kendini hissettirmiş olup 1920'lerden sonra yerini "possibilizm"e bırakmıştır. Possibilizm, çevreci determinizmden keskin bir kopuşu simgelememekle beraber doğal özelliklerin insan faaliyetleri üzerinde tamamen belirleyici bir etkisi olamayacağını savunmuştur. Çevreci determinizmin kesin hükümleri terkedilmiş olup ancak çevre faktörleri de tamamen göz ardı edilmemiştir.⁶⁹

Coğrafyada özellikle 1930'lardan sonra hâkim olan görüş dünyanın birbiriyle ilişkili bölgeler mozaiginden oluştuğu ve dünyayı anlamının bu bölgeleri anlamakla mümkün olduğu yönündeki görüştür. Bölgesel coğrafya 1950'li yıllarda çeşitli sebeplerle eleştirilmiş olup daha sonra 1980'lerde yeniden ivme kazanmıştır.⁷⁰

Coğrafya zaman içinde oldukça farklı şekilde algılanmış ve bu bağlamda içinde yaşanan zamanlar ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda dönüşmüştür. Buna en önemli örnek modern coğrafyanın kurulduğu zamanlarda Batı emperyalizmine felsefi ve lojistik destek sağlamak amacındayken, 1960'lardan başlayarak 1990'lardaki kültürel dönüşümle beraber bunu sorgulayan ve eleştiren bir disiplin haline gelmiş olmasıdır. Günümüzde coğrafyacılara, insanın dünya üzerindeki

---

⁶⁸ O. Gümüşçü, **Coğrafya 'ya Davet**, İstanbul 2012, s. 102-103.

⁶⁹ M. Öztürk, **Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi**, Ankara 2007, s. 6.

⁷⁰ M. Öztürk, **Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi**, Ankara 2007, s. 7; Y. Arı, **20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyası: Genel Bir Değerlendirme**, 2005, s. 8.

yaşamını etkileyen tüm faktörleri mekân, yer ve çevre bağlamında ele almakta ve incelemektedirler. Ve bu çalışmalarını yaparlarken hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerini kullanmaktadırlar.⁷¹

---

⁷¹ M. Öztürk, **Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi**, Ankara 2007, s. 15.

3. DÜNYADA MODERN COĞRAFYA AKIMI VE ÖNCÜLERİ

Coğrafya farklı zamanlarda farklı şekillerde algılanmış olup çeşitli evrelerden geçip değişik yöntemler kullanılmıştır. XVIII. yüzyılda Aydınlanma çağı ile birlikte coğrafya geleneksel dini açıklamalardan ayrılarak özgürleştirilmiştir. Bu geleneksel dini yaklaşımların yerine aydınlanmacı bakış açısı ışığında halkların ve kültürlerin varlığı ve doğasına ilişkin nedensel ve mekanik açıklamalar ortaya çıkmıştır.⁷²

İlk zamanlardan bu yana insanların elde ettiği coğrafi veri ve bilgilerin toplanıp gösterildiği başlıca kayıtlar haritalar olduğundan haritacılık başından beri coğrafyanın ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla coğrafya yüzyıllarca haritacılık ve keşiflerle birlikte ele alınmış ve dünyada keşiflerin tamamlandığı XVII. yüzyıldan sonra eski coğrafi görüş yavaş yavaş bırakılarak modern coğrafyanın temelleri atılmıştır. Aydınlanma çağında birçok bilim dalında yaşanan yenilikler olduğu gibi coğrafya da bir takım yenilikler yaşanmış olup Kant, Humboldt, Ritter, Ratzel ve Peschel sayesinde coğrafya bilimsel kimlik kazanmıştır. Coğrafyanın bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı 1830'da "Coğrafya Topluluğu" aracılığıyla olmuş ve yaklaşık olarak 1870'lerde üniversitelere girmiştir. Birkaç on yıl içerisinde ise coğrafya bölümleri sadece Almanya, Fransa ve İngiltere'de değil dünyanın birçok yerinde kurulmuştur.⁷³

---

⁷² H. H. Blotvogel, "Die Geschichte der Geographie", Lexikon der Geographie in vier Banden, Heidelberg 2002, s. 38-40.

⁷³ G. J. Martin-P. E. James, "All Possible Worlds- A History of Geographical Ideas, USA 1993, s. 133.

Coğrafya tarihine ilişkin uluslararası yayınlara baktığımızda Alman coğrafyası ikonu XIX. yüzyılda disiplinin gelişmesinde temelde katkıda bulunanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴ Akademik ve pedagojik coğrafya geleneğinin oluşturulduğu dönem XIX. yüzyıl olmuş olup coğrafyanın üniversitelerde profesörler tarafından akademik bir ders olarak verilmesi ilk olarak Almanya’da gerçekleşmiştir. Ve bu durum XIX. yüzyılda dünyanın geri kalanı için bir model oluşturmuştur.⁷⁵ Coğrafi olarak bu disiplinin ağırlık merkezi, Almanya’da başlamış Fransa ve İngiltere’de hareketlenmeye devam etmiş daha sonra Amerika ve diğer İngilizce konuşulan ülkelere doğru yol almıştır. Coğrafya kürsüsü Almanya’da 1874 yılında kurulmuş, 1887 yılı başlarında Fransa’da tarih ve coğrafya öğretmenlerini eğitmek için türemiş, 1899’da Oxford’da 1903 yılında da Cambridge’de coğrafya okulu açılmıştır.⁷⁶ İlk akademik coğrafya dergileri, ilk akademik coğrafya dernekleri ve ilk bilimsel coğrafya kongreleri bu dönemde faaliyete başlamış ve XX. yüzyılda gelişimini sürdürmüşlerdir. Üniversitelerde coğrafya kurulmadan önce XIX. yüzyılın ilk yarısında, 1820-1850 arasında tüm büyük Avrupa Kentlerinde ve ABD’de coğrafya dernekleri kurulmuştu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurumsallaşan bu coğrafya dernekleri, devlet tarafından desteklenmiş ve ayrıca dönemin tüccarları,

---

⁷⁴ U. Wanderga, “German Geographical Thought and The Development of Landerkunde”, Inforgeo 18/19, Lisboa, Ediçoes Calibri, 2006, s. 135.

⁷⁵ J. Leighly, “Methodologic Controversy in Nineteenth Century German Geography”, Annals of the Association of American Geographers Vol. 28 No.4, 1938, s. 238-239.

⁷⁶ M. C. Robic, **Geography- The Cambridge History of Science**, Edt. Theodere M. Porter-Dorothy Ross, Cambridge University Press 2014, s. 379-380.

diplomatları, askeri tarafından finanse edilmiştir. Bu dernekler XX. yüzyıldan itibaren daha akademik bir yapıya ve amaca kavuşmuşlardır.⁷⁷

3.1 Alman Coğrafyası

Her ne kadar Kant coğrafyaya teorik bir yaklaşım getirmiş olsa da coğrafyanın bilimsel kimlik kazanması Alexander von Humboldt ile Carl Ritter döneminde gerçekleşmiştir. Her iki bilim adamı modern coğrafyanın kurucuları olarak anılmakta olup çalışmalarının eski tasviri coğrafya ile modern analitik coğrafya arasında bir geçiş oluşturdukları kabul edilir. Ritter ve Humboldt ile başlayan bu devir çoğu yazarlar tarafından “*Klasik Devre*” (erken modern dönem) olarak anılır.⁷⁸

XVIII. yüzyılda gözlem araçlarının gelişmesi ve haritaların kesinleştirilmesi coğrafya bilimine hiç olmadığı kadar veri sağlamıştır. Ritter ve Humboldt bu dönemi iyi kullanmış olup Humboldt yaptığı uzun gezilerdeki alan çalışmaları ile Ritter de başka bilim adamları ve otoritelerin çalışmalarından yararlanarak muazzam bir bilgi birikimi oluşturmuşlardır. Her ikisi de yapmış oldukları çalışmalarla coğrafyaya yeni bakış açıları kazandırmış olup onlardan sonraki dönemlerde de gerek Almanya’da gerekse diğer ülkelerde fikirleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Humboldt, o dönemki birçok bilim adamı gibi kendini tek bir bilim dalıyla sınırlamamış olup botanikten başlayıp fizik, kimya, astronomi ve jeolojiye kadar birçok alana katkı sağlamıştır. Birçok bilim dalında faaliyet göstermesine rağmen onu coğrafyada öncü yapan, modern coğrafyanın kurucusu haline getiren hususları şu şekilde

---

⁷⁷ N. Yavan, “Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine”, **Bir Disiplinin İç Dünyası**, İstanbul 2014, s. 21,35.

⁷⁸ N. Özgüç-E. Tümertekin, **Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar** 2010, s. 110-111.

sıralayabiliriz: İlk olarak tüm bilimsel çalışmalarında yeryüzünün değişik kısımlarında ortaya çıkan farklılıklarla –örneğin bitki örtüsü farklılıkları gibi- ilgilenmiştir. Bir diğer özelliği ise çok titiz çalışmış olup çağdaş coğrafyanın nirengi noktalarından biri olan bilimsel kantitatif yaklaşımı bizlere sunmuştur. Bunların yanında Humboldt incelemekte olduğu olaylar arasındaki ilişkileri görmeye çalışmıştır. Yani coğrafi olguların gözlemlenebilir olduğuna vurgu yapmıştır.⁷⁹

Carl Ritter ise, coğrafyanın doğası ve yöntemleri üzerinde durmuştur. Ritter, coğrafya metodolojisine ilişkin fikirlerini belli bir yazıda toplamayıp, daha çok yazdığı eserlerine yansıtmıştır. Bu yüzden Ritter'in metodolojisi onun eserlerini inceleyen araştırmacılara göre farklılık arz edebilir. Ancak, kesin olan şudur ki Ritter coğrafyada doğa ve insan ilişkilerini ön planda tutmuştur.⁸⁰ Bu bağlamda Erdkunde eserinin birinci cildinin giriş bölümünde şöyle demiştir: *“Burada doğanın tarihle, ülkelerin milletleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna; doğanın insanlar üzerinde, bir halkın diğer bir halk üzerinde etkisi olduğuna değinilecektir. Bu söz konusu etki ezelden beri milletler, devletler ve insanlık tarihi için önemli bir araştırma konusu olmuştur ve halen günümüzde de dile getirilmektedir”*⁸¹. Ritter'e göre dünyanın çeşitli yerleri yeryüzünün bir kısmı olarak tek başına ele alınamaz, yeryüzündeki

---

⁷⁹ E. Tümerterkin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 11-14.

⁸⁰ N. Özgüç-E. Tümerterkin, **Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar**, 2010, s. 125; E. Tümerterkin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 15-18.

⁸¹ C. Ritter, Die Erdkunde im Verhaeltniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder Allgemeine Vergleichende Erdkunde, Erstes Buch Afrika, Berlin, 1822, s. 1-7.

çeşitli yerler birbirleriyle ve dünya ile ilişkili olaylar neticesinde belirli özelliklerine göre incelenmelidir ve coğrafi görünümünden ziyade bu görünümün insanla olan ilişkisine dikkat çekilmelidir. Ritter, yazdığı eserlerinde ülkelerin sadece fiziki coğrafyasını değil, aynı zamanda ülkelerin tarihsel, siyasal durumlarını ve etnik yapısını da yansıtmıştır. Ritter, tasviri coğrafyadan öteye gitmiş olup bir alandaki mevcut karşılıklı ilişkiyi ve etkileşimi açıklamaya çalışmıştır.

Modern coğrafyanın kuruluş aşamasında bu iki Alman coğrafyacı önemli yer tutmaktadır. Humboldt ve Ritter, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde coğrafyayla ilgili dört önemli noktaya değinmişlerdir;

- 1- Yabancı ülkelerin ve halkların değişik ve ilginç yönlerine olan ilgileriyle keşif ve geziler aracılığıyla merak uyandırmak; coğrafya hem kendilerinin (Almanların, Fransızların, Avrupalıların) hem de diğerlerinin (Arapların, Çinlilerin ve Afrikalıların) tasvirlerine katkı sağladığına,
- 2- İnsanların yaşadığı yer olan dünya üzerinde ilahi bir düzenin varlığına (hümanist teolojide coğrafi teşekkülün başlangıç noktası),
- 3- Egemen devletlerin merkantilist ve askeri menfaatleri için coğrafi bilginin pratik ihtiyaç olduğu,
- 4- Avrupalı güçlerin erken dönemlerdeki sömürge menfaatleri için diğer ülkelerin kaynakları hakkında bilgiye gereksinim olmasıdır.⁸²

---

⁸² H. H. Blotvogel, “Die Geschichte der Geographie”, Lexikon der Geographie in vier Banden, Heidelberg 2002, s. 38-40.

Ritter ve Humboldt'un fikirleri hem Almanya'da hem de diğer ülkelerde yankı bulmuştur. Modern coğrafyanın ve Alman ekolünün kurucuları olan Ritter ve Humboldt'un ölümleriyle coğrafyada erken modern dönem sona ermiştir.

1871-1875 yılları arasında Leipzig'de coğrafya profesörlüğü yapan Oscar Peschel (1826-1875), Alman coğrafyasının önemli isimlerinden birisi olup modern fiziki coğrafyanın kurucusu kabul edilir. 45 yaşında profesör olan Peschel, coğrafyacılığının yanında editör ve yazar olarak da bir üne sahipti. Augsburg'da Allgemeine Zeitschrift'in yardımcı editörlüğünü, 1854-1870 yılları arasında Das Ausland isimli derginin de editörlüğünü yapmıştır. Peschel, 1858 yılında "Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen", 1865'te "Geschichte der Erdkunde", 1871 yılında "Die Theilung der Erde unter Papst Alexander VI und Julius II", 1874'te "Völkerkunde" ve son olarak 1880 yılında "Europäische Staatenkunde" isimli eserleri yayınlamıştır.⁸³

Almanya'da üniversitelerde modern coğrafyanın tanıtılmasına öncülük eden Ferdinand von Richthofen (1833-1905) jeoloji eğitimi görmüş bir coğrafyacıdır. Richthofen, jeomorfoloji alanındaki çalışmalarının yanı sıra coğrafi düşüncenin gelişimine de katkı sağlamıştır. Esas olarak Ritter ve Humboldt'un görüşlerini ve kullandıkları kavramları değerlendirerek bunların coğrafi düşünce tarihinde yerlerini almaları için çalışmıştır. Bu konu üzerine 1883 yılında "Aufgaben und Methodes der heutigen Geographie" isimli bir de eser yayınlamıştır. Bonn, Leipzig ve Berlin'de

---

⁸³ G. Martin- P. E. James, All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas, USA 1993, s. 164-165; https://www.uni-leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/leipzig/Peschel_940.pdf (Son Erişim: 23.01.2016).

dersler vermiş olan Richthofen'in uzun süre yaşadığı Çin hakkında yazmış olduğu "China, Ergebnisse eigener Reisen und darauf Gegründeter Studien" en önemli eserlerinden birisidir.⁸⁴

Almanya'da Ritter 'den sonraki dönemde daha çok fiziki coğrafya çalışmaları dikkatleri çekmiştir. Burada Ritter 'den sonra beşeri coğrafyada öncülük eden kişi Friedrich Ratzel (1844-1904) olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında coğrafya ve antropoloji alanında Ratzel önemli bir şahsiyettir. Charles Darwin ve Ernst Heinrich Haeckel gibi zoolog ve düşünürlerden etkilenen Ratzel, zoolojiden tutunda biyoloji, coğrafya, kültürel coğrafya ve jeostrateji gibi birçok çeşitli konuda yazılar yazmıştır. Ratzel, "Antropogeography (1882-1891)", "Völkerkunde (1885-1888)" ve "Politische Geographie (1897)" isimli eserleriyle coğrafyaya önemli katkılar sağlamıştır. Coğrafyada birçok konu üzerine çalışmış olsa da Ratzel politik coğrafyanın babası kabul edilmektedir.⁸⁵

Heidelberg'de profesörlük yapan Alfred Hettner (1859-1941) bölgesel coğrafyanın kuramcısıdır. Hettner 'in 1890'lardan 1900'lerin başlarına kadar yapmış olduğu yayınlar, coğrafi anlayışın ve bölgesel coğrafya araştırmalarının temel prensiplerini oluşturmuştur. Hettner'e göre coğrafya esas olarak insanla doğa arasındaki karşılıklı etkiyle ve mekânsal gelişmeyle ilgilenir. Hettner, bölgesel

---

⁸⁴ E. Tümertekin, Çağdaş Coğafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache, İstanbul 1990, s. 42; <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2830903668.html> (Son Erişim: 23.01.2016); <http://global.britannica.com/biography/Ferdinand-Paul-Wilhelm-Freiherr-von-Richthofen>(Son Erişim: 23.01.2016).

⁸⁵ <http://people.wku.edu/charles.smith/chronob/RATZ1844.htm> (Son Erişim: 24.01.2016), http://www.siu.edu/GEOGRAPHY/ONLINE/mercier.htm#N_1_%7CThe (Son Erişim: 24.01.2016).

coğrafyada iki önemli noktaya değinir: bunlardan birincisi yeryüzünün bölümleri nomotetik bağlamda karakterize edilip gösterilmeli; ikincisi ise mekânı biricik yapan idiyografik özellikler vurgulanmalıdır. Ona göre tarih ve jeoloji insanın ya da dünyanın gelişmesini zaman çerçevesinde incelerken coğrafya da olaya mekânsal farklılaşmalar açısından bakar. Hettner 'in coğrafyaya mekân bilimi olarak yaklaşımı hızlı bir şekilde kabul görmüş ve diğer ülkelerdeki coğrafyacılar üzerinde de bir etki yapmıştır. Özellikle Almanya dışındaki diğer Kıta Avrupası ülkelerindeki coğrafyacılar da coğrafyanın doğası ile ilgili benzer açıklamalarda bulunmuşlardır.⁸⁶

Coğrafya biliminin ağırlık merkezi olan Almanya ve Alman bilim adamları bu disiplinin gelişmesinde öncülük etmiştir. Humboldt ve Ritter ile başlayan bu süreç Peschel, Richthofen, Ratzel ve Hettner ile devam etmiş olup diğer Avrupa ülkelerini de etkilemiştir.

3.2 Fransız Coğrafyası

Yeni coğrafya akımı 1874 yılında Almanya'da orta çıkmasından sonra değişik ülkelerde de yayılmaya başlamıştır. Her ülkede metodolojik ve felsefi açıdan çeşitli sorularla karşı karşıya kalınmış olup her ülke kendi içinde bu sorulara farklı cevaplar bulmuşlardır. Fransız coğrafyasının bu alandaki ayırt edici özelliğini anlayabilmek için de ülkedeki bilim adamlarının ne yazdığına ve ne düşündüğüne bakmak gerekir. Fransız coğrafya ekolü, coğrafyanın gelişmesinde Alman ekolü ile kıyaslanabilecek derecede etkili olmuştur. Comte de Buffon ve Conrad Malte-Brun

---

⁸⁶ U. Wanderga, "German Geographical Thought and The Development of Laenderkunde", Inforgeo 18/19 Lisboa Edições Colibri, 2006, s. 139-140; R. Hartshorne, **The Nature of Geography**, The Association of American Geographers, 1949, s. 99.

Fransa'daki coğrafya alanında karşımıza çıkan ilk yazarlar olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷ 1707-1788 yılları arasında yaşamış olan Comte de Buffon, Fransız bir doğa bilimcidir. “*Historie Naturelle*” isimli eseri 1749 yılında ilk cildi yayımlanmış olup son cilt 1804'te tamamlanmıştır. Bu eser doğa bilimlerinin bilinen tüm gerçeklerini anlatmaya çalışmıştır. Bu eseri oluştururken Buffon, astronomiden botaniğe kendi uzmanlık alanlarının yanı sıra başka uzmanlık alanlarından da faydalanmıştır. Özellikle türlerin üremesi sorunuyla uğraşan Buffon'un çalışmaları modern doğa bilimlerinin temelini oluşturmaktadır.⁸⁸ On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Malte-Brun (1775-1826), “*Precis de Geographie Universelle ou Description de toutes les Parties du Monde*” isimli sekiz ciltten oluşan bir eser yayınlamıştır.

1810 yılında “*Carte Generale de la Grece et ses Colonies*” ve “*Un Petit Traite de Geographie Anciennee*” isimli harita ve kitabı yazan Alexander Barbie du Bocage da Fransa'daki öncüler arasında yer almaktadır. 1817-1892 yılları arasında yaşayan ve bir dönem Societe de Geographie'nin genel sekreterliğini de yürüten Alfred Maury de Fransız coğrafyasının önemli temsilcileri arasındadır. Maury, 19. yüzyıl başlarında Fransa'da iyice güçlenen tarih-coğrafya ilişkisine öncülük etmiştir. Başlıca eseri esas olarak insanın fiziki dünyasını ele almış yani dünyanın bir tür fiziki coğrafyasını yapmış olan 1857 yılında Paris'te basılan “*Le Terre et L'homme 'dir*”.⁸⁹

---

⁸⁷ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 189-190.

⁸⁸ http://evolution.berkeley.edu/evolibrary/article/history_06 (Son Erişim: 03.03.2016).

⁸⁹ E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 61.

Bir diğerk Fransız coğrafyacı Elisee Reclus ise Ritter 'den çok fazla etkilenmiş olup Reclus 'un coğrafyacı olmasında Ritter'in derslerini dinlemesi büyük rol oynamıştır. Ritter'in öğrencisi olan Reclus'un ünlü eseri “*Novelle Geographie Universelle: La Terre et les Hommes*”, Ritter'in “*Erdkunde'sinin*” devamı niteliğindedir.⁹⁰ İnsanın önemini ilk kez açıkça dile getirmiş olan Reclus, bölgesel çalışmalara ağırlık vermiş olup Fransız coğrafya ekolünün temellerini atmıştır. Fransa'da özellikle bölgesel coğrafyanın gelişmesine katkıda bulunan başka bir coğrafyacı Elisee Reclus'un kardeşi Onesime Reclus'dür. Onesime Reclus, “*La Terre, A Vol d'Ôiseau*” adlı eserinde ülkeleri anlatmaya değişik bir yaklaşım getirmiştir. Eserde fiziki koşullara ağırlık verilmiş olsa da yer yer insanın etkisi de yansımaktadır.⁹¹

Fransa'da modern coğrafyanın gelişmesine yol açan ve Fransız coğrafyasındaki en önemli isim Paul Vidal de la Blache'dır. Blache 1872 yılında doktora çalışmasını tamamlamış olup 1898'te Sorbonne'daki coğrafya kürsüsünün başına geçmiştir. Çevresel determinizm fikrini çürütmek için çalışmış ve Ratzel 'in Anthropogeographie'sinin ikinci cildindeki posibilizm kavramını formüle etmiştir. Blache sık sık “*genre de vie*” (yaşam şekli) kavramını kullanmıştır.⁹² Bu kavram bizim kültür olarak adlandırdığımız miras kalan özelliklerimizi ifade etmektedir.

---

⁹⁰ R. Hartshorne, **Nature of Geography**, University of Wisconsin, 1949, s. 84.

⁹¹ E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 61.

⁹² M.C. Robic, “Geography- The Cambridge History of Science”, Edt. Theodore M. Porter-Dorothy Ross, Cambridge University Press, 2014, s. 386; G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 192.

Vidal, aynı çevrenin insanlar için farklı yaşam şekillerinden dolayı farklı anlamları olduğuna vurgu yapmış ve karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu kalıbın mekândan mekâna nasıl değiştiğine dikkat çekmiştir. Daha çok bir yerin idiografik yapısıyla ilgilenmiştir. Vidal, beşeri mekânın tasvirini bir alandaki mevcut karşılıklı ilişkileri ortaya koyarak yapmayı coğrafya metodolojisine kazandırmıştır. Bölgesel araştırmalara önem veren Vidal, eserlerinde coğrafya hakkındaki fikirlerini açıklarken bir taraftan da bölgesel coğrafya çalışmalarında izlenecek yöntemlere de değinmiştir. Vidal kurucusu olduğu Annales de Geographie’de ayrıntılı alan çalışmalarına dayanan araştırmaları teşvik ediyor ve alan araştırmalarına ayrı bir önem verilmesi gerektiğini vurguluyordu. Üzerinde durduğu bir diğer konu ise dünya olgularının birliği, fiziki faktörlerin birbirlerine bağlantıları ve bağımlılıklarıdır. Vidal, coğrafyanın yeryüzündeki tüm olgularla ilgilendiğine, olgunun tanım ve sınıflandırmasında ise bilimsel yöntemin gerekliliğine de değinmiştir. “*Tableau de la Geographie de la France (1903)*” ve “*La France de l’Est (1917)*” Blache’ın ortaya koyduğu tasviri ve açıklayıcı büyük eserleridir. “*Principes de la Geographie Humaine*” isimli eseri de Blache’ın en fazla ilgi görmüş eserlerinden birisidir.⁹³

Fransız coğrafyasında özellikle 1850’li yıllardan sonra ve Vidal ’den itibaren bölgesel coğrafya anlayışı öne çıkmıştır. Ve bu dönemde Fransa’da üniversitelerde coğrafya kürsülerinin çoğaltılmasına yönelik bir hareket başlamıştır. 1900’lere gelindiğinde ise Fransız coğrafyacılar hem Fransa’da hem de diğer ülkelerde kendilerini göstermişlerdir. Fransa’da üniversitelerde coğrafya derslerine

---

⁹³ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 192-193; R. Hartshorne, **Nature of Geography**, University of Wisconsin, 1949, s. 23-24, 241.

baktığımızda derslerin genelde bölgesel, kolonyal ve beşeri coğrafya olarak Edebiyat Fakültelerinde; fiziki coğrafyanın da Fen Fakültelerinde verildiği görülmektedir.

3.3 İngiliz Coğrafyası

XIX. yüzyılda İngiltere’de okullarda öğretilen coğrafya genellikle sıkıcı ve zahmetli bir ders olarak düşünülüyordu. Çünkü coğrafya alanında eğitim görmemiş ve deneyimsiz öğretmenler tarafından coğrafya öğrencilere yerlerin ve ürünlerin isimlerinin listesini vermek olarak değerlendiriliyordu. Üniversitelerde ise dersler jeologlar tarafından yürütülmekte olup eğer tarih dersini anlayabilmek adına arka plan olarak coğrafya dersi gerektiği düşünülürse o zaman da tarihçiler tarafından verilmekteydi. Örneğin beş Redbrick üniversitesinden en eskisi 1851 yılında kurulan Manchester Owen’s College’daki bilgilere göre ilk coğrafya eğitiminin jeologlar ya da tarihçiler tarafından verildiği yönündedir. Birmingham’da ise coğrafya eğitimi, 1881 yılında Charles Lapworth FRS tarafından kurulan jeoloji bölümüne iyice yerleşmiş durumdaydı.⁹⁴

XIX. yüzyılda İngiltere’de kendi kendini yetiştirmiş bir coğrafyacı olan Mary Sommerville, önemli bir bilim adamıdır. Fiziki coğrafya çalışmaları ile ön plana çıkan Sommerville’in 1848 yılında “*Physial Geography*” adındaki eserinin ilk baskısı yayınlanmıştır. Mary Sommerville eserinde yüzey şekillerini, okyanusları, atmosferi, bitki ve hayvan coğrafyasını, fiziki özelliklerin değişiminin temsili olarak

---

⁹⁴ T. R. Slater, “Redbrick Academic Geography”, *The Geographical Journal*, Vol. 154, No. 2, 1988, s. 170.

insanı tasvir etmiştir. İngiltere’de dikkatleri çeken bir diğer isim ise Thomas Henry Huxley’dir. Huxley’in “Physiography” adındaki eserin coğrafya eğitimi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Coğrafya bilimine önemli katkılarda bulunmuş bir başka bilim adamı Francis Galton’dur. Galton, 1861 yılında verileri seksen tane istasyona dayanan ilk İngiliz meteoroloji haritasını yapmıştır. Sommerville, Huxley ve Galton’un coğrafya alanına katkıda buldukları dönem içerisinde maalesef ki herhangi bir meslek grupları bulunmamaktaydı. Çünkü üniversitelerde coğrafya grupları yoktu.⁹⁵

Coğrafyanın İngiliz üniversitelerine girmesi Royal Geographical Society’nin çabaları sonucunda olmuştur. İngiltere’de ilk coğrafya okulları 1899 yılında Oxford’da ve 1903 yılında Cambridge’de açılmıştır.⁹⁶ İngiltere coğrafyasının en eski isimlerinden biri olan Halford J. Mackinder, üniversitelerde coğrafyanın yaygınlaşmasında yol gösterici olmuştur. Mackinder, 1887 yılında Royal Geographical Society tarafından “coğrafyanın yöntemleri ve kapsamı” üzerine olan bir konuşmaya davet edildiği sıralarda coğrafyanın üniversitelerde ders olması için ulusal bir kampanyaya girişmişti. RGS’de yapmış olduğu konuşma neticesinde Mackinder, aynı yıl Oxford’a coğrafya alanında öğretim görevlisi olarak atanmıştır.⁹⁷

---

⁹⁵ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 205.

⁹⁶ M.C. Robic, “Geography- The Cambridge History of Science”, Edt. Theodore M. Porter-Dorothy Ross, Cambridge University Press, 2014, s. 380.

⁹⁷ B. Semmel, “Sir Halford Mackinder: Theorist of Imperialism”, *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, vol.24, No.4, 1958, s. 554; <http://booksite.elsevier.com/brochures/hugy/SampleContent/HJ-Mackinder.pdf> (Son Erişim: 09.08.2016).

Eğitimi doğa bilimleri ve tarih üzerine olan Mackinder'in başlıca çalışmaları arasında "Britain and British Seas, The Geographical Pivot of History, Democratic Ideals and Reality" yer almaktadır. Fransa'da Blache'ın coğrafya alanında kendi tarzını geliştirmeye çalıştığı dönemlerde Mackinder de İngiltere'de yeni coğrafyanın gelişmesi için çabalıyordu. Mackinder, "Heartland" teorisi yani kara hâkimiyeti (Dünyanın kalbi) teorisi ile "Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse dünyanın kalbine hâkim olur; kim dünyanın kalbine hâkim olursa dünya adasına hükmeder; kim dünya adasına hükmederse dünyaya hâkim olur" şeklindeki tezini ileri sürmüştür.⁹⁸

İngiliz coğrafyasında en az Mackinder kadar etkili olan bir başka coğrafyacı Andrew John Herbertson'dur (1865-1915). Herbertson, Mackinder'in hem çağdaşı hem de bir dönem asistanlığını yapmış ve kendi dönemi içerisinde doğrudan coğrafya eğitimi görmüş tek coğrafyacıdır. Hem üniversitelerde hem de okullarda coğrafyaya katkısı oldukça çoktur. Herbertson, Oxford'a geldiğinden itibaren okullardaki coğrafya eğitiminin iyileştirilmesi için hakiki bir çalışma yürütmüştür.⁹⁹ Akademik coğrafyaya ise dünyayı doğal bölgelere ayıran çalışmasıyla önemli bir katkı sağlamıştır. Herbertson'a göre dünyanın siyasi üniteler olarak bölünmesi bilimsel çalışma için uygun olmayıp dünyanın doğal kriterlere dayanan bir sınıflandırmaya tabi tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Yani bir doğal bölgenin yer şekli, iklim ve bitki örtüsü açısından belli bir birliğe sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Bunun içinde biri sıcaklık koşullarını biri de mevsimlik yağışları

---

⁹⁸ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 206-207.

⁹⁹ E. W. Gilbert, "Andrew John Herbertson 1865-1915", *The Geographical Journal*, Vol. 131, No. 4, 1965, s. 517.

gösteren dünya haritalarından faydalanarak çeşitli bölgeler arasındaki bağıntıları görmeye çalışmış ve sonra da dünya doğal bölgeler haritasını çizmiştir. Onun doğal bölgeleri kısa sürede İngiliz okullarında öğretilen coğrafya için temel bir çerçeve haline gelmiştir. Herbertson doğal bölgeler ile ilgili çalışmalarına periyodik olarak devam etmiş olup onun bölgesel fikirleri dünyanın termal bölgeleri üzerine olan bir yazısında da ortaya çıkmış ve bu yazı *The Geographical Journal*'da yayınlanmıştır. Bunun yanında Herbertson' un yazmış olduğu coğrafya ders kitapları da başarıya ulaşmış olup uzun süre basılmıştır.¹⁰⁰

Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra İngiltere'de neredeyse bütün üniversitelerde coğrafya bölümleri kurulmuş ve profesyonel coğrafyacıların sayısı hızla artmıştır. Bu dönemde İngiliz coğrafyası beş ayırt edici özellik geliştirmiştir. Bunlardan birincisi keşiflerle ilgilenmeye devam etmesi, ikincisi çok çeşitli bölgesel çalışmalara önem vermesi, üçüncüsü alan çalışması ve harita yorumlaması, dördüncüsü tarihi coğrafya çalışmalarına ve bununla ilgili olarak coğrafya tarihine önem verilmesi ve son olarak beşincisi ise ekonomik, sosyal ve politik problemlerle ilgili coğrafya çalışmalarıdır.¹⁰¹

Günümüzde, İngiltere coğrafyasında yukarıda bahsedilen beş ayırt edici özellik hala varlığını sürdürmekte olup hatta bunlara yenileri eklenmiştir. Bölgesel coğrafya hem üniversite hem de okul müfredatında hala hâkim konumdadır.

---

¹⁰⁰ E. W. Gilbert, "Andrew John Herbertson 1865-1915", *The Geographical Journal*, Vol. 131, No. 4, 1965, s. 518; E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 55-56.

¹⁰¹ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 210-212.

1960'larda kantitatif devrim coğrafyada kendini göstermiştir. Birkaç İngiliz Coğrafyacı bu dönemde öğretim görevlisi ya da master öğrencisi olarak Amerika'ya gitmiş, bazıları orada kalsa da geri İngiltere'ye dönenler Amerikan coğrafyasını karakterize eden bazı yenilikleri almışlardır. Yeniliklerin merkezi olan Cambridge üniversitesinin liderleri R. J. Chorley ve P. Haggett da Amerika'ya gitmiş coğrafyacılar arasında olup bu iki coğrafyacı yeni coğrafyaya dair iki kitap yazmışlardır. Bu kitaplardan ilki "*Frontiers in Geographical Teaching*" olup bu kitapta çok çeşitli yazarlar tanıtılmıştır. İkincisi ise "*Models in Geography*" olan eserde coğrafyaya uygun bilimsel yöntemler anlatılmış aynı zamanda da derleme makaleleri sunmuştur. Bunlardan başka İngiltere'de yayınlanmış yeni coğrafyanın önem arz eden örneklerinden biri Peter Haggett'in "*Locational Analysis in Human Geography*"dir. Son olarak değinmemiz gereken bir diğer eser ise David Harvey'in 1969 yılında yayınlanmış olan "*Explanation in Geography*" dir. Bu kitabın pozitivistime sıcak bakan İngiliz coğrafyacılar üzerinde önemli bir etkisi vardır.¹⁰²

3.4 Rus Coğrafyası

1700'lerden önce Rus okullarında hiçbir bilim dalı öğretilmiyordu. XVIII. yüzyılda bilimsel gelişme için I. Petro'nun reformlarıyla daha elverişli bir ortam oluşturulmuştur. I. Petro, birçok Rus gencini yurtdışına eğitim amacıyla göndermesinin yanında Rusya'da da matematik, bilim ve tıp öğretilmesi adına okullar yapmıştır. I. Petro, Rusya'nın yeni başkenti St. Petersburg'da Rusya'nın en yüksek bilim enstitüsü olarak İmparatorluk Bilimler Akademisini kurarak eğitim programını

---

¹⁰² G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s.225-227.

üst seviyeye çıkarmıştır. Rusya bilimler akademisinin kurulduğu dönemde enstitü de eğitim verebilecek yeterli bilim adamı olmadığı için çoğunlukla İsviçre'den ve Almanya'dan olmak üzere batıdan akademisyen getirtilmiştir.¹⁰³ Rusya, harita ve atlas yapımı ve bölgesel monografya gibi coğrafi çalışmaları içeren uzun bir coğrafya tarihine sahipti. Almanya'dan ve diğer Avrupa ülkelerinden birçok araştırmacı ve bilim adamı Rusya'da yaşamış ve çalışmış ve coğrafya biliminin ilerlemesinde etkili olmuş olmasına rağmen, harita yapan, istatistiki veri toplayan ve ülkenin çeşitli yerlerini tanımlayıcı raporlar yazanların çoğu Ruslar olmuşlardır. Sovyet coğrafyacıların ve onların atalarının (1917 öncesi) çalışmalarının öneminin anlaşılmasında dil bariyeriyle karşılaşılmasından dolayı Rusya, Batı Avrupa'nın ve Amerika'nın coğrafya bilim adamlarının seviyesine yetişmede gecikmiştir.¹⁰⁴

XVIII. yüzyılın başlarında Rusya'da öne çıkan isimler Kirilov ve Tatishchev'dir. Kirilov (1695-1737)Ural'ın güneyindeki Rus şehirleri ve fabrikaları ile ilgilenmiş, imparatorluğun sistematik tasvirini yapmış ve sayısız yolculuk organize etmiştir. Kirilov'un en önemli başarısı Rusya'nın ilk atlasını hazırlamış olmasıdır. Bu atlas, belli şehirlerin planlarını, tarihi ve ekonomi haritalarını, imparatorluğun kenar bölgelerini ve sınır bölgelerini içeren 120 harita üç ciltten oluşmaktadır.¹⁰⁵

---

¹⁰³ G. Vernadsky, "Rise of Science in Russia, 1700-1917", The Russian Review, vol. 28, no. 1, 1969, s. 37.

¹⁰⁴ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s.230-231.

¹⁰⁵ D. J. M. Hooson, "The Development of Geography in Pre-Soviet Russia", Annals of the Association of American Geographers, vol. 58, No. 2, 1968, s.252.

1686-1750 yılları arasında yaşamış olan Tatischev hem bir tarihçi hem de bir coğrafyacısıdır. Coğrafya çalışmalarında daha çok insan yerleşimi ve bölgesel coğrafya çalışmalarında tarihsel derinliğe ihtiyaç olduğuna vurgu yapmıştır. Tatischev'in Sibirya ve Rusya coğrafyası mineral kaynaklar, nehirler, iklim ve insanlar hakkında detaylı bilgiler içermektedir. O, şimdiye kadar yapılanlardan daha çok teorik konulara, düzenleme ve açıklamalara dikkat çekmiştir.¹⁰⁶

Tatischev'in öğrencisi olan Rychkov (1712-1777), St. Petersburg Bilimler Akademisine ilk yerli üye olarak seçilmesiyle ün yapmıştır. Rychkov, Orenburg'da bölgesel bir araştırma yapmış ve bu araştırmayı yaparken yerleşmeye, nüfusa, ekonomiye, çevreye, kaynaklara ve şehirlere dengeli bir şekilde değinmiş olması önemli bir unsurdur. Rychkov, Tatischev geleneğinin devamı olarak kabul edilse de o temelde yerel tarihle ilgilenmiştir.¹⁰⁷

1758 yılında Rusya'nın büyük ansiklopedisti ve coğrafya bilimine önemli katkıları olan Mikhail V. Lomonosov (1711-1765), Rusya Bilimler Akademisinin ilk öğrencileri arasındadır. Lomonosov'un öğrenme isteği ve yeteneği Akademideki öğretmenleri tarafın fark edilmiş ve takdir görmüş olup 1736 yılında eğitimini tamamlaması için Almanya'ya gönderilmiştir. Beş yıl sonra yetkin bir bilim adamı olarak St. Petersburg'a geri dönmüş ve 1765'e yani ölümüne kadar olan sürede

---

¹⁰⁶ D. J. M. Hooson, "The Development of Geography in Pre-Soviet Russia", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 58, no.2, 1968, s. 252.

¹⁰⁷ D. J. M. Hooson, "The Development of Geography in Pre-Soviet Russia", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 58, no.2, 1968, s. 253.

yaşamı bilimsel araştırmalar ve çalışmalarla doludur.¹⁰⁸ Lomonosov'un "*On Strabo of the Earth*" isimli eseri onun fikirlerinin zamanından çok ileride olduğunu gösterir. Lomonosov, doğanın değişkenliği hakkında yazılar yazmış ve nedensellik ilkesinin önemi üzerinde durmuştur. Onun eserleri Rus coğrafyasının temelini oluşturmakta olup onu takip eden J.I. Lepekhin, P.S. Palters, S.P. Krasheninnikov ve I.P. Falk gibi isimler de coğrafya bilimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.¹⁰⁹

Lomonosov'un çağdaşı botanikçi (bitki bilimci) S. P. Krasneninnikov (1713-1755), göçmen Alman eğitimciler Mller, Gmelin ve Steller tarafından eğitilmiş Rusya Bilimler Akademisinin mezun ettiği ilk Rus öğrencilerden birisidir. Krasheninnikov'un en büyük başarısı Kamatka¹¹⁰ zerine yapmış olduğu çalışmasıdır. Bu eser, birkaç yıl srmiş arazi çalışması ile birlikte doğa, ekonomi ve nüfus üzerine yapılmış detaylı bir çalışmadır. Aynı zamanda bu çalışma, sosyal ve ekonomik aktiviteler ve insan-doğa etkileşiminin yanı sıra çeşitli doğal fenomenlerin kendi aralarındaki ilişkiyi inceleyen ilk Rus bölgesel çalışmasıdır.¹¹¹

Bir diğer Rus coğrafyacı 1740-1802 yılları arasında yaşamış I. I. Lepekhin'dir. Ural bölgesine ve beyaz Rusya'ya seyahatlerde bulunmuş ve daha

---

¹⁰⁸ G. Vernadsky, "Rise of Science in Russia 1700-1917", The Russian Review, vol. 28, no. 1, 1969, s. 37-38.

¹⁰⁹ D. J. M. Hooson, "The Development of Geography in Pre-Soviet Russia", Annals of the Association of American Geographers, vol. 58, no.2, 1968, s. 253.

¹¹⁰ Kamçatka, Rusya'ya bağlı Asya'nın doğusunda yer alan yarımada. Büyük Okyanus'ta Ohotsk Denizi ile Bering Denizi arasındadır.

¹¹¹ G. Vernadsky, "Rise of Science in Russia 1700-1917", The Russian Review, vol. 28, no. 1, 1969, s. 39; D. J. M. Hooson, "The Development of Geography in Pre-Soviet Russia", Annals of the Association of American Geographers, vol. 58, no.2, 1968, s.254.

sonra bu seyahatlerini anlattığı bir eser yayınlamıştır. “Journal of Travels in Various Provinces of the Russian State” ismiyle dört cilt halinde basılan bu eser 600 bitki türünün ile 300 hayvan türünün tasvirlerini de içermektedir. Lepekhin, aynı zamanda fiziki çevre, iklim ve yaşanan dünya arasındaki karşılıklı ilişkiyle de meşgul olmuştur.¹¹²

Batı Avrupa'nın Rusya'daki etkisi XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarında iyice kuvvetlenmiştir. Birçok Rus bilim adamı, Alman üniversitelerinde eğitim görmüş olduğu için Kant, Hegel, Schelling, Herder, Rousseau, Bacon ve Adam Smith'ten güçlü bir şekilde etkilenmişlerdir. Alman etkisi giderek artmış ve bir süre sonra hükümet işe el koymuş olup Almanya'da eğitim görmüş hiçbir Rus vatandaşının üniversitelerde eğitim vermesine izin verilmemiştir. Bu değişen süreçte, coğrafya özellikle bölgesel ve ekonomik coğrafya, sürecin önemli bir unsuru olarak görülmüş olup lider düşünürlerin ve reformcuların çoğu bu konuya dikkat çekmiştir. Bunlar arasında Radishchev ve Ogarév dikkat çeken iki isimdir.¹¹³

XVIII. yüzyılda Rusya'da ülke coğrafyasının çeşitli açılardan araştırılması amacıyla çeşitli oluşumların temellerinin atıldığı görülmüş ve fenomenlerin sınıflandırılması ve araştırılması için bilimsel yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Modernleşme, kaynak kullanımı ve I. Petro tarafından yaptırılan İmparatorluk binası Rusya'nın modern dünyaya açılmasının önemli bir belirtisidir. Öncelikle Rychkov ve Krasheninnikov' un araştırmaları, tarih ve doğa tarihine iyi bir temel oluşturmuş ve

---

¹¹² A. Vucinich, **Science in Russian Culture- A History to 1860**, Stanford University Press, Stanford, California, 1963, s. 154-155.

¹¹³ D. J. M. Hooson, “ The Development of Geography in Pre-Soviet Russia”, Annals of the Association of American Geographers, vol. 58, no. 2, 1968, s. 254.

ilk yerli bilim adamları ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılın ilk yarısında yenilikçi olayların ve genellikle yurtdışından fermente edilmiş literatürün etkisi altında coğrafi araştırmalar daha farklı şekillenmiştir.¹¹⁴

---

¹¹⁴ D. J. M. Hooson, “The Development of Geography in Pre-Soviet Russia”, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 58, no. 2, 1968, s. 271.

4. CARL RITTER'İN BİYOGRAFİSİ

4.1 Carl Ritter'in Hayatı

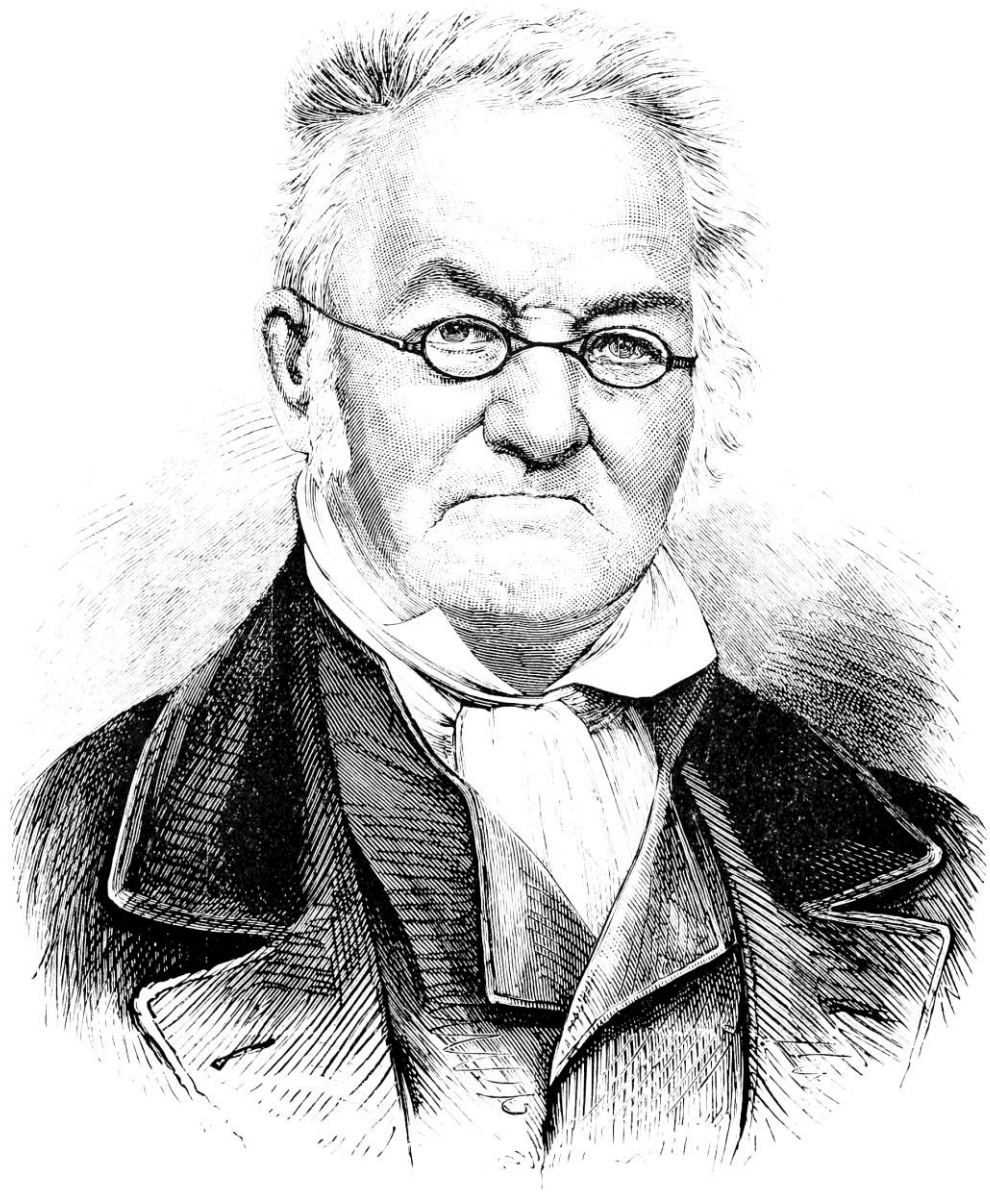
Carl Ritter 7 Ağustos 1779 yılında Magdeburg yakınlarındaki Quedlinburg'da doğdu. Babası Johann Friedrich Ritter, 1772 yılında Quedlinburg'a başrahibe Anna Amalie'nin tıbbi danışmanlığına atanmış bir doktordu. Ritter'in babası her bakımdan mükemmeliyetçi bir kişiliğe sahip olup annesi Elisabeth Dorothea ise onu tanıyan herkes tarafından sevilen ve takdir edilen biriydi. Ritter'in babası henüz 38 yaşındayken vefat etmiştir. Doktor Ritter'in bu erken ölümü ailenin zor günler geçirmesine neden olmuştur. Bu zor günler, ilerleyen bölümlerde bahsedeceğimiz üzere annenin Salzman'ın teklifini kabul etmesi için bir neden olmuştur.¹¹⁵

Ritter'in anne ve babasından sonra biyografisinde sık sık karşımıza çıkacak olan iki kişi daha var. Bu iki kişi onun hayatında çok önemli yere sahip olan onunla birlikte hayatının sonuna kadar taşıyacağı prensiplere ve karar verme yetisine sahip olmasını sağlayan kişilerdir. Yani Ritter'in biyografisi, bu iki kişinin (Gutsmuths ve Salzmann) betimlemeleri olmadan tamamlanamaz. Bunlardan birini ağabeyi diğerini ise Ritter'in ikinci babası olarak adlandırabiliriz.¹¹⁶

---

¹¹⁵ E. Plewe, **Carl Ritter**, Geographisches Institute der Universitaet Mannheim, 1982, s. 4; M. Linke, "Carl Ritter 1779-1859", *Geographers, Bibliographical Studies*, vol. 5, 1981, s. 99.

¹¹⁶ H. Beck, **Genius der Geographie**, 1979, s. 11- W. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 1.

Resim 1: Carl Ritter (1779-1859)

Öncelikle ağabeyi olarak adlandırdığımız Johann Gutsmuths ile başlayalım; Gutsmuths da Ritter gibi Quedlinburg'un yerlisiydi ve ondan 20 yaş büyüktü. Becerikli ve zeki biri olmasının yanı sıra becerisini ilerlettiği ve önemli bir üne sahip olduğu çizime oldukça düşküdü. Gutsmuths'un babasının ölümü onu aktif bir yaşama sürüklemiş ve Gutsmuths 18 yaşındayken Dr. Ritter'in ailesine özel öğretmen olarak katılmıştır. Kendini işine adanmış biri olarak bu alanda oldukça başarılı olmuş ve Ritter ailesi dışında başka ailelerde çocuklarının ondan ders alması konusunda ısrarcı olmuşlardır. İki yıl sonra Halle üniversitesine girmiş olup burada teoloji üzerine eğitim görmüş olsa da onun doğa bilimlerine, sanat eğitimine ya da modern dillere olan isteği göz ardı edilemezdi. Akademik eğitimini tamamladıktan sonra, Dr. Ritter'in ailesinde tekrar çalışmaya başlamış ve bu aileyle aralarında güçlü bir bağ oluşmuştur. Carl Ritter 'in babası Dr. Ritter'in ölümünden sonra da Gutsmuths ailenin yanından ayrılmamıştır. Hatta bazı dönemler Bayan Ritter onun maaşını ödeyememiş olsa da o hala kalmaya devam etmiş ve kendini çocukların eğitimine ve onlara yardıma adanmıştır.¹¹⁷

Ritter'in hayatında büyük önem taşıyan ikinci isim ise Christian Gotthilf Salzmann'dır. Jena'da ilahiyat okumuş olan ve 1768 yılında kilisede din adamı olarak çalışmaya başlayan Salzmann 1784'de Schnepfenthal Yetiştirme Kurumunu kurmuştur.¹¹⁸

1784 ilkbaharında Salzmann, güzel Thüringen ormanındaki Gotha yakınlarında bulunan şuan Schnepfenthal olarak bilinen araziyi satın alarak hayalini

---

¹¹⁷ W. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 11.

¹¹⁸ http://www.thuringen-lese.de/index.php?article_id=254 (Son Erişim: 26.01.2016).

gerçekleştirmek üzere ilk adımını atmıştır. Onun amacı, eğitimle ilgili uzun süre üzerinde çalıştığı ve şuanda uygulanabilir hale gelmiş olan fikirlerini test edebileceği erkek çocuklar için bir okul inşa etmektir. Salzmänn 6 yaşından küçük bir çocuk evlat edinmeye ve onunla başlamaya karar vermiştir. Kendi metot ve prensipleri doğrultusunda eğitebileceği bir erkek çocuğu bulmak için her yeri araştırmaya başlamıştı. Salzmänn tesadüfen Dr. Ritter'in öldüğünü duydu ve Quedlinburg'daki iki arkadaşına Dr. Ritter'in çocukları arasında kendisinin bakabileceği bir erkek çocuk olup olmadığını araştırmaları için mektup gönderdi. Cevap memnun ediciydi, Bayan Ritter'e Carl'ı eğitim için Salzmänn'a emanet etmesi teklif edilmiş ve anne bu teklifi kabul etmiştir.¹¹⁹

Temmuz başlarında Bayan Ritter, oğlunu Schnepfenthal'e götürmek için hazırlıklarını yapmış ve çocukların öğretmeni Gutsmuths ile birlikte yola çıkmışlardır. Çocuklar için gerekli olan giysiler Bayan Ritter'in eski bir arkadaşı tarafından temin edilmiş ve seyahat tamamlanmıştı. Birkaç gün Salzmänn ailesinde misafir edilmişler ve bu süre zarfında sıkı eğitimin temelleri atılmaya çalışılmıştı. Carl'ın 4 yaş büyüğü olan erkek kardeşi John da onlarla birlikte gitmiş olup Salzmänn, Carl gibi büyük erkek kardeşin de kalması için teklif sunmuştu. Bu teklif herkes tarafından kabul edilmiş, aynı zamanda Gutsmuths'un da Schnepfenthal'de öğretmen olarak kalmasına karar verilmişti.¹²⁰ Böylece Carl Ritter'in ikinci daha doğrusu asıl evi olan Schnepfenthal'deki hayatı başlamış bulunmaktaydı. Bütün hayatını karakterize edecek temel kişisel özelliklerini kazandığı Schnepfenthal'de

---

¹¹⁹ W. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 13;

¹²⁰ W. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 14-15.

Ritter, 17 yaşını bitirene kadar toplam 11 yıl kalmıştır. Ritter, öldüğü güne kadar gençliğinin en iyi yıllarını geçirdiği bu yere ait güzel anılarını unutamadı.¹²¹

4.2 Carl Ritter' in Eğitim Hayatı: Schnepfenthal ve Halle

Carl Ritter, 1785 yılı Temmuz ayında hayatının dönüm noktalarından biri olan Schnepfenthal'e taşındı. Ağabeyi Johannes ve öğretmeni Gutsmuths ile birlikte kaldığı Schnepfenthal, Ritter'in hayatında önemli etkiler yapmıştır. On bir yılını burada Christian Gotthilf Salzmann ile birlikte geçiren Ritter tüm hayatı boyunca taşıyacağı önemli özellikler ve beceriler kazanmıştır.¹²²

Salzmann, Fransız aydınlanma filozoflarından Rousseau'nun düşüncelerinden etkilenererek açtığı Schnepfenthal'deki bu okulda yeni eğitim modelleri denemiştir. Schnepfenthal'i kurarken Salzmann'ın öne sürdüğü prensiplere baktığımızda ilk olarak “bütün insani ilişkiler mutlulukla kurulabilir ve çevredeki bütün aksilikler eğitim yoluyla azaltılabilir ya da yok edilebilir” düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında “Doğa kanunlarına uyum” ve “aydınlanma” bu yeni reformun sloganlarıydı. Salzmann'ın ölçülü olma, aydınlanma ve doğa kanunlarına uyum görüşüne göre insani ihtiyaçların tamamında bilinmeyen gerçek bir teslimiyetçi düşünce vardır. Salzmann döneminin rasyonel akımın önemli temsilcilerinden biri olmakla birlikte okulu da bu hareketle bağlantılı olarak ayakta kalmaktaydı.¹²³ Enerjik, doğruluğuna inandığı prensiplerine olan bağlılık, tüm sahteliklerin

---

¹²¹ M. Linke, “Carl Ritter 1779-1859”, *Geographers Bibliographical Studies*, vol 5, 1981, s. 99; W. Gage, *The Life of Carl Ritter*, New York, 1867, s. 14-15.

¹²² E. Plewe, *Carl Ritter*, Geograph, Geographische Institute der Universitaet Mannheim, 1982, s. 4.

¹²³ W. L. Gage, *The Life of Carl Ritter*, New York, 1867, s. 18-19.

karşısında olma, sarsılmaz sadakat, yorulmak bilmeyen çalışma azmi Salzmann'ın tüm yaşamı boyunca sergilediği kişisel özellikler olarak sıralanabilir. Salzmann'ın eğitimdeki amacı ise insanların başarısıydı. Salzmann'ın eğitim programına göz attığımızda Schnepfenthal 'in Carl Ritter'i ne kadar derinden etkilediğini görürüz. Açtığı kurum hiçbir bilimsel hırsla sahip değildi, aksine toplum içinde ahlaklı, dini ve politik açıdan tarafsız, kabiliyetli ve mutlu vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlıyordu. Kurumun pedagoji programı, beden eğitimi ve zanaat öğretiminin yanında ekseriyetle çizim, botanik, zooloji, taş bilimi, coğrafya ve yeni dilleri içermekteydi. Salzmann bir eğitimci olarak hedefi çabalarının sonucunda sağlıklı, mutlu ve güvenilir bireyler yetiştirmek ve onların kendi çevrelerinde iyi bir unvana sahip olabilmeleriydi. Ritter'in en büyük amacı, Salzmann'ın yanında kaldığı yıllar boyunca enstitüye giren diğer tüm öğrenciler gibi baba diye hitap ettiği Salzmann gibi olmak, onun gibi düşünmek ve onun gibi davranmaktı. Carl Ritter'in hayatında Schnepfenthal ve Salzmann olmasaydı Ritter'in daha sonra elde edeceği bilimsel başarıların var olması düşünülemezdi.¹²⁴

Sadık ve sevecen aile dostları Gutsmuths da Ritter ile aynı dönemde Schnepfenthal'e taşınmıştır. Okulda uygulanan eğitim sistemine göre her öğretmenin gözetiminde 2 ya da 3 öğrenci oluyordu ve Gutsmuths da Ritter kardeşler için görevlendirilmiş bir öğretmendi. Odası, kardeşlerin odası ile bitişik olup bu sayede sürekli olarak Ritter ve ağabeyi onun kontrolü altındaydı. Gutsmuths'a göre Ritter çok çalışkan, iyi huylu ve hassas biriydi. Schnepfenthal'deki ilk yılında Ritter hassas

---

¹²⁴ E. Plewe, **Carl Ritter, Geograph**, Geographische Institute der Universitaet Mannheim, 1982, s. 4; W. L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, Newyork, 1867, s. 18-22; K. Sinhuber, "Carl Ritter 1779-1859", Scottish Geographical Magazine, vol. 75, 1959, s. 154.

olması ile ilgili çeşitli sorunlar yaşamış olsa da Salzman okuluna geldikten sonra zaman içinde Ritter aşırı hassasiyetinden yavaş yavaş kurtulmaya başlamıştır. Ritter, daha çok doğuştan gelen ve aynı zamanda ailesinden de almış olduğu genetik kodlar sayesinde azimli ve çalışkan bir karaktere sahipti. Salzman'ın okulundaki birinci yılının sonunda Ritter çocuklar arasında yaygın olarak görülen ve çoğu durumda ölümcül sonuçlar doğuran bir hastalığa yakalanmıştı. Fakat Gutsmuhs'un mükemmel bakımı onu iyileştirmeyi başardı. Aynı yılın Nisan ayında Ritter'in vücut direnci oldukça yerine gelmiş ve Gutsmuhs ile birlikte kendinden daha büyük öğrencilerin düzenledikleri Frankfurt ve Mayence'a olan gezilere katılmıştı. Bütün seyahat boyunca çok aktifti ve böylelikle öğretmenin beğenisini kazanmış olan Ritter, ilk kez yaşadığı yerden daha büyük bir şehir görmüştü. Zihinsel niteliği henüz dikkat çekmemiş olsa da akıllı, enerjik, aktif ve fazlasıyla saygılı ve sevecen biri olması dikkatlerden kaçmamış ve onu tanıyan herkesin sevdiği sempatik bir çocuk haline gelmişti. Schnepfenthal'e geldiğinden beri fiziksel dayanıklılığı fark edilir şekilde gelişmiş; kendinden büyük öğrencilerle uzun soluklu yürüyüşler yapabiliyor; yaşı henüz çok küçük olmasına rağmen buzun üzerine uzanıp yarım saat boyunca gökyüzünü seyredebiliyordu.¹²⁵

Ritter'in hem karakteriyle hem de okuldaki durumuyla ilgili 1787 Temmuz ayında öğretmeni Gutsmuhs'un yazdığı bir mektuptan elde edilen bilgilere göre; Ritter oldukça çalışkan, abisinden daha kolay öğrenen, derslerine çok bağlı, kendi yaşlarına göre kendi fikirleri, düşünceleri olan, sempatik ve canlı biri olmasının yanı sıra muhteşem haritalar da çizen bir öğrenciydi. Yazdığı her mektupta

---

¹²⁵ W. L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, Newyork, 1867, s. 22-25.

Gutsmuths'un Ritter'e olan övgüleri giderek artmış olup Ritter'in diğer çocuklar için iyi bir örnek olduğu ve onunla ilgili memnun olmadığı tek bir nokta dahi olmadığını sürekli olarak dile getirmiştir. İtaatkârlığı, çalışkanlığı, enerjisi, gayreti ve nezaketi onun en çok dikkat çeken özellikleri arasında sayılmaktadır. Gutsmuths, Ritter'in coğrafyaya eğilimi olduğunu ve harita çizimi konusunda yetenekli olduğunu düşünüyor ve geçen zaman içerisinde de Ritter'in coğrafya alanında başarılı olabilmesi için çok aşama kaydettiğinin farkına varmıştı. Ve Gutsmuths, Ritter'in bu alanda çalışmaya devam etmesinin güzel sonuçlar doğuracağına inanıyordu. Coğrafya, Ritter'in favori dersiydi ve öğretmenlerine göre bir gün bu alanda Ritter kendisinden söz ettirebilir ve güzel eserler ortaya koyabilirdi. Artık Ritter de kendi yaşıtındaki birçok çocuktan çok daha başarılı ve yetenekli olduğunun farkına varmıştı. Eğer başladığı gibi devam ederse bu alanda çok başarılı olacağından herkes emindi.¹²⁶

Ritter, Schnepfenthal'de uzun zaman geçirmiş ve Gutsmuths'un gözetimi altında büyümüşü. 16 yaşına geldiğinde üniversiteye gitmek için hazırды fakat maddi desteğe ihtiyacı vardı. Bu arayış sürecinde Frankfurtlu tüccar Bethman Hollweg ile tanışma fırsatı yakalamıştır. Hollweg Schnepfenthal'deki eğitim sisteminden çok etkilenmiş ve Ritter'i onun çocuklarının eğitimi için bir şans olarak görmüştür. Zengin bankacı Bethman Hollweg, Ritter'in onun oğullarına öğretmen olmayı kabul etmesi şartıyla, onun üniversitedeki masraflarını karşılamayı kabul etmişti.¹²⁷

---

¹²⁶ W. L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 26.

¹²⁷ K. Sinhuber, "Carl Ritter 1779-1859", *Scottish Geographical Magazine*, vol. 75, 1959, s. 54; G. J.Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 127.

4 Ekim 1796 yılında, Ritter 17 yaşındayken uzun yıllar eğitim gördüğü bir nevi anavatanı olan şehirden ayrılarak 28 Ekim 1796'da Halle'ye geldi. Burada Profesör August Hermann Niemeyer'in evinde kaldı. Niemayer sadece bir profesör değil aynı zamanda öğretmenlerin staj okullarının da yöneticisiydi. Ritter'in Halle'deki çalışmalarında en dikkat çekici özellik onun coğrafyacı kimliğine yönelik doğrudan bağlantılı bir çalışmanın olmayışdır. Doğrudan bağlantı diyoruz çünkü muhakkak ki dolaylı da olsa bir ilişki söz konusu olabilir. Ritter'in üniversiteye girişindeki amacı kendini bir eğitimci olarak yetiştirebilmek olduğu için her şey buna yönelikti ve coğrafyaya yönelik bir ilginin nerdeyse izi bile yoktu. 2 Kasım'da Ritter, istatistik bölümüne öğrenci kaydını yaptırmış olup ilk dönem genç öğrenci Ritter'in katıldığı dersler tamamen pedagoji ve istatistik ile sınırlı tutulmuştu.¹²⁸ Avrupa tarihinde Sprengel'i, mantık ve metafizikte Jacob'u, estetikte Eberhard'ı ve ziraat dersinde de Meinert'i dinlemiştir. Birçok çeşitli hocadan ders aldığı için memnun olan Ritter özellikle Rüdrieger'in istatistik dersini büyük bir ilgiyle dinliyordu, fakat Jacob'un mantık dersi için aynı şey geçerli değildi ve ona olan ilgisi diğerlerine göre daha azdı. Ritter'in dersleri hakkındaki düşüncelerini yazdığı bir mektupta kendisi şöyle ifade etmiştir: *“Jacob'un dersi sunumu oldukça canlıydı, fakat benim bu derse odaklanmam oldukça zor. Sprengel'in tarih dersinden ise çok keyif alıyorum fakat en çok keyif aldığım ise Eberhard'ın estetik dersi.”* Bütün derslerini çok düzenli takip etti ve zamanını hiç boşa harcamadı. Bir sonraki dönemde Ritter'in istatistiğe olan ilgisi büyük oranda artmış olup aynı zamanda Schnepfenthal'deki

---

¹²⁸ H. Schmitthenner, **Studien über Carl Ritter**, Frankfurt, 1951, s. 11; W.Gage, **The Life Of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 44-46; H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin 1979, s. 20.

favori uğraşı olan çizime de yeniden başlamış ve büyük bir gayretle buna devam etmiştir. Bu dönemde Ritter büyük bir tutkuyla çalıştı ve çok iyi sonuçlar elde etti. Bir sonraki kış ahlâk, fizik, kimya ve Roma Tarihi üzerine dersler aldı. Ritter bilimsel çalışmalara olan eğilimini ağabeyine yazdığı bir mektupta şöyle ifade ediyor: *“ne zaman herhangi bir harita, çizelge ya da bunun gibi şeylerle karşılaşırsan, zavallı erkek kardeşini hatırla ve onları bana gönder lütfen”*. Kitaplar Ritter’in yaşamında büyük bir gereklilikti. Ritter’in coğrafyaya olan sevgisi Halle’de sistematik olarak geliştirilmedi, ancak hiçbir şekilde bastırılmadı da. Yeni şeyler öğrendi, çünkü o zamanlar coğrafya farklı bayraklar altında yelken alıyordu. Halle, Ritter’e büyük fırsatlar sunmuş olup kendini tanımasına ve tanıtmasına imkân vermiştir. Bu nedenle Ritter, Halle’ye çok şey borçludur.¹²⁹

Üniversite yıllarındaki mutluluğunun en büyük kaynaklarından biri de yakınları ve arkadaşlarıyla olan iyi ilişkileriydi. Özellikle Halle ’de Bayan Niemayer ile çok iyi vakit geçiriyorlardı. Birlikte satranç oynayıp uzun süre sıkılmadan sohbet edebiliyorlardı. Hatta Halle’den ayrıldıktan sonra bile tekrar Halle’ye geldiğinde ilk ziyaret ettiği yer Niemayerlerin evi oluyordu. Profesör Niemayer ’in eşi Bayan Niemayer, Ritter’in saygı duyduğu ve etkilendiği biriydi.¹³⁰

Ritter, Halle’den ayrılırken burada almış olduğu eğitimin kendisi için çok faydalı olduğunu düşünüyordu. Tıpkı Schnepfenthal’de olduğu gibi buradaki çalışmaları da doğrudan coğrafyayla ilgili değildi, daha çok bir eğitimci, öğretmen

---

¹²⁹ H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin 1979, s. 21.

¹³⁰ H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin 1979, s. 21.

olmaya yöneliktir. Halle’den ayrılmasının ardından Schnepfenthal’i ziyaret etti ve buradan da hayatının bir bölümünü geçireceği Frankfurt’a geldi.

4.3 Ritter’in Frankfurt ve Berlin Yılları

Ritter, Frankfurt’ta Bay Holweg’in ailesindeki işine başlamak üzere yola çıktı. 12 Ekim 1798 yılında bir öğleden sonra saat 4’te uzun yıllar çalışacağı ve hayatını devam ettireceği yer olan Frankfurt’a geldi. Ritter henüz 19 yaşındayken iş hayatına atılmasına rağmen kendisine duyduğu özgüveni sayesinde hiç çekingenlik yaşamadı. Ritter’in öğretmen olarak çalışacağı aile Frankfurt’un hatırı sayılır ailelerinden biriydi. Böyle lüks ve zengin bir eve girmesine rağmen Ritter bunu yadırgamadı hatta çocukların eğitimine engel olabilecek bazı sorunlarla karşılaşmış olsa da çok zorluk çekmeden bunların üstesinden gelmeyi başardı. Ailede Ritter’in ilgilenmesi gereken 16 yaşında bir kız; 7 yaşındaki Philip; akıllı ve canlı 5 yaşında bir kız çocuğu; sonuncusu ve en küçükleri August olmak üzere 4 çocuk vardı.¹³¹

Frankfurt’ta geçirdiği yıllar boyunca Ritter, hiçbir zaman gelecekte bir coğrafyacı olmayı ne hayal etti ne de böyle bir şey aklına geldi. Onun sürekli olarak en çok arzuladığı şey tam anlamıyla bir eğitimci olabilmektir. Esas görevinin ise öğrencilerini eğitmek olduğu kanaatindeydi. Burada bulunduğu süre zarfında çalışmalarında üç temel alana yoğunlaşmıştır. Bunlar doğa tarihi, tarih ve son olarak da dildir. Şüphesiz Ritter kendini coğrafya yerine botanik, jeoloji, tarih, Yunan ve Latin dilli gibi herhangi bir bilim dalına adanmış olsaydı bu alanlarda da başarılı olurdu. Frankfurt’ta bulunduğu dönemde yapmış olduğu coğrafi çalışmalarında da yukarıda bahsedilen ilgi duyduğu alanların kısmen de olsa etkileri görülmektedir.

---

¹³¹ B. Warf, “Ritter Carl (1779-1859)”, Encyclopedia of Geography, Cilt 5, 2010, s. 2471.

Bunun yanı sıra Ritter Frankfurt'ta yaşadığı sürede civar bölgelere geziler yapmış ve bu geziler onun hem bilimsel anlamda ilerleme kaydetmesine katkıda bulunmuş, hem de böylelikle zevk aldığı bir şeyi yapmıştır. Hayatının bu döneminde Ritter, pedagojinin temel konularıyla ilgilenmiş olup bunun yanı sıra coğrafyaya dair Pestalozzi yönteminin özel uygulamalarına ilgi duymuştur.¹³² 1800'lü yıllarda Ritter çoktan tematik haritalar yapmaya başlamış 1804-1807 yılları arasında iki ciltlik "Europa: ein geographisch- historisch-statistisches Gemaelde (Avrupa: coğrafi-tarihi-istatiksels tasviri)" ismiyle Avrupa'nın altı haritasını içeren eserini yayımlamıştır.¹³³ Bu eser Ritter'in daha sonra ortaya koyacağı tüm coğrafi eserlerinin temel özelliklerini yansıtmaktaydı. Ritter, yazmış olduğu eserleri sayesinde coğrafyacı olarak tanınmaya başlanmış olup aynı zamanda coğrafya bilimine de büyük katkılar sağlamıştır.¹³⁴

Almanya'da eğitim reformunun büyük başlangıcı Wilhelm von Humboldt tarafından az da olsa formüle edilmiş ve 1810'da Berlin Üniversitesi kurulmuştu. Berlin Üniversitesi, Hegel, Schleiermacher, Savigny, Boeckh ve kısmen de Carl Ritter aracılığıyla dünya çapında önemli bir üniversite haline gelmiştir.¹³⁵ Ritter, 1810'da Berlin'de kurulmuş olan Friedrich-Wilhelm Üniversitesinde 1820 yılında Profesör, 1825 yılında ise Ordinaryüs Profesör ünvanını almıştır.¹³⁶ Ritter,

---

¹³² W. L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 111-112.

¹³³ E. Plewe, **Carl Ritter**, Geographisches Institut der Universitaet Mannheim, 1982, s. 5.

¹³⁴ M. Linke, "Carl Ritter 1779-1859", *Geographers, Bibliographical Studies*, vol. 5, 1981, s. 100.

¹³⁵ H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin, 1979, s. 43.

¹³⁶ <http://www.luise-berlin.de/bms/bmstxt01/0101porb.htm> (Son Erişim: 05.02.2016); H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin, 1979, s. 43.

üniversitede verdiği derslerinde olağanüstü bir yetenek sergilemiş olup başlangıçta derse katılanların sayısı oldukça az olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde sayı büyük ölçüde artmış ve Ritter dersleri için daha büyük bir amfi talep etmiştir. Ritter'in coğrafyasını dinlemek için yurtdışından da birçok kişi gelmiş olup bunlar arasında Rus Semenov (Tian-Shanski), Fransız Reclus ve 1854-1880 yılları arasında Amerika'da Princeton'da profesörlük yapan Swiss Guyot da vardı. Ritter'in birçok dinleyiciyi bir araya getiren derslerinin konusu genel karşılaştırmalı coğrafya idi. Onun en popüler dersi kış döneminde haftada iki kez düzenli olarak anlattığı dünyamızın tarihi bölgeleri arasında en klasik olanı Yunan, Roma ve Filistin'dir. İlahiyatçılar, filologlar, hukukçular Ritter 'in kutsal yerler hakkındaki otantik ve sahici tasvirlerini duymak için büyük bir hevesle onun derslerine akın etmişlerdir. Ritter 'in insanoğlu üzerinde derin iz bırakan tarihi olaylar üzerine olan yorumu açık ve öğreticidir. Ritter'in üniversitedeki derslerine olan bu ilgi, onun doğayla daha uyumlu olduğuna inandığı coğrafya bilimindeki yeni fikirlerinin ve yöntemlerinin yayılmasına yardımcı olmuş ve şüphesiz reform hareketi yayılmaya başlamıştır. Ritter'in Berlin Üniversitesinde verdiği dersler, “Karşılaştırmalı Coğrafya, Avrupa, Filistin, Asya'nın Etnografyası, Asya'nın Coğrafyası ve Etnografyası, Afrika'nın Coğrafyası ve Etnografyası, Kuzey Kutup Bölgesi ve Antarktika Keşif Gezileri, Asya Coğrafyası, Sina Yarımadası, Coğrafya Tarihi, Yunan Coğrafyası ve Keşifler Tarihi” konularından oluşmaktaydı. Öğretmen olarak Ritter'in becerileri sadece üniversitedeki sınıfıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda harp okulunda da onun bilgilerine erişilebiliyordu.¹³⁷ Berlin'de profesör olmasının ardından 1822 yılında

---

¹³⁷ M. Linke, “Carl Ritter 1779-1859”, Geographers Bibliographical Studies, vol. 5, 1981, s. 101; H.

Prusya Kraliyet Akademisine seçilmiş üye olarak kabul edilmiştir. O zamandan sonra Ritter üç enstitüde zorlu görevler üstlenmiştir. Akademide 30 yıldan fazla süre yaptığı araştırmaların neticesini üyelere sunmuştur. Bunun yanında 1810 yılında kurulan Allgemeine Kriegsschule’de (Harp Okulu) haftada dört saat genel ve bölgesel coğrafya üzerine dersler vermiştir. Aynı zamanda Berlin’e geldikten kısa süre sonra tarih alanında Prens Albert’in özel öğretmeni olarak atanmıştır.¹³⁸

Ritter, Berlin’e geldiği ilk on yıl boyunca derslere hazırlanmasının yanı sıra bir öğretmen olarak değişik çalışmalara kendini adanmıştır. İlk olarak 1822 yılında yayınlanan Afrika’yı içeren Erdkunde ’sinin ilk cildini gözden geçirmiştir. Ritter, Berlin’de yaşadığı süre boyunca kendini öğretmenlik işlerinden daha çok yazarlık görevine vermiştir. Berlin, Ritter’in burada ortaya koyduğu büyük yankı uyandıran eseri sayesinde yeniden doğduğu şehir olarak da tasvir edilebilir. 1817-1818 yıllarında Ritter, “Erdkunde” adlı eserinin ilk cildini yayınlamış ve aynı eserin Afrika ile ilgili olan cildini 1822’de, ilk Asya cildini ise 1832’de ve daha sonrada ikinci baskısını yayımlamıştır. Bu önemli eser “Erdkunde”nin diğer ciltleri ise sırasıyla, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1840, 1843, 1844, 1846, 1847, 1848, 1850, 1851, 1852, 1854-55, 1858 ve 1859 yıllarında yayımlanmıştır. Bu 18 ciltlik eser, o zamanki dünya coğrafya alan yazınındaki en kapsamlı eserdir. 1822’den 1832’ye kadar olan bu on yıllık süreçte, 1832’den itibaren her yıl ortalama 1000 sayfalık bir cilt yayımlayabilmek için uzun bir hazırlık dönemi yaşamıştır. 1832’den 1859 yılına kadar devam eden üretim sürecinde ise 1848 yılında ilerleyen yaşı dolayısıyla iki yıl

---

Beck, **Genius der Geographie**, 1979, s.180-182; W.L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, New York, 1867, s. 181-188.

¹³⁸ M. Linke, “Carl Ritter 1779-1859”, Geographers Bibliographical Studies, vol. 5, 1981, s.101.

ara vermek ve temposunu az da olsa yavaşlatmak zorunda kalmış olsa da hala kendi başına ayakta kalması ve çalışmalarına devam ediyor olması çevresindekiler için şaşırtıcıydı.¹³⁹

Carl Ritter ve Heinrich Berghaus tarafından Berlin’de 18 Nisan 1828’de “Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin (Berlin Coğrafya Topluluğu)” kurulmuştur. Ritter, topluluğun yöneticisi, ortaöğretim profesörü olan Gottfried Daniel Stein da sekreteri seçilmiştir. Ritter, bu topluluğa yeryüzünün insan, insanın yeryüzü üzerinde olan karşılıklı etkisinin nasıl olduğuna dair “sosyal ve bilimsel bir cemiyet” olma misyonu yüklemiştir. Ritter’in neşeli hali, yorulmak bilmeyen hevesi, sonsuz sabrı ve çabaları Berlin Coğrafya Topluluğunu dünyadaki en etkili topluluk haline getirmiştir. Dünyadaki en büyük coğrafi yayınevi Almanya’da bulunmakta olup coğrafya bilimine profesyonel olarak kendini adanmış insanların sayısı da diğer ülkelere oranla Almanya’da fazlaydı. Bu durumun en önemli sebebi ise Ritter etkisidir.¹⁴⁰

Ritter, Berlin’de profesörlük yaptığı sürede sıcak yaz günleri geldiğinde kütüphane işlerinden sıyrılıp en sevdiği kıta olan Avrupa’nın bir bölgesinin yeni çalışmasının konusu olarak seçip Alplerin ya da Pirene’nin görkeminde aylarca yaşardı. Dinç ve yenilenmiş zihni ile yeni çalışmaları için hazır bir şekilde geri dönerdi. Bu sürede Ritter, Avrupa’nın birçok değişik ülkesini ziyaret etmiştir. İsviçre, İtalya’nın kuzeyi, Pirene, Fransa’nın güneyi ve batısı, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Norveç onun gezilerinin yıllık rotasını çizmekteydi.¹⁴¹

---

¹³⁹ H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin,1979, s. 44.

¹⁴⁰ H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin, 1979, s. 51; W. L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, 1866, s.190; <http://www.gfe-berlin.de/die-gesellschaft/profil> (Son Erişim: 03.02.2016).

¹⁴¹ W. L. Gage, **The Life of Carl Ritter**, 1866, s.192-193.

Ritter, 1840 yılında kız kardeşi ve eşinin ölümünde sonra Üniversite ve kütüphane yakınlarında ağabeyi Johannes, iki kız yeğen ve bir de torun ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Ritter'in sürdürdüğü bu hayat oldukça sakindi. Ancak Avrupa'da yaşanan 1848 ihtilalleri Ritter'in hayatında da huzursuzluklara yol açmıştır. 1850'den sonra Ritter Fakültedeki yerinde artık daha fazla oturamamıştır. Bunun yanı sıra 1853 yılında Allgemeine Kriegsschule'deki (Askeri okul) 33 yıllık görevinden de ayrılmıştır. Yaklaşık 30 yıl sonra 1855 yılında Prusya Bilimler Akademisindeki görevini bırakmıştır.¹⁴²

Ritter, 7 Ağustos 1859'da 80. yaşını kutladıktan ortalama bir ay sonra 28 Eylül 1859'da saat 10 sularında Berlin'de hayatını kaybetmiştir. Aynı yıl Çağdaş Alexander von Humboldt ondan birkaç ay önce vefat etmiştir. Yeni coğrafyanın iki büyük bilim adamı aynı dönemde coğrafya sahnesinden inmişlerdir. Ritter'in Berlin Üniversitesindeki profesörlük koltuğu 1874 yılında Kiepert'in Coğrafya profesörü olmasına kadar boş kalmıştır.¹⁴³

4.4 Aydınlanma Çağı'nın Ritter Üzerindeki Etkileri

Aydınlanma, Avrupa'da XVII. yüzyılın sonlarına doğru kendini gösteren XVIII. yüzyıl boyunca süren bir fikir hareketidir. Bu fikir hareketi, akılcı düşüncüyü eski, geleneksel, değişmez kabul edilen varsayımlardan, önyargılardan ve ideolojilerden özgürleştirmeyi ve yeni bilgiye yönelik kabulü geliştirmeyi

---

¹⁴² H. Beck, **Carl Ritter, Genius der Geographie**, Berlin 1979, s. 61.

¹⁴³ M. Linke, "Carl Ritter 1779-1859", *Geographers: Bibliographical Studies*, vol. 5, 1981, s. 102; B. Warf, "Carl Ritter (1779-1859)", *Encyclopedia of Geography*, cilt: 5, 2010, s. 2471; H. Beck, **Carl Ritter, Genius der Geographie**, Berlin, 1979, s. 61.

amaçlayan düşünsel gelişimi kapsayan dönemi tanımlar. Aydınlanma felsefesi akılı esas alıyordu. Aklın, tenkit cesaretinin, vicdan hürriyetinin, dini müsamahanın gelenek, geçmişe bağlılık, batıl inanç, din ve devlet otoritesi ve cemiyet yargılarının yerine geçmesi bu hareketin başlıca hedefleri arasındaydı. Aydınlanma felsefesi ya da XVIII. yüzyıl felsefeleri genel olarak insanın kendi yaşamını düzenlemesini yeniden gündeme almış, hem düşüncenin hem toplumsal yaşamın köklü değişimlere uğrayacağı bir sürecin fikirsel/felsefi başlatıcısı olmuştur. Din ya da Tanrı merkezli toplumsal yapının ve düzenlemelerin yerini bu süreçte akıl merkezli toplumsal düzenlemeler arayışı alır. Geniş ve genel anlamıyla *aydınlanma*, Ortaçağ'da hüküm süren dünya görüşüne karşı, yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkması ve temellendirilmesi olarak belirtilir. Aydınlanma Çağı, akıl'ı kurucu ilke olarak benimseyerek, tüm toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesine yönelinilen dönemdir. Kant, aydınlanmacılığı, "aklı kullanma cesareti" olarak tanımlandığında, genel olarak Aydınlanma Çağı'nın felsefesini vermektedir. 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkıp gelişmiş ve "aydınlanma" fikriyle yaygınlaşmıştır. Aydınlanma çağının ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılacağı ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir. Öte yandan bilim alanındaki önemli gelişmeler de aydınlanma çağına öncülük eder ve bu çağda ayrıca çok yoğun yeni bilimsel gelişmeler kaydedilir. Deney ve gözlem, aklın uygulama araçları olarak bu dönemde bilimsel yöntemin ilkeleri biçiminde ortaya çıkmış ve doğa bilimlerinde önemli gelişmelere kaynaklık etmiştir. Dinde meydana gelen yenileşme hareketleri de, dinsel düşüncenin giderek geriletilmesi ve

aydınlanmacılıkla birlikte kuruculuk ve egemenlik gücünü kaybetmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁴⁴ Aydınlanmanın temel özelliği aklın batıl inanç karşısında üstün olduğunun düşünülmesidir. Bu da toplumsal ilerleme sürecinin yaşandığı ve geleceğin geçmişe oranla bir gelişim gösterdiği fikriyle birleşmektedir.¹⁴⁵ Aydınlanmanın ilk temsilcileri olarak genellikle Rene Descartes ve Gottfried Wilhelm Leibniz kabul edilir. Almanya'da Johann Gottfried Herder, Immanuel Kant, Christian Wolff; Fransa'da Denis Diderot, Claude Adrien Helvétius, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire; Büyük Britanya'da David Hume, John Locke ve Thomas Paine Aydınlanma çağının en önemli temsilcileridir.

Modern coğrafyanın kökeni Aydınlanma Çağına kadar uzanmaktadır. Humboldt ve Ritter gibi önemli coğrafyacıların yazıları hem modern coğrafyanın hem de Aydınlanma Dönemi coğrafyasının mentalitesinin belirtileri olarak kabul edilmektedir. XVIII. yüzyıldaki coğrafya çalışmaları sadece bölgesel tasvirler içermekte olup zamanın sosyal ve entelektüel yapısından kopmuş durumdadır. Aydınlanma çağı coğrafyası, evrensel coğrafyanın ortaya çıkmasıyla dikkat çekmektedir.¹⁴⁶ Ritter'in hayatı, Alman aydınlanması, romantizm ve Biedermeier¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ K. Beydilli, "Avrupa (Tarih)", İslam Ansiklopedisi, Cilt:4, 1991, s. 139-140.

¹⁴⁵ J. Gribbin, Bilim Tarihi, (çev. Barış Gönülşen) 2013, İstanbul, s. 264-265.

¹⁴⁶ D. N. Livingstone-C. W. J. Withers, **Geography and Enlightenment**, Chicago, 1999, s. 1.

¹⁴⁷ Beidermeier dönemi, 1815'ten 1848 yılına kadar Avrupa Kıtasında büyük bir uyanışın yaşandığı dönemdir. XVIII. yüzyılın sonarı ile XIX. yüzyılın başlarına denk gelen bu dönemde burjuva sınıfı güçlenmiş ve sanat her kesimden insanın ortak anlayışı olmuştur. Beidermeier akımı kendini edebiyatta, sanatta ve iç mimaride daha çok göstermiştir (<http://www.biedermeier.us/biedermeier.htm>; <http://www.britannica.com/art/Biedermeier-style> (Son Erişim: 07.02.2016)).

dönemi etkisi altında şekillenmiş olup onun eserleri dönemin entelektüel hareketlerini yansıtmaktadır. Ritter, Fransız aydınlanmasının başladığı, alman romantizminin olduğu yüksek ruhsal bir uyanışın yaşandığı günlerde yaşamıştır.¹⁴⁸ Alman klasik felsefesinin temsilcileri arasında olan F.W. Schelling ile uzun süre yazışmış ve birebir bağlantı kurmuştur. Ritter'in Quedlinburg'daki günlüklerinden birisi tamamen Schelling'in yazılarıyla doludur. Schelling'in ilk eserleri o dönemdeki doğa bilimciler gibi Ritter'i de etkilemiş olup en çok Schelling'in doğaya olan diyalektik yaklaşımı onu derinden etkilemiştir. Erdkunde'nin girişi Ritter ve Schelling'in teorik olarak prensipte anlaştıklarını ortaya çıkarmıştır. Schelling'in “doğal çevre bir gelişme süreci olarak görülmeli” şeklindeki görüşüne Ritter de katılmaktadır, bununla beraber Schelling'in kısmen kendine özgü objektif-idealist çerçevede çevrelenmiş doğa görüşünü Ritter daha bütüncül ve kesin açıklamaya çalışır ve onun araştırmaları objektif idealizmden materyalizme doğru olan değişime kararlı bir zemin hazırlamıştır.¹⁴⁹

Ritter'in bilginin metodolojisi ve teorisine ilişkin tutumunun yanı sıra onun dünya görüşü ona akademik gelişimi boyunca ışık tutmuştur. Bu bağlamda Klasik Alman felsefesi ve aydınlanmacı düşünce tarzı Ritter üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Bu kalıcı etki onun bütün eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle Ritter'in çalışması, Marx ve Engels tarafından biçimlendirilmiş felsefi düşüncedeki devrimin başlangıcında felsefi ve doğa bilimlerinin kombinasyonuna dair sadece etkileyici bir ifade oluşturmamakta, aynı zamanda bu sürece katkıda

---

¹⁴⁸ E. Lehnmann, “Carl Ritters Kartographische Leistung”, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1959, s. 184.

¹⁴⁹ M. Linke, “Carl Ritter 1779-1859”, Geographers, Bibliographical Studies, vol. 5, 1981, s. 102.

sağlamaktadır. Bu arada karşımıza çıkan şaşırtıcı bir durumda Marx'ın Berlin Üniversitesindeki araştırmaları boyunca kesin kabul raporuna göre Ritter'in 1838 yaz dönemi genel coğrafya üzerine olan derslerine katılmış olduğudur ve belki de Ritter'in dersleri Marx'ın idealizmden materyalizme geçişinde etkili olmuş olabilir.¹⁵⁰

---

¹⁵⁰ M. Linke, "Carl Ritter 1779-1859", *Geographers, Bibliographical Studies*, vol. 5, 1981, s. 102-103.

5. CARL RITTER'İN BİLİMSEL KİŞİLİĞİ VE COĞRAFYA BİLİMİNE KATKILARI

Ritter, kendi döneminde muhtemelen hiçbir öğrencinin eğitim görmediği şekilde coğrafya için özel eğitim görmüştür. Çok erken çağlarından üniversite yıllarına kadar Ritter, dünya ile ilgili bilginin yürüyerek ya da uzun geziler yaparak doğayı doğrudan gözlem yoluyla elde edileceğini öngören Rousseau ve Pestalozzi öğretilerini izleyen bir eğitim sisteminin mevcut olduğu Schnepfenthal'de bir okulda yaşamış ve eğitim görmüştür. Bu süreçte coğrafya onun favori dersi olmuş ve takip eden üniversite yıllarında da doğa bilimlerine olan bu ilgisi onun tarih ve teolojiye yönelmesini sağlamıştır.¹⁵¹

Ritter üniversiteyi bitirdikten sonra çalışmalarına Frankfurt'ta bir ailede özel öğretmenlik yaparak devam etmiştir. Bu özel öğretmenlik onun doğa bilimleri, coğrafya ve tarih çalışmalarına devam edebilmesi ve arazi çalışmalarını yapabilmesi için hem gereklilik hem de bir fırsattır.¹⁵² Ayrıca yapmış olduğu özel öğretmenlik sayesinde anatomist Sömmering, jeolog Ebel ve eğitim reformunun lideri Pestalozzi gibi birçok tanınmış bilim adamı ile tanışma fırsatı yakalamıştır. Ritter, bir taraftan doğa bilimleri ve doğa bilimlerinin gözlem yöntemi ile ilgili araştırmalar yaparken diğer taraftan da beşeri konulara olan ilgisi giderek artmıştır. Ritter'in ilk yayınları Avrupa'nın coğrafyasıyla ilgili olup 1804-1807 yılları arasında çıkmış ve Almanya'da büyük etki yaratmıştır. Bu eser, açıklayıcı metinlere sahip 6 harita

---

¹⁵¹ R. Hartshorne, *The Nature of Geography*, Wisconsin, 1949, s. 50-51.

¹⁵² E. Plewe, "Carl Ritter 1779-1859", *Geographisches Institute der Universitaet Mannheim*, 1982, s. 18.

içeren, özgün kategorilere ayrılmış, Avrupa'nın sistematik coğrafyasının kısa bir çalışmasıdır. Ritter'ın seyahatleri ve alan araştırmacılığı üzerine bir şeyler keşfetmek için onun kendi gözlemleriyle bildiği tek kıta olan Avrupa ile ilgili olan "Europa: Ein geographisch- historisch- statistisches Gemaelde" isimli eserine bakmalıyız.¹⁵³ Sonraki birkaç yıl içinde Ritter, "Handbuch der physischen Geographie" adında dünyanın daha bütün bir sistematik coğrafyasını hazırladı fakat çeşitli sebeplerden dolayı yayınlamamaya karar verdi.¹⁵⁴ Coğrafyanın modern profesörü olarak anılan Carl Ritter, hem kitaplar üretmiş hem de insanlar yetiştirmiştir. Ritter, doğuştan bir öğretmenlik özelliğine sahipti, 1866-1870 yıllarının Prusya subayları onun entelektüel ürünleriydi, tıpkı Schlegel'in coğrafyanın incili olarak tanımladığı Erdkunde eseri gibi.¹⁵⁵

Carl Ritter daha çok coğrafyanın doğası ve yöntemleri üzerinde durmuştur. Ritter, coğrafya metodolojisine ilişkin fikirlerini yazdığı eserlerinde yansıtmıştır. Bu yüzden Ritter'ın metodolojisi onun eserlerini inceleyen araştırmacılara göre farklılık arz edebilir. Ancak kesin olan şudur ki Ritter coğrafyada doğa ve insan ilişkilerini ön planda tutmuştur. Ritter, doğal çevreden çok beşeri coğrafyaya odaklanmıştır. Kuzey ve güney yarımküreyi karşılaştırıp kıtasal bazda bölgesel bir yaklaşım aracılığıyla verileri sentez ve karşılaştırma yöntemiyle incelemiştir. Ritter'e göre coğrafyanın amacı, çeşitlilik içinde birliği tanımlamaktır yani bir mekânın tüm karakterini ortaya

---

¹⁵³ F.L. Kramer, A Note on Carl Ritter 1179-1859, Geographical Review, Vol. 49, No. 3, 1959, s. 406.

¹⁵⁴ R. Hartshorne, **The Nature of Geography**, Wisconsin, 1949, s. 51-52; E. Plewe, "Carl Ritter-Geograph", Geographisches Institute der Universitaet Mannheim, 1982, s. 5.

¹⁵⁵ H. J. Mackinder, "Modern Geography, German and English", The Geographical Journal, vol.6, No.4, 1895, s. 371.

koymaktır. Ritter, geniş kapsamlı genellemeler yapabileceğimiz karşılaştırmalı lokal çalışmalardan yanadır.¹⁵⁶ Ritter Erdkunde eserinin birinci cildinin giriş bölümünde şöyle demiştir: *“Burada doğanın tarihle, ülkelerin milletleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna; doğanın insanlar üzerinde, bir halkın diğer bir halk üzerinde nasıl etkili olduğuna değinilecektir. Bu söz konusu etki, ezelden beri milletler, devletler ve insanlık tarihi için önemli bir araştırma konusu olmuştur ve halen günümüzde güncelliğini sürdürmektedir.”*¹⁵⁷ Ritter’e göre dünyadaki herhangi bir yer, yeryüzünün bir bölümü olarak tek başına incelenemez, yeryüzündeki çeşitli yerler birbirleriyle ve dünya ile ilişkili olaylar neticesinde belirli özelliklerine göre incelenmelidir ve coğrafi görünümünden ziyade bu görünümün insanla olan ilişkisine dikkat çekilmelidir. Ritter yazdığı eserlerinde ülkelerin sadece fiziki coğrafyasını değil aynı zamanda ülkelerin tarihini, siyasal ve etnik yapılarını da yansıtmıştır. Ritter tasviri coğrafyadan öteye gitmiş olup bir alandaki mevcut karşılıklı ilişkiyi ve etkileşimi açıklamaya çalışmıştır.

Ritter, şehirler ve ülkeler hakkındaki bilgilerin cansız özetlerinin geleneksel olarak anlatımı yerine “yeni bilimsel coğrafya” öğretimini sürekli olarak vurgulamaktadır. Onun bilimsel coğrafya anlayışı, kendisinin erken yaşlarda geliştirdiği **“çeşitlilik içinde bütünlük kuramına”** dayanmaktadır. Ritter’in coğrafya çalışmalarındaki amacı dünya üzerinde meydana gelen fenomenlerin envanterini yapmak değil daha çok bölgesel bağlılık oluşturan ilişkileri ve

---

¹⁵⁶ B. Warf, “Carl Ritter (1779-1859)”, Encyclopedia of Geography, Cilt 5, University of Kansas, Singapur 2010, s. 2470-2471; N. Özgüç-E. Tümertekin, 2010, s. 125; E. Tümertekin, 1990, s. 15-18.

¹⁵⁷ C. Ritter, **Die Erdkunde im Verhaeltniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder Allgemeine Vergleichende Erdkunde**, Erstes Buch Afrika, Berlin, 1822, s. 1-7.

bağlantıları anlamaya çalışmak olmuştur. Ritter, sıklıkla Almanca bir kelime olan “zusammenhang” (ilişki/bağlam) sözcüğünü çeşitli şeyler arasındaki bağlantının niteliğini göstermek için kullanmıştır. Ritter’in coğrafya kelimesine karşılık olarak kullandığı “Erdkunde ya da “earth science” terimleri onun yeni bilimsel coğrafya anlayışına uygundur. Erdkunde, Yunanca olan Geographie kelimesinin Almanca eş anlamlısıdır. Ritter insanların yaşadığı yer olarak dünyayı çalışmakta ve yeryüzüyle uğraşmaktaydı. Bu yüzden de “Geographie” yerine “Erdkunde” kelimesini kullanmayı uygun bulmuştur.¹⁵⁸

Ritter, XIX. yüzyılda gelişmiş olan jeolojik dönemlerin, hayvanların ve bitkilerin sınıflandırılması yönteminden etkilenmiş ve bunu coğrafyaya uygulamıştır. Dünyayı kendi içinde sabit şekiller (kıtalar), hareketli şekiller (su, ateş, rüzgâr) ve üç krallık (hayvan, bitki ve maden) olmak üzere ayırmıştır. Ritter, bu modeli insan karakterini, yerleşme özelliklerini ve dünyadaki bölgeleri açıklamak için kullanmıştır. Ritter ’in çalışmaları coğrafya biliminin genelinde ve kısmen hakim olan determinist görüş üzerinde etkili olmuştur.¹⁵⁹

İlk olarak Ritter, coğrafyayı kendinden önceki teorilerden ve rasyonel prensiplerden doğan çıkarımlara dayandırmaktan çok ampirik¹⁶⁰ bir bilim olarak tasarlamıştır. Coğrafya onun için gözlem yapılarak ilerleyen bir bilim olmuş ve genel

---

¹⁵⁸G. Martin-P.James, **All Possible Worlds: A History of Geographical Ideas**, USA, 1993; 128.

¹⁵⁹ Y. B. Artzi, “The Idea of Mediterranean Region in Nineteenth to Mid-Twentieth Century German Geography”, *Mediterranean Historical Review*, vol.19 no.2, 2004, s. 6.

¹⁶⁰ Ampirik Bilim; Deneysel bilim. Bilimsel bilgi doğal dünyanın gözlenmesi veya deneye dayanır. Ampirizm, insan zihninde doğuştan bir bilgi yoktur; bilginin duyular sayesinde ve deneyimle kazanılabileceğini öne sürer.

kaidelerin var olduğunu bilmesine rağmen bu kaideleri kabul ettirme yönünde bir çabası olmamıştır.¹⁶¹ Ritter, muazzam eseri Erdkunde'de, "coğrafyanın ampirik olması gerektiğinden ve öğrenci genel kaidelere ulaşmak için araştırma sırasında gözlemden gözleme kendini geliştirmeli, önyargılı fikirlerden, hipotezlerden ya da gözlemlerden beslenmemeli" diye bahsetmiştir.¹⁶² Ritter, peşin hükümlerden kaçınmış ve Avrupa'nın yüzey şekilleriyle ilgili kendi ampirik gözlemlerini yapmıştır.

İkinci olarak hem Ritter'in hem de Humboldt'un "*Zusammenhang*" olarak tasvir ettiği mekânsal düzende coğrafi fenomenlerin (coğrafi olayların) bütünlük oluşturması ikisinin de savunduğu bir görüştür. Ritter, bölgesel sentez ve tanımlamalara dünya çapındaki analizlerden daha çok önem vermiştir. Ritter'in çeşitlilik içinde bütünlük kuramı onun coğrafyaya tekil özelliklerin sistematik çalışmasından daha çok bölgesel yaklaşım uygulamasına yol açmıştır. Ancak o sistematik çalışmaların öneminin de farkına varmış ve bir nevi Humboldt'un bölge üzerine olan genel çalışmaları Ritter'in özel çalışmalarını mümkün kıldığı için bu konuda Humboldt'e borçlu olduğunu kabul etmiştir. Ritter, büyük bölgesel birimler için kıtalardan yararlanmış ve kıtaların yerli halklarıyla ilgili genel bilgileri ifade etmiştir. Temelde bölgesel unsur olarak kıtaların sürekli kullanımı hem coğrafya öğretimini hem de coğrafya biliminin ilerlemesini kısmen de olsa geciktirmiş olabilir. Bunun yanı sıra Ritter'in ten rengine göre yapmış olduğu ırk ile kıtalara göre

---

¹⁶¹ R. Dickinson, *The Makers of Modern Geography*, London, 1969; A. Schach, *Carl Ritter (1779-1859)- Naturphilosophie un Geographie*, Münster, 1996, s. 26.

¹⁶² C. Ritter, *Die Erdkunde im Verhaeltniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder Allgemeine Vergleichende Erdkunde*, Berlin, 1822; 1; 23.

yaptığı renk tanımlamaları bir bilinmezlik ortaya çıkarmıştır. Ritter, beyaz insanlar için Avrupa; siyah insanlar için Afrika; Sarı insanlar için Asya; kırmızı insanlar için Amerika gibi tanımlamalar yapmıştır. Ritter'e göre yeryüzü ve üzerinde yaşayan insanlar karşılıklı yakın bir ilişki içinde olup ülkeler insanları, insanlar da ülkelerini etkilemektedirler.¹⁶³

Ona göre coğrafya saf betimlemelerden uzak durmalı, benzer bölgedeki ya da bir mekân ile diğeri arasındaki fenomenlerin oluşumundaki ilişki ve iletişimi araştırmalıdır.¹⁶⁴ Ritter'in coğrafi birimlerin tekliği ve farklılığı üzerine olan görüşlerine baktığımızda 1806 yılında coğrafi bölgelerin yapısal birliği kavramını dillendirmiş olduğunu görürüz. Ritter'e göre her doğal sınır bölgesi iklim, ürün, kültür, nüfus ve tarih açısından bir ünitedir. Söz konusu bu fenomenlerin ne derecede uyumlu olduğu konusu çalışmaların amacı olması fikrine dönüştükten sonra determinist görüş değişmiştir. Ritter, coğrafi birimlerin sadece doğal yapının verdiği bir şey olmadığını, aynı zamanda dünyanın fizyonomisi içinde keşfedilebilen bir şey olarak dikkate alınması gerektiği fikrini öne sürmüştür.

Üçüncü olarak Ritter, nehir ya da dağ gibi ıslak ya da kuru sınır çizgilerini coğrafyanın gerçek amacına uygun bir araç olarak tanımlar. Ritter coğrafyanın asıl amacının sahanın içeriğini anlamak olduğunu söyler. Ritter coğrafyanın, “yeryüzünün dünyevi şeylerle dolu olan mekanın” çalışması olduğunu söyler, yeryüzündeki bölgeler salt yeryüzünün bölümleri olarak kendi içlerinde çalışılmaz, hiçbiri yeryüzünde bulunan kendi kendilerine çalışılan objeler değildirler, aksine

---

¹⁶³ G. J. Martin-P. E. James, **All Possible Worlds A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 129.

¹⁶⁴ R. Dickinson, **The Makers of Modern Geography**, London, 1969.

yeryüzündeki bölgeler, yeryüzünü dolduran birbiriyle ve yeryüzüyle ilişkili olan fenomenlerin sonucunda belli karakterler açısından çalışılmalıdır. Onun için coğrafya yeryüzündeki dünyevi icraatların bir çalışmasıdır. Dördüncü olarak hem Humboldt hem de Ritter, coğrafyanın arazide birlikte var olmalarından dolayı yeryüzündeki nesnelere ilgilendiğini düşünürler. Hartshorne, Ritter için kronoloji, nasıl tarihi gerçeklerin çeşitliliğinin düzenlenmesinde bir taslak oluşturmayı sağlıyorsa arazinin de coğrafya için bir taslak oluşturduğunu, her iki alanın da fenomenlerin farklı türlerinin birbiriyle entegre olmasıyla ilgilendiğini ve her birinin kendi içinde ayrı bir çerçevede olduğunu yazmıştır. Bu noktada Humboldt sistematik olarak bir bölgedeki fenomenlerin diğer fenomenlerle olan ilişkisi üzerine çalışırken Ritter ise, bölgenin kendi içindeki bütünlüğünü sentetik olarak çalışır.¹⁶⁵

Ritter'in üzerinde durduğu bir diğer husus ise coğrafi çalışmaların amacının ve içeriğinin bütüncül bir bakış açısına sahip olması ve bütün çalışmaların insan odaklı olup insanla sonuçlanmasıdır.¹⁶⁶ Buna bağlı olarak Ritter, Erdkunde 'sinin amacının da yeryüzündeki en önemli coğrafi-fiziki durumların takdim edilmesi ile özellikle insanların vatanlarının temel karakter ve ana hatları açısından insani gelişmişlikteki etkisinin nasıl olduğunu söylemiştir.

Ritter'in coğrafi metodolojisi doğa teolojisi ile birleşir bu yüzden onun yeryüzüyle ilgili araştırmaları, yaratıcının mekânı şekillendirirken ve düzenlerken hedeflediği amacı keşfetmek için yapılan bir girişimdir.¹⁶⁷ Ritter'in dünya üzerinde

---

¹⁶⁵ R. Hartshorne, **The Nature of Geography**, Wisconsin, 1949, s. 57

¹⁶⁶ R. Dickinson, **The Makers of Modern Geography**, London, 1969.

¹⁶⁷ J. Leighly, "Methodological Controversy in Nineteenth Century German Geography", *Annals of Association of American Geographers*, vol.28, No:4, 1938, s.243.

gözlenen coğrafi unsurları anlamaya yönelik genel düşünceleri fazlasıyla teolojiktir. Immanuel Kant ve Johann Gottfried von Herder'i takip eden Ritter, tüm coğrafi çalışmalarında tanrının varlığının kanıtını gördü. Tüm her şeyin yaratıcısı Tanrı, insanların evi olan dünyanın kurucusu olarak tanımlanmakta olup Ritter'in tüm yazılarında ve derslerinde kutsal/ilahi yaratılışa övgüler vardır. Ritter, kıtaların diziliminin de tanrının bir tasavvuru olduğunu söyler. Ritter'e göre tüm kıtaların temsil ettiği şeyler vardır. Ritter, İlk medeniyetlerin filizlendiği yer olan Asya'nın gün doğumunu, Afrika'nın ise öğle vaktini temsil ettiğini söylemektedir. Avrupa insanlığın büyük başarılarını ortaya çıkarmak için tasarlanmış olup insani gelişmişliğin zirveye ulaştığı yer olarak gün batımı ya da günün sona ermesi olarak tanımlanır. Fakat bu tanımlama Amerika'nın keşfiyle yer değiştirmiş olup yeni bir gün batımı ve insanların sürekli olarak büyük çaba harcadıkları yeni bir zirve oluşmuştur. Ritter, kutup bölgelerinin ise toprağın ve insanın ebedi uykuya kapandığı zaman olan gece yarısını temsil ettiğini söylemiştir. Ritter, kara yarıküresine ilişkin detaylı bilgiler vermiş olup bunun da tanrının tasavvuru olduğuna dikkat çekmiştir. Ritter, var olan düzenin arkasındaki amacı anlamak için doğanın işleyişini çalışmıştır. Onun bilimsel fikirleri, evrenin yaratıcısı olan sabit Tanrı inancına dayanmaktadır. Ritter, insanlığın gelişmesinde yol gösterici olan tanrıdan gelen emirlere sahip olan doğanın bulunduğu dünyayı eğitsel bir model olarak kabul etmiştir. Ritter, teolojik bakış açısını bilimsel kritik ile birleştirmiş olup onun bilimsel sistemi felsefi argümanlara değil gerçeklere dayanmaktadır. Bu gerçeklerin derlenmesi kendi içinde bir son değildir; bu verilerin bölgelere göre sistematize edilmesi ve mukayesesi görünen çeşitlilik içinde birliğin kabul edilmesine sebep olur. "Bilim adamı evreni mekanik çizgide açıklamalı ve bundan asla vazgeçmemeli,

diğer taraftan ise unutmamak gerekir ki doğal yaşam en iyi doğa teolojisinin prensipleri üzerinden anlaşılabilir” şeklinde Kant’ın öne sürmüş olduğu tavsiyeye uymuştur. Ritter’in tüm bu teolojik fikirleri, modern bilimle uğraşmasından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁶⁸

---

¹⁶⁸ G. Martin-P. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA 1993, s. 129;

A. H. Jensen, **Geography, History and Concepts: A Student’s Guide**, 2009, s. 44-45.

Die Erdkunde

im Verhältniß zur Natur und zur Geschichte
des Menschen,

oder

allgemeine,
vergleichende Geographie,

als

sichere Grundlage des Studiums und Unterrichts in
physikalischen und historischen Wissenschaften,

von

Carl Ritter,

Dr. und außerordentlicher Professor an der Universität, wie auch
an der allgemeinen Kriegsschule in Berlin; wirkliches Mitglied der
Wetterauischen Gesellschaft für die gesammte Naturkunde, außer-
ordentliches correspondirendes Ehren-Mitglied der Gesellschaft für
ältere Deutsche Geschichtskunde, Correspondent der Königl. So-
cietät der Wissenschaften zu Göttingen, der Senkenbergischen
naturforschenden Gesellschaft zu Frankfurt a. M., der
Märkischen ökonom. Gesellschaft zu Potsdam u. a. m.

Erster Theil,

Erstes Buch. Afrika.

Zweite stark vermehrte und verbesserte Ausgabe.

Berlin, 1822.

Gebruckt und verlegt

bei G. Reimer.

Resim 2: Erdkunde I. Cilt, Kapak Sayfası.

5.1 Carl Ritter'in Opus Magnum: Die Erdkunde

1813 yılında Göttingen'e yerleşen Ritter, 1817'de bütün hayatını verdiği "Die Erdkunde im Verhaeltnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder allgemeine vergleichende Geographie (İnsan Tarihi ve Doğayla İlişkisi Açısından Coğrafya) isimli büyük eserinin Afrika'yı anlattığı ilk cildini yayınlamıştır. Sonraki 42 yıl boyunca eserin 23.000 sayfalık 18 cildi yayımlanmış olup ancak eserin tamamı Ritter hayatta iken tamamlanamamıştır.

Ritter bu eserini aşağıda verilen 3 başlık altında değerlendirmiştir,¹⁶⁹

- 1- Topografik kısım: Temel bilgiler ve yeryüzünün taksimatı
- 2- Formüller kısım: Toprak, deniz ve havanın karşılıklı fiziksel ilişkilerindeki temel yapı
- 3- Fiziki kısım: Doğanın üç âleminin yapısı

Bu başlıklardan hareketle Ritter başyapıtı olan "Erdkunde"yi oluşturmuş ve bu eseri "katı şekiller ya da kıtalar, akıcı şekiller ya da unsurlar ve doğanın üç krallığı" olmak üzere üç başlığa ayırmıştır. İlk olarak Afrika, Asya, Avrupa ve devamında da kıtaları ele almış ve eser kıtaların tipik yapısıyla son bulmuştur. İkinci aşamada ise, akıcı şekiller ya da unsurlar üzerinde durmuştur. Bu unsurlar, hidrografya, meteoroloji/klimatoloji ve volkanolojinin konularını oluşturan su, hava ve ateştir. Üçüncü aşamada Ritter, "yeryüzünün bütünlüğü" üzerinde durmuş ve hayvan, bitki ve maden zenginliğinin yeryüzüyle ve tarihle olan ilişkisini ve ortaya çıkışlarını ele almıştır. Ritter onları da üç şekilde incelemiştir. Birincisi tespit edilen yerlerin tanıtımı; ikincisi doğal vatanındaki yayılmasına göre ya da mümkün olduğu

---

¹⁶⁹ H. Scmitthenner, **Studien über Carl Ritter**, Frankfurt 1951, s. 63.

kadar dünya üzerindeki yayılışına göre; üçüncüsü doğanın üç krallığı (hayvan, bitki, maden) üzerine insanların ve doğa güçlerinin etkileyici coğrafi ve tarihi hâkimiyetinin anlatılması şeklindedir.¹⁷⁰

Ritter'in bu büyük eseri altı ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

- 1- Bir ciltte Afrika
- 2- Beş ciltte Doğu Asya (Orta yüksek Asya, Sibirya, Çin ve Hint Dünyası)
- 3- Beş ciltte Batı Asya (Turan ve İran Dünyası; Fırat ve Dicle toprakları)
- 4- İki ciltte Arabistan
- 5- Dört ciltte Sina Yarımadası, Filistin ve Suriye
- 6- Küçük Asya

Burada bu muazzam eserin 18 ciltlik bölümü tanıtılmaya çalışılacak olup ciltlerin içerikleri hakkında kısa bilgiler verilecektir:

Afrika'yı içeren birinci cilt 1817 yılında yayımlanmış olup toplam 832 sayfadır. Bu cildin düzeltilmiş ve geliştirilmiş ikinci baskısı yine Berlin'de 1822 yılında 1051 sayfa olarak yayımlanmıştır. Erdkunde'nin ikinci cildi Yukarı Asya'nın kuzeyi ve kuzeydoğusunu içermekte olup 1818'de Berlin'de basılmıştır. Toplam sayfa sayısı 939'dur. Aynı cildin geliştirilmiş ikinci baskısı ise 1832'de yayımlanmış olup 1143 sayfadan oluşmaktadır.

1833'de Berlin'de basılmış olan üçüncü cilt ise doğu Asya'nın devamı olup yukarı Asya'nın kuzey doğusunu ve güneyini kapsamaktadır, 1206 sayfadır. Doğu Asya'nın devamı niteliğinde olan dördüncü cilt ise yukarı Asya'nın güney doğusunu

---

¹⁷⁰ H. Beck, **Carl Ritter Genius der Geographie**, Berlin 1979, s. 66-68; H. Schmitthener, **Studien über Carl Ritter**, Frankfurt 1951, s. 63-66.

ve buranın su sistemi ve bunun doğu ve güneye göre taksimatını içermektedir. Bu cilt 1834 yılında basılmış olup 1244 sayfadan oluşmaktadır. Hint dünyasını anlatan beşinci cilt 1835 yılında Berlin’de yayımlanmış ve 1046 sayfadır. 1836 yılında yayımlanmış olan altıncı cilt ise Hint Dünyası II olarak basılmıştır ve 1248 sayfadan oluşmaktadır. Asya’nın doğusundan batısına geçiş yapılan yedinci ciltte, Batı Asya’ya yer verilmiştir. 1837’de Berlin’de basılan bu eser 825 sayfadır.

1838 yılında basılmış olan 952 sayfalık sekizinci cilt ise İran Dünyası I olarak geçmektedir. İki yıl sonra ise 1048 sayfadan oluşan İran Dünyası II şeklinde dokuzuncu cilt yayımlanmıştır. 1150 sayfada Fırat ve Dicle’nin taraalarını anlattığı onuncu cilt 1843 yılında yayımlanmıştır. On birinci cilt ise yine Fırat ve Dicle’nin taraalarını kapsamakta olup 1074 sayfadır. 1846 yılında basılan on ikinci cilt Arap yarımadasını kapsamaktadır ve 1037 sayfadır. Bu cilt Erdkunde’nin ikinci ve altıncı cildinde yer alan H. Mahlmann tarafından çizilen haritalar ile birleştirilmiştir. 1847 yılında Berlin’de yayımlanan on üçüncü cilt Arap Yarımadası iki olarak literatüre geçmiştir ve 858 sayfadır. 1141 sayfadan oluşan on dördüncü cilt ise Sina yarımadasını anlatmakta olup 1848’de Berlin’de yayımlanmıştır. Filistin ve Suriye I olarak geçen on beşinci cilt 1850’de yayımlanmıştır. Aynı cildin devamı olan Filistin ve Suriye II ise 1851 yılında Berlin’de basılmıştır. On altıncı cilt Filistin ve Suriye III şeklinde Yahudi, Samaria ve Galile’yi kapsamaktadır. 834 sayfa olan bu eser 1852 yılında basılmıştır. Bu cildin arkasına Kudüs’n eskiz çalışması da eklenmiştir. Berghaus’un, Robinson’un, Kiepert’in ve Zimmermann’ın haritalarına göre Galile bölgesine yer verilmiştir. On yedinci cilt ise Suriye I ve Suriye II olmak üzere 1854-1855’te yayımlanmıştır (Suriye I 1-995; Suriye II 995-1849). Bu büyük eserin son

cildi olan on sekizinci cilt Küçük Asya'ya ayrılmış olup 1858 yılında Berlin'de yayımlanmıştır.¹⁷¹

Ritter' in başyapıtı Erdkunde başka insanların gözlemlerine ve araştırmalarına dayanmaktaydı. Sadece Avrupa ile ilgili çalışmalarında başkalarının yapmış olduğu şeylere yorum yapabilmesi mümkündü. Ritter, bu büyük eserinde görmediği birçok yerin tasvirini yapmış olmasına rağmen bu tasvirler bölgeyi çok iyi bilen biri tarafından yapılmış gibidir.

Ritter, bu abidevi eserinde gezegeni alt bölgelere ayırarak bu birimleri tanımlama, tasvir etme ve nitelendirme yoluna gitmiş ve bunlarla beraber insan toplumunun mekânını incelemiştir. Bunu yaparken coğrafyayı doğa bilimlerinin geri kalanı gibi fiziki bir bilim olarak gören Humboldt'çu bakış açısının ötesine geçmiştir. Ritter'e göre insanların coğrafi hakikatin merkezinde yer alması gerekmektedir. Bunların yanında tarihi olayları da fiziki şartlar bağlamında açıklamaya çalışmıştır.¹⁷²

Ritter, eseri Erdkunde'nin birinci cildinin giriş bölümünde aşağıdakileri yazmıştır:

“Bu eser, tüm dünyayla bağlantılı olan, daha çok bilimsel bütünlüğü anlatan, metot ve kaynak için başvuru, sadece beşeri bakış açısıyla meşgul olmayan esasen değerli temenniler olarak yayımlanmıştır. Tek başına insanın yerkürenin tamamıyla, doğanın tarihle, ülkelerin milletleriyle nasıl bir ilişkisi olduğuna burada kısaca değinilecektir.

---

¹⁷¹ H. Beck, Carl Ritter Genius der Geographie, Berlin 1979, s. 69-71.

¹⁷² Y. Ben-Artzi, “The Idea of Mediterranean Region In Nineteenth to Mid- Twentieth- Century German Geography”, Mediterranean Historical Review, vol. 19, No. 2, 2004, s. 4.

Sahte destek ve bilinçsiz istek, insanlara hakkını arayan ve çalışan insanlarla aynı güçte olmayan ilgi ve meşguliyet verir; bilinçli geliştirilmiş destek olmalı, kuvvet isteğe uygun olmalıdır.

Doğada bizi karşı konulamaz ilahi fikirlere iten şey ne aşırı otorite ne sınırsız güç ne de kanun ve yasalardır. Ancak insanların sahip olmak istedikleri güç anlayışı insanlık tarihinde insanların karşılıklı nüfuz etmesi ve yükselişi meydana gelen her şeyin üzerinde tetkik edilerek kendilerine ait bilgilerle bir bütün oluşturur.

Artık tek bir insan kendi bilgeliği sayesinde her girişimin üstesinden gelemez ve her şeyin ehli olamaz; aynı şekilde tek bir halk da bunu başaramaz.

Bu insanlığın doğasının karakterine aittir, her insan kendine ait özelliklerle yaşar, gelişmeler aracılığıyla mükemmele erişir ve bu her millette başka türlü tekerrür etmez.

Tamamlanmış formasyonda bu özellik, milletlerin ulusal büyüklüğü ve popülaritesi gibi insanların büyüklüğü ve ahlakıyla alakalıdır.

Onlar zamana ve mekâna göre değil aksine manevi büyüklüğe göre gelecek gibi içinde bulunulan zamana merak salmışlardır ve onun hakkında bilgi vermişlerdir. Gelecek, tarihte ve günümüzde insanlığın yaşadığı arazilere ışık tutacaktır.

Özellik, tek bir kişinin yapabildiği kadar az; bir milletin tek başına ortaya koyduğu bir şeye ait değildir; her ikisi de sadece böyle bir yapının bağımsızlığını korumaya çalışır. Ortadan kaybolan insanlar gibi yüksek güce ulaşmışlardır. Yaşamlarının bir parçası olan mesleklerinde güç kullanmanın yanında daha çok bilinçlenmişlerdir; çünkü bilinçsiz yapılan işler başarıyla sonuçlanmaz.

Vatansız ve devletsiz bir halk düşünölemeyeceği için onların birbirleriyle olan ilişkileri, komşu ölkelerle ve devletlerle olan ilişkilerinden yola çıkılarak bir milletin karakteri bilinebilir.

Burada doğanın insanlar üzerindeki etkisine ve insanların yapmış olduğu yüksek mezarlara değinilecektir, bir halkın diğer bir halk üzerinde etkisi vardır ve halkın karakteri insanlar üzerinde kendini gösterir. Bu söz konusu etki kabul edilmektedir ve ezelden beri milletler, devletler ve insanlık tarihi için önemli bir araştırma konusu olmuştur; günümüzde de dile getirilmektedir. Her hususta doğayı git gide daha çok etkilemektedir.

Bir tohum tanesi toprağın altında çimlenir ve açan tomurcuklar da tekrar yeni bir türün oluşmasına hazırlık yapar. Onun etkisi sade görünüşünden çok daha derin olur, çeşitliliği, yayılışı ve ortaya çıkan sonuçlar şaşırtıcıdır.

Benzer şekillenmiş fikri anlayabilmek için çoğu zaman içten bir söz, doğru bir bakış gibi dışarıdan bir işarete ihtiyaç duyulur çünkü benzer şeyler birbirini anlar. Ancak doğa, insanlara o kadar da yakın durmaz; o, onun için esrarengiz bir yaratıktır ve onların karşılıklı etkisi fenomenlerin ilişkisinde görölecektir. Bizim canlı ve cansız doğa diye adlandırdığımız yaratıkların ilişkilerini aydınlatır, ilk olarak tanzim edilmesi ve bilhassa insanlar üzerine sorduklarımıza dair her şeyi anlatır. Dünya, insanlardan bağımsızdır, onsuz ve ondan önce doğa olayları onun oluşum yasasından farklı hareket edemezdi. Bir yeryüzü biliminde bu tek başına kendi yasalarına göre sorgulanmalıdır. Dikili anıtların ve hiyeroglif yazılarının mahiyetinden hareketle konstrüksiyonuna bakılmalı, yazılmalı ve okunabilmeli. Yüzeyi, derinliği, yüksekliği ölçölmeli, temel karakterine göre şekli düzeltilmeli ve halk duyduğu, anladığı ve bildiği şeyler aracılığıyla kendisi onun içinde olmalı. Geleneksel olgulara bağlı olan

ya da ondan ileri gelenler tekrar açığa çıkarılmalı ve unutilan çokluk, çeşitlilik ve birlik görünen bütüne göre düzenlenmeli. Lokalize edilmiş doğa olaylarındaki gerçeklikten ve halkın ispat ettiği yaşamdaki yansımalar neticesinden tek bir nesil ortaya çıkmış ve yeryüzünün karakteri, varlığı ve özelliği ile aynı zamana rastlamıştır. Dünyanın birbirine geçmiş bölgelerinde yaşayan fiziki öğeler aynı zamanda doğa ve mantık çalışmalarının etkisi altındaki insanlar gibi belirlenmiş bir sistem aracılığıyla halklar ayak basmışlardır. Her canlı, iç ve dış ilişkilerle şekillenir ve hiçbir yerde tesadüf olmayan karşılıklı kararlaştırılan ve çoğalan şekilde bilinir. Sadece bir vadinin ya da dağın, ya da bir halkın ve devletin küçük bir bölümünde değil, aksine tüm düzlüklerde ve tepelerde, halklar ve devletler arasında beşikten günümüze kadar tarih boyunca karşılıklı olarak bir müdahale söz konusudur. Onların hepsi doğanın etkisi altındadırlar ve burada ifade edilmesi gereken bir diğer önemli nokta şudur ki: önceden ve şimdi her yerde var olan tanrının eskiden bilinmemesi gibi doğanın her zaman ve her yerde gizliden bir etkisi olduğu kesindir. İnsanlar ilk başta kendi gözleriyle görmeksizin bu etkiyi idrak etmişler ve kabul etmişlerdir, böylece doğanın gücüne karşı olan direniş çözülmüş, geçici olarak gizlenmiş isyan ortadan kaybolmuş ve bu tarih alanında insanlığın öğretisine yerleşmiştir. Bu inanışla doğanın etkisine olan genel bakış güçsüz olduğu gibi, eğer gerçekten akılla idare edilirse faydalıdır ve bu bakımdan günümüzde çağdaşları tarafından severek kabul edilen, içeriği ancak canlı yapılabilen bir deney olabilir. Böyle bir problemi çözmek için amaç tek bir kişi değildir, bu keşif çok ya da az her insanın kendi hayatı aracılığıyla devam eden türlerin iyiliği için katkı vermektir. Ona bahşedilen gücün varlığı ve fenomenlerin çeşitliliğindeki bütünlüğün doğru ve tarihi gelişiminin izini araştırmada bu birleştirici olmuştur.

Böyle çok çeşitli ve gerçek büyük bir amaç için devlet bilgelerinin en büyük görevi, doğada ve tarihte coşkulu bakışlarla peygamber tutsağındaki karanlık dünya öncesini bize aydınlatmaktır, böyle kayıp bir amacı tekrar bize yaklaştırmak için sonuçlarını gözler önüne seren bir yolla bilim alanında bir hazırlık olabilir. Gerçi başlangıçta uzaktan etrafı kollayan, aynı yerden yol gösteren, insani davranışları anlatan, tarihi nokta yönünde oldukça doğru gibi görünmekte ve en son amaca kadar burada olmayan ilerleme kaydetmiş bakış açısı ve bilgi göze çarpmaktadır. Sonsuz tek bir tecrübe amaçtan sapmaksızın, adım adım özelden özele tecrübeye yol gösterir ve deneyimlerin ya da materyalin çeşitliliğine hâkim olunmasıyla yüksek bir amaca ulaşmak için genel kurallar ifade edilmektedir. Sadece genel usuller değil aynı zamanda yerküre üzerinde doğadaki başlıca örnekler, en azından her bir yerin nasıl görüldüğü araştırmanın konusu olmuştur; arazideki tüm genel usullerin birleşiminden ve cansız varlıkların temel türlerinden, yaşayan yeryüzünden hareketle bütün dünyanın uyumu anlaşılabilir. Tüm insanoğlu fikri, tamamıyla yerküreden bağımsız olarak hiçbir şey ortaya koyamaz: Yani tek bir insan veya dünyadan bağımsız bir halk yer bilinci olmaksızın tespit edilen devletin doğal yapısının nasıl olduğu konusunda hiçbir zaman tüm düzene tek başına erişemez. Ya da başka bir deyişle, halk ve memleketi, doğada devletlerin yeri ya da fizik ve politika arasındaki bu düzen dünya tarihinde, halkların ve devletlerin gelişmesinde gerekli olmuş ve bunu mümkün kılmıştır.

Bu düzenin olmadığı yerde, belki de eski zamanların erken dönemlerindeki gibi bilinçsiz halkların doğal gelişimiyle aynı zamanda ortaya çıkmış olmalı, bugün

olduğu gibi bu dzenin kuralları, tım ahengin ebedi kaynağı ilk olarak bilinçli bir şekilde bilimsel olarak araştırılmıştır.”¹⁷³

5.2 Erdkunde'nin Son Cildi Klein Asien

Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein-Asien (Küçük Asya Yarımadasının Karşılaştırmalı Coğrafyası) isimli eser Ritter tarafından 1822 yılında kaleme alınmış olup 1858 yılında yayımlanmıştır. Küçük Asya Ritter'in büyük eseri Erdkunde'nin son cildir. Ritter, hakkında yazdığı birçok yer gibi Küçük Asya'yı da görmemiş olup o daha çok kendisinin de belirttiği gibi başka seyyahların tasvirlerinden yararlanmıştır.

Kitap üç ana bölümden ve yirmi üç alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yarımadanın tanzimine, ikinci bölümde akarsu sitemlerine, üçüncü bölümde ise Karadeniz sahil şeridine değinilmiştir.

Bu bölümde eser hakkında bilgi vermesi açısından önsöz ve içindekiler bölümü orijinalinden dilimize aktarılmış olup şu şekildedir:

“Allgemeine Vergleichende Erdkunde” eserinin buradaki cildinde yarımada Küçük Asya'nın kapsadığı kıyı bölgelerinin tanzimi müşahede edilmiş olup bunların tasviri 3 bölümde ihtiva edilmiştir.

İlk olarak yarımadanın ve havzanın genel durumuna karşılaştırmalı bir bakış açısıyla küçük paragraflarla başlayan, daha sonra temel noktaların ayrıntılı açıklamalarının bulunduğu bu eser bölgelerin doğal yapılarına uygun üç bölüm bir arada oluşturulmuştur. Burada kendiliğinden 3 temel grup ortaya çıkmış, çünkü

---

¹⁷³ C. Ritter, **Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen, oder Allgemeine Vergleichende Geographie**, 1822 Berlin, s. 1-7.

yarımada kendisi 3 doğal bölüme ayrılmış olup keza kendi içinde bağlantılı olan birçok kısma ayrılmıştır. Bununla beraber onların farklılıkları ve her defasında hususi olarak olayların ve durumların nedenselliği araştırılmıştır. Buradaki üç grup üç farklı karakteristik araziye aittir ve günümüze kadar çevreleriyle farklı tür bağlantısı tasdik edilmiştir. Bunun üzerine sadece materyalist coğrafya¹⁷⁴ dikkate alınmamış ve bölgelerdeki coğrafi durumun yayılışında göze çarpan zengin materyalin tasnifi gösterilmelidir.

İlk bölümde araştırmaya konu edilen kıyı şeridi ve arazi, yarımada'nın kuzeyinde Karadeniz tarafıdır; ondan sonra ikinci bölümde güneyde Kilikya Akdeniz tarafı takip etmektedir. Üçüncü bölümde ise Avrupa ve aynı zamanda Helen dünyası incelenmiş, Avrupa'ya geçiş olan batıda harika şekilde biçimlendirilmiş ve tanzim edilmiş kıyı ve ada bölgesiyle ilgili bilgi verilmiştir.

---

¹⁷⁴ Materyalizm; maddi âlemin ötesinde herhangi bir varlık alanı tanımayan dünya görüşüdür. Her şeyin maddeden oluştuğunu ve bilinç de dâhil olmak üzere bütün görüngülerin maddi etkileşimler sonucu oluştuğunu ifade eden, hiçbir metafiziksel kavramı kabul etmeyen, fiziksel maddenin tek veya esas gerçeklik olduğu yönündeki kuramdır (<http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=280137-son> erişim:15.01.2016). Buradan hareketle coğrafi materyalizm ise coğrafi olgu ve olayların maddi sebeplerle açıklanması olarak değerlendirilebilir. Nitekim tarihi materyalizme dayanan coğrafya eleştirel yaklaşımlarından biri olan Marksizm, üretim faaliyeti sırasında meydana gelen süreçleri ortaya koymaya çalışır. Marksist olan Lefebvre de analizlerinde mekânsal ögeye yer vererek bu analizi tarihsel materyalizmin içine taşımaya çalışmıştır. Bu bakımdan, mekânın nasıl üretildiği, inşa edildiği, kodlandığı ve farklı pratiklerle nasıl kullanıldığı konusuna büyük önem vermiştir.(İ. Kaya, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Balıkesir 2014, s. 35; İ. Kaya, Coğrafi Düşüncede Mekan Tartışmaları, Düşünme Dergisi, Sayı 4, s. 8.)

Avrupa'ya köprü olan, birçok farklı doğal yapısıyla, farklı komşu kültür dünyasıyla ve karşılıklı olarak birbirlerine karışmış gruplarla Asya'nın batısındaki dünya şekli, tarihte halkın ve ülkenin gelişiminde ve eski dünya için büyük önem arz etmiş olup bu önem gelecek içinde gittikçe artacaktır.

Aşağı yukarı eksiksiz araştırma yapabilmek için yazarların, seyyahların, sahafların ve turistlerin dil ve kültür eserleri üzerine eski ve yeni zaman Farsça, Yunanca, Latince, Bizans'ça, Ermenice, Türkçe ve diğer yazılı kaynaklara mümkün olduğunda dikkatlice başvurulmuştur.

Coğrafya bilimindeki bu eksiklikler tahmini çok daha önceden doldurulmaya çalışılmıştır, bu konuyu işin erbablarının ve arkadaşların kararına bıraktık; ne duruma olan sevgimiz, ne şu ana kadar hala çözümlenmemiş olan görevimize olan ilgimiz ne de aklımızdaki hedefe ulaşmak için gereken vasıtalar ve çabalar bizim için hazır değildi ve biz bunun mevcut olduğunu amacımıza ulaşmak için giriştiğimiz ilk teşebbüsümüz esnasında farkına vardık.

Durum ve olayların ilk üçte biri ilk bölümde dile getirilebilecek, devamında anlamlı bir sonuç sunulacaktır; hepimiz tarafından bilinen doğulu ve batılı belgelere ve kaynaklara göre bu eser yüksek Anti Torosların doğusu Küçük Asya'yı ve onun az bilinen dağlarının ve havzalarının tanzimini içermektedir. Bunun için birçok fevkalade Avrupalı gözlemlerden, Evliya Efendi ve Hadschi Chalfa'nın (Katip Çelebi'nin), çalışkan ermeni coğrafyacıların risaleleri ve yazıları gibi el değmemiş Türkçe, Bizans'ça ve Ermenice kaynaklardan, orijinal metinlerden yararlanılmıştır. Doğu dillerine iyi derecede vakıf olan arkadaşımız Dr. H. Kiepert kaleme alınan bu eserde, teferruatlı isimlerin imlasında, eserin tenkit edilmesinde ve Küçük Asya üzerine olan birçok eski eserin yanlışlarından sakınma gibi pek çok noktada çare

bulmuştur. Tenkitler, düzeltmeler yapılarak şu anki şeklini alan eser, bölgenin mükemmel haritasının ve onun yardımlarıyla başarılı bir şekilde neticelenebilmiş olup, burada çok yardımsever meslektaşlarıma ve iş arkadaşlarıma, bu görevimizi gerçekleştirmemizdeki memnuniyet verici teşviklerinden dolayı içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.”¹⁷⁵

Ritter ’in kendi kaleminden dökülen bu önsözden sonra eserin içeriğiyle ilgili daha kapsamlı bilgi alabilmek adına içindekiler bölümü orijinalinden dilimize aktarılmış olup aşağıda verilmiştir.

“İçindekiler:

Giriş: Rölyef Şekillerine Genel Bir Bakış, s. 3-11

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Temel Şekilleri Açısından Yarımada'nın Tamamının Tanzim Edilmesi, s. 11-52

1.1.1. Küçük Asya Yarımadasının Karasal Doğu Sınırı; Anti-Toroslar, s. 11-17

1.1.2. Torosların Sahil Kesimi; Kaçkar Dağları ve Kilikya Torosları, s. 18-26

1.1.3. Küçük Asya'nın Merkez Yaylaları; Yaylalardaki Sirk Göller s. 26-40

1.1.4. Küçük Asya'nın Batısının Genel Tanzimi, s. 40-47

1.1.5. Üç büyük Alpin Gölü Pisidia(Burdur Yöresi)-İsauria s. 47-52

1.2. Küçük Asya'daki Akarsu sistemlerine Genel Bir Bakış, s. 52-75

---

¹⁷⁵ C. Ritter, **Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein-Asien**, Berlin, 1858.

1.2.1. Büklüm çizen derin kanyonlar ve buralara bataklıklardan ve yüksekteki göllerden dökülen sular s. 53-75

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Büyük Kaçkarların Akarsu Sistemleri, s. 75-679

2.1.1. Akarsu Yataklarının Doğudaki Çöküntü Alanları Çoruh, s. 77-94

2.2. Toroslardaki Akarsu Sistemleri ve Batıdaki Çöküntü Alanları, s. 94

2.2.1. Terme Çayı, s. 95-104

2.3. Yeşilirmak akarsu sistemi; Yeşilirmak ve Kelkit Çayı, Germülü Çayı, s.104-190

Genel Bakış, s.104-108

2.3.1. Kaynağından Tokat'a kadar Yeşilirmak'ın yüksek kesimleri, s. 108-133

2.3.2. Tozanlı yöresi ya da Tokat'ın doğusundaki yüksek kesimler, Tokat'tan Amasya'ya kadar devamı, s. 133-142

2.3.3. Amasya'nın batısında ve güneybatısında Yeşilirmak'ın yüksek kesimlerinin profili, Çekerek Su, Çöterlük-su, s. 142-154

2.3.4. Amasya şehri ve Kültürü, s. 154-176

2.3.5. Yeşilirmağın yukarı kesimlerinden orta kesimlerine geçiş; Amasya'dan batıya doğru Tersakan Çayından Merzifon üzerinden, Merzifon Dağı, Lâdik üzerinden ve Boğazköy üzerinden doğuya doğru Yeşilirmak ve Kelkit'in Sonusa'da (Uluköy'de) birleşiminden doğuya doğru, s. 176-190

2.4. Yeşilirmak akarsu sistemi, Yeşilirmak ve Germülü Çayı, s. 190-236

2.4.1. Sistemin orta basamağı, kaynağından Kelkit'in (Lycus) yüksek akıntıları, Tavernier (1631), Tournefort (1701), W. Ouselen (1812), Ker Porter

(1819) ve diğerklerinin rotalarına göre Karahisar (şimdiki Şebinkarahisar) ve Niksar'ın aşığısına kadar, s. 190-232

2.4.2. Yeşilirmak'ın aşığı mecrası, Çarşamba, s. 232-236

2.5. Kızılırmak akarsu sistemleri, s. 236-285

Genel Görünüm, s. 236-248

2.5.1. Kızılırmak'ın yukarı mecrası, Yukarı Kızılırmak, Kızılırmak'ın Pontus-Kapadokya Platosu, kaynağından Sivas'a kadar, s. 249-267

2.5.2. Yukarı Kızılırmak. Yukarı Kızılırmak Platosu, Sivas'tan Kayseri'nin kuzeyindeki Sarımsaklı Çayı'nın döküldüğü yerin aşığısına kadar Pontus-Kapadokya Platosu, s. 267-277

2.5.3. Yukarı Kızılırmak, Yukarı Kızılırmak Platosu, Pontus-Kapadokya platosu, s. 277-285

2.6. Kızılırmak akarsu sistemleri, antik çağda Halys, kuzeye doğru Delice Irmağının koluyla Osmaniç' a kadar akış yönü, s. 285-290

2.6.1. Kızılırmak'ın sol kıyı şeridi Batıya doğru Nevşehir, Tatlar nehri ve Koçhisar dağ geçidi üzerinden büyük Tuz Gölüne Tattaya, W. Ainsworth kış rotasına göre doğudan batıya doğru, s. 291-298

2.6.2. Aynı rota üzerinden yaz mevsiminde batıdan doğuya doğru, Büyük Tuz Gölünden Nevşehir, Ürgüp ve İncesu üzerinden Kayseri'ye kadar, W. Hamilton'a göre (1837), s. 298-311

2.6.3. C.H. Texier'in (1802-1871) gözlemlerine göre (1833-1837) Kızılıрмаğın güney kıyısında Ürgüp ve Nevşehir üzerinden anıtlarla birlikte mağara bölgesi, Kayseri'den ve Erciyes'ten Tatlar (günümüzde Tatların Baraj Gölü) suyuna kadar, s. 311-319

2.6.4. Kayseri ve Ankara arası orta mecrada Kızılırmak'ın sağ kıyı şeridi, s. 319-339

2.7. Kızılırmak akarsu sistemleri, orta Kızılırmak bölümünün aşağı kesimleri, Çeşnigir köprüsünden Osmancık'a kadar orta bölümün aşağı kesimleri, s. 339-396

2.7.1. John M. Kinneir (1782-1830) ve W. Hamilton'a göre Kızılırmak'ın her iki tarafının ortasından geçit, s. 339-349

2.7.2. Ainsworth'e göre Kızılırmak'ın sol kıyı şeridi, Kalecik'ten kuzeye doğru Çankırı ve İskilip üzerinden Osmancık'a kadar, s. 348-361

2.7.3. Delice Irmağının kolu ile Kızılırmak'ın sağ kıyı şeridi, kaynağından Kızılırmak'ta döküldüğü yere kadar (Çankırı'nın karşısında akan nehir), s. 361-366

2.7.4. Macd. Kinneirs yolu Yozgat'a ve buradan Delice ırmağının yukarısındaki dağdan Kayseri'ye (1813) ve J. Brants rotası Kayseri'den kuzeye doğru Yozgat'a ve buradan da Tokat'a (1835), s. 366-372

2.7.5. Texier'e ve W. Hamilton'a göre Yozgat çevresindeki abide grupları, s. 373-377

Texiers'e göre Yozgat'ın kuzey batısındaki Sungurlu Çayında Boğaz Köyde (Boğazkale-Hattuşa) kayalıklar, tapınaklar ve kabartma heykeller, s. 377-396

Boğazköy'deki eski şehrin mimarileri ile birlikte tapınak grupları

Büyük Yazılıkaya kabartmalarının mimarisi ile dar kaya yarıkları/yazılı kaya

2.8. Kızılırmak akarsu sistemi, devamı. Osmancık'tan Karadeniz'e kadar nehrin aşağı mecrası, s. 397-405

2.8.1. Aşağı mecrada ikiye ayrılan Kızılırmak, Osmancık'tan Hadschi (Hacı) Hamza'ya kadar yol, s. 397-405

2.8.2. Tosya Nehri, Devrez Çayı, Hacı Hamza civarına kadar, s. 405-408

2.8.3. Kızılırmak'ın ana kolunun kuzey kesimi, Gök Irmak ya da Amnias Nehri Taşköprü üzerinden Boyabat'a kadar, s. 408-422

2.8.4. Gök ırmağın aşağı mecrası, Boyabat'tan Kızılırmak ile birleştiği yere kadar, s. 422-426

2.8.5. Karakaya geçidinde Davran'da (Tahiran) birleşen iki nehir, Karatepe Boğazı, Aşağı Kızılırmak ve Gazelonitis¹⁷⁶ bölgesi, s. 427-432

2.8.6. Tavşan Dağı ve Vezir köprü üzerinden Osmançık'a geri dönüş, s. 432-437

2.9. Kızılırmak'ın Mansap Alanı; Lagünlerle Birlikte Delta, Samsun'dan (Amius) Bafra Üzerinden Sinop'a Kadar Sahil Şeridi, s. 437-448

2.10. Sakarya Akarsu Sistemi, Eskiçağ'da Sangarius, s. 448-520

Genel Değerlendirme, s. 448-458

2.10.1. Sakarya nehrinin doğudaki ana kolu, Engürü nehri (Ankara Çayı) ve Angora Dağları, s. 458-472

2.10.2. Angora (Ankara) şehri, Antik Yunan-Roma Dönemi Ancyra, s. 472-494

Yunan, Galat ve Roma Dönemi eskiçağ'da Ancyra (Ankara), s. 472-485

Türk şehri Engürü (Ankara), Arapça Angurijah, Tatarca Ankura, s. 485-494

2.10.3. Avrupalı gözlemcilerin raporlarına göre Yeni Angora, s. 494-505

---

¹⁷⁶ Gazelonitis Bölgesi: Kızılırmak'ın denize döküldüğü Bafra Burnu'nun 20 km güneyinde yer alan Bafra ilçesi civarında gösterilen bölgedir. Gazelonitis, Halys alüvyon bölgesinin doğu yarısı olarak belirlenmiştir.

Not: Keçi ve koyun sürüleri, bu sürülerin Sakarya'nın yüksek kesimlerinde galatische (Galatya) dağlık arazideki çobanları ve aynı zamanda Angora'da keçi yetiştiriciliği, s. 505-520

2.11. Sakarya Akarsu Sistemi, Eskiçağda Sangarius(Sakarya)

2.11.1. Angora'dan Sakarya'nın güneyine doğru batıda Haymana'dan Sivrihisar'a kadar ve Günesch Dağı (Bugünkü Günyüzü Bucağı), s. 521-531

2.11.2. W. Ainsworth'e göre İstanos üzerinden Angora'nın birleştiği yere, Engürü (Ankara), Pessinus (Ballıhisar) Sakarya'nın kolu ve buradan güneye doğru Haymana Kürt Bölgesinden Karacadağ'a kadar, s. 531-542

2.12. Sangarius'un (Sakarya) Orta Mecrası, doğudan batıya doğru Angora'nın her iki kolunun birleştiği yerden doğudan batıya doğru Galatya-Bithinya Platosu ve kuzeye doğru Lefke ve Geyve enine vadisine ve Sapanca Gölüne kadar, s. 542-569

2.12.1. Busbecq, Evliye Efendi, Tournefort, Paul Lucas, Newberg ve Niebuhr'a göre Sakarya'nın orta mecrasından geçen eski bir gezi rotası, s. 545-556

A. G. Busbecq'in 1554 yılında Nicae'den (İznik'ten) Ankara'ya seyahati

Ankara'dan Konstantinopolis'e 1648 yılında Evliya Efendi'nin seyahati

1701 yılında Pitton de Tournefort'un Ankara'dan Bursa'ya seyahati

1704'te Paul Lucas'ın Eskişehir'den Ankara'ya seyahati

John Newbery'nin 1582'deki İngiliz rotası ve 1766'daki Niebuhr'un rotası

2.12.2. Binde, Scott Warring ve Aucher Floh'a göre Sakarya'nın kuzey kıyı şeridinde seyahat; Ankara'dan Sapanca Gölündeki Lefke ve Geyve'ye doğru, s. 556-568

1838'de Sapanca Gölünde Sakarya'dan Ankara'ya kadar seyahat rotası üzerine Binde'nin raporu,

1805'te Scott Warring'e göre güzergâh

Aucher Floy'a göre 1834'te İznik'ten ve 1837'de İzmit'ten Ankara'ya kadar iki güzergâh

2.13. Sakarya'nın güney basamağının yukarı kesimleri ya da Porsuk (Tembres) çayının güneyinde Sivrihisar dağlarından Sakarya'nın kollarından Germe'ye kadar, s. 568-649

2.13.1. Macd, Kinneir'in batıdan doğuya doğru olan yolu, Eskişehir'den (Dorylaum), Afyon'a (Prymnessus) ve Keimak (bugünkü Kaymaz) üzerinden Sivrihisar'a, s.573-575

2.13.2. W. Hamilton'un Ballıhisar (Sivrihisar) kalıntularına ziyareti, Sivrihisar'dan güneybatıya doğru Sakarya üzerinden Tschandyr'dan Alekyan'a (Orcistus), Hacı Hamza'ya, Amorium'a¹⁷⁷ en son da Afyonkarahisar'a (Synrada), 1836, s. 575-587

2.13.3. Murat Dağındaki buluntulara göre Ballıhisar'daki Pessinus (Sivrihisar) harabeleri, Magna Mater Dearum'un (Kybele) tapınağı; Bergmutter ve İhr cultus, s. 587-597

Not: Küçük Asya'daki Galyalılar. Galatlar, Galatya, Gallugracie, Onların göçleri ve kuruluşları. M.Ö. 189 yılında Galatya'da Konsolos Cn. Manlius Baskını, s. 597-610

---

¹⁷⁷ Amorium: Amorium (Hisar), Ankara'nın 170 km. güneybatısında, Afyonkarahisar'ın 70 km. kuzeydoğusunda ve Emirdağ İlçesi'nin 12 km. doğusunda yer alan ve M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren Hitit, Phryg, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kesintisiz yerleşim görmüş antik kenttir.

2.13.4. Tembris (Porsuk) çayının akışı, kaynağı olan Murat Dağından Sakarya ırmağının ağzına kadar, bugünkü adıyla Porsuk çayı, Cotyaeum günümüzdeki ismiyle Kütahya, s. 610-627

2.13.5. Porsuk çayının doğusu, Sakarya ırmağının yukarı koluna kadar, Alander, Eskişehir (Dorlion-Şarhöyük), Seid el Gazi (Prymnesia) ve eski Frig imparatorluğunun kral mezarları. Nekropol, Kral Midas'ın sözde anıtı, s. 627-649

Eskişehir, eski bir şehir Dorlion (Şarhöyük)

Seid el Gazi, Seyid Battal Gazi'nin Mezarı, Prymesia

Seyitgazi güneyindeki eski Frig kral mezarlığı kümeleri; Doğanlı Nekropolü, Kral Midas ve çevresindekilerin mezarları

2.14. Sakarya ırmağının aşağı mecrası, Porsuk (Tembris) ve Bedre çayından (Gallus) Göksu'dan Karadeniz'e kadar, s. 650-655

2.14.1. Mysischen Olympus'a göre Sakarya ırmağının ve Porsuk çayının batı kıyı şeridinde genel bakış ve Königli Preuss General v. Fischer'a göre Pontische (Karadeniz) sahilinin tanzimi, s. 656-658

2.14.2. Oliver, A. Elon ve Busbecq'e göre güneybatıya doğru Kütahya'dan Domaniç dağı ve Göksu nehri üzerinden İznik ve Prusa'ya (Bursa) kadar, s. 658-662

Kütahya'dan İznik'e Oliver'in rotası (1798)

Prusa'dan (Bursa'dan) Kütahya'ya Aucher Floys'un rotası (1835)

Paul Lucas'ın rotası (1704)

W. G. Busbecg'in rotası (1554)

2.14.3. O. V.Richter'e, Macd. Kinneir'e, Fellows'a ve W.M. Leaf'e göre Söğüt'ten Vezirhan üzerinden Kefken'e, Sakarya'da Göksu ırmağının aşağısına, s. 662-667

2.14.4. Sapanca Gölü; Sakarya nehri üzerinden köprü üst geçidi ve Sakarya'nın aşağı mecrası Karadeniz'de döküldüğü yere kadar, s. 667-679

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Karadeniz Sahil Hattı, Sahil Şeridi ve Liman Şehirleriyle Küçük Asya

3.1. Genel Bakış. Karadeniz'in Küçük Asya'da deniz kenarında bulunan bölgelerin gelişimiyle ilişkisi, s. 680-698

3.2. Karadeniz sahil şeridi, Filyos, Bartın Irmağı, Lycus, Hypius (Karasu), Sakarya Nehrinin ağzı ile Carambis Promontorium arası, s. 699-750

3.2.1. Filyos çayı akarsu sistemi; doğudaki kolu Soğanlı çayı, batıdaki kolu Bolu Çayı ve onların birleştiği yerden Filyos'un döküldüğü yere kadar, s 699-706

3.2.2. Filyos'un yukarısı, doğudan batıya doğru; Çerkeş'ten Hamamlı ve Bayındır üzerinden Bolu'ya, Otter 1743, J. Marier 1808, A. Dugre 1808, Macdan Kinneir 1814 ve Ker Porter 1819, s. 706-718

3.2.3.

3.2.4. Zafaranbolu (Safranbolu), Soğanlı çayının batı koluyla Filyos'un tüm yukarı kaynaklarının birleşimi, s. 733-741

Not: Arapların safranının, *crocus sativus* (safran), safran kültürünün coğrafi dağılımı, s. 736-741

3.2.5. Kızılırmak ve Filyos akarsu sistemlerinin arasındaki su yolunda batıdan doğuya Zafaranbolu ve Kastamonu'dan Eflani'nin yüksek platolarını aşma, s. 741-743

3.2.6. Üsküb ve Düzce'den Akçakoca'ya ve Ereğli'ye (Heraclea Pontica) kadar eskiden Hypius, Melen Çayı, s. 743-750

3.3. Sakarya, Kızılırmak ve Yeşilirmak arasındaki batı-pontos (Batı Karadeniz) sahil şeridinin pontos kıyı şehirleri, s. 750-806

Sakarya ve Kızılırmak arasındaki batı Pontus (batı karadeniz) sahil şeridi: Ereğli, Amasra, Sinop; s. 755

3.3.1. Heraclea Pontica (Ereğli), Ortaçağ'da Penderochia, Türklerin Ereğlisi ya da Bendereğli, Ereğli limanı, s. 755-768

3.3.2. Liman şehri Amastris (Amasra), Sesamos Kalesi; Türk şehri Amasra, s. 768-773

3.3.3. Asur ve Yunan koloni şehri Sinope, günümüzde Türk şehri Sinop, s. 773-794

Not: Pontus'ta ve Sinop'ta Tundfischerei, s. 794-796

3.3.4. Amisos, eski Samsun Acropolis, Türklerin modern şehri Samsun, s. 796-806

3.4. İris (Yeşilirmak) ve Çoruh arasındaki doğu kıyı şeridinin kıyı şehirleri; s. 806-852

Genel Değerlendirme, s. 806-811

3.4.1. Trabzon'dan Platona (Akçabat), Akçakale, Cerasus (Giresun), Kereli Burun (Göreli-Koralla) üzerinden Tirebolu'ya ve Argyria (Halkova)' ya Pontus (Karadeniz) sahil yolu, s. 811-824

3.4.2. Tirebolu'dan Harşit çayı ve onun kaynak mıntıkası Gümüşhane'ye, Gümüş Maden Ocağı, sahil yolu, s. 824-833

3.4.3. Tirebolu'da Kerasun'a (Giresun) ve buradan da Ordu'ya (Kotyora); Yasun Burunundan (İasonium Burnu) Fatsa'ya (Phatisane) suyoluyla ve kara yoluyla

eski Chalybes¹⁷⁸ bölgesinden Ünye'ye ve eskiden amazon bölgesi olan Terme'ye (Thermedon), s. 833-852

3.5. Trapezus, Trapezunda, Tarabozan, Trebizonde (Trabzon), s. 852-912

3.5.1. Yunan koloni şehri Trapezus (Trabzon) , Kaisertumların kapitali Trapezunda (Trabzon), Komnenneler için Trapezunt, s. 852-870

3.5.2. Türk şehri Trabzon, Ermeniler için Drabizen, İtalyanlar için Trapezunda, Fransızlar için Trebisonde, mevcut ticari yükselişi, s. 870-898

3.5.3. Trabzon ırmağı, Sürmel ya da Sürmen su, Pyrites Plinius, Değirmen su, aşağı mecrada Matsuka (Maçka) ve yukarı doğru çoğalan Sümela. Sümela Panagia'nın yüksek manastırı, ziyaretgâh, s. 898-912

3.6. Pontus (Karadeniz) kıyı dağları, Trabzon'un doğusundan Batum'da Çoruh'un ağzına kadar ya da Laz bölgesine kadar, s. 913-955

3.6.1. Ermenilere ve yeni seyyah raporlarına ve bilhassa K. Kochs'a (1843) göre batıda beş kıyı bölgesi: Yomra, Sürmene, Of, Rize ve Hemşin, s. 913-928

3.6.2. Lazların bölgesi Lazistan, ya da Pontus kıyı dağlık bölgesinin doğusundan Çoruh'a kadar, s. 928-938

3.6.3. Köler (1842), Koch (1843), Guarracino'ya (1844) göre Lazistan bölgesinde Çoruh'un ağzındaki plato ve aşağı bölgesi, s. 938-949

3.6.4. K. Kochs'un (1843) gözlemlerine göre Karadeniz'in güneydoğu şeridinin floral/bitki oranı, s. 949-955

---

¹⁷⁸ Chalybes, Chaldoi; Eski antik dönemde Anadolunun kuzeyinde Karadenizde yaşayan Gürcü bir kavimdir. Onların yaşadığı bölgeye Chalybe/Chaldia/Haldiya denmektedir. Bu bölgede günümüzde Fatsa ile Ünye arasındaki alana karşılık gelmektedir.

3.7. 1857'nin ortalarında Otto Blau'ya göre Anadolu'nun Karadeniz sahilinin yeni kalkınmasına geri bakış, s.955-967

Kiepert tarafından tashih, s. 968-1019

Tabloların açıklaması, s. 1019-1024”

Ritter, başyapıtı olan Erdkunde isimli eserinde bir mekân parçasını bütünüyle ele alarak üzerindeki tüm coğrafi unsurları karşılıklı ilişkiler bağlamında inceleyerek bölgesel coğrafya çalışması ortaya koymuştur. Çalışmalarında bölgeyi öne çıkarmış olup bir hat boyunca ele aldığı bölgedeki coğrafi unsurları anlatmıştır. Ritter 'in Erdkunde eserinde de kıtasal bazda incelemeler yapması yine bölge kavramına dayanmaktadır. Çünkü kıta ve okyanus birer doğal ünedir ve bunların her biri doğal bölge olarak kabul edilir. Geleneksel kullanımı ile bölge, sahip oldukları bazı niteliklerle ve belirginleşen sınırlarıyla küçük veya büyük alanlardır. Bir başka deyişle bölge, yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, sosyal ve ekonomik yaşam biçimleri bakımından bir birlik oluşturan, bu özellikleriyle çevresinden ayrılan yeryüzü veya ülke bölümüdür.¹⁷⁹ Ritter, bölgesel yaklaşımı ile bir taraftan mekânı analiz ederken diğer taraftan üretilen bilgileri yan yana getirerek bölgenin benzerlikleri ve farklılıkları üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

Klein Asien'in Kaynakları

Çok sayıda seyyah, değişik zamanlarda çeşitli amaçlarla Anadolu topraklarını ziyaret etmişlerdir. Bu seyyahlar, seyahatnamelerinde buldukları dönemin özelliklerine göre coğrafi, tarihi, sosyal, ekonomik, siyasi ve idari bilgiler vermişlerdir. Carl Ritter Klein Asien'ı yazarken kendisinin de belirttiği üzere birçok

---

¹⁷⁹ O. Gümüşçü, **Coğrafya'ya Davet**, İstanbul, 2012, s.310-311.

farklı kaynaktan yararlanmıştır. Bunlar arasında Almanca, Ermenice, Türkçe ve Fransızca gibi çok çeşitli seyahatnameler ve risaleler mevcuttur. Bu bölümde kısaca bu kaynaklar hakkında bilgi verilecektir.

Öncelikle Ritter'in kendisinin de eserin birinci cildinin önsözünde bizzat teşekkür ettiği Kiepert'e yer verelim. Heinrich Kiepert 31 Temmuz 1818 tarihinde Berlin'de doğmuş 21 Nisan 1899 yılında Berlin'de vefat etmiştir. Kiepert, Berlin'de Sami Diller okulunu bitirmiş olup daha sonra coğrafyayla özellikle de haritacılıkla ilgilenmeye başlamış ve Anadolu, Aşağı Mısır ve Filistin'e bu açıdan incelemelerde bulunmak üzere ilmi seyahatler yapmıştır. Heinrich Kiepert'in en başta gelen harita çalışması 1843-1845 yıllarında yaptığı 1:1.000.000 ölçekli "Karte von Kleinasien"dir. H. Kiepert bu haritayı, XIX. yüzyılın başlarında çeşitli Batılı seyyahların Anadolu topografyasına ait topladıkları malzemeyi (askerî maksatlı gizli bilgiler hariç) Anadolu'ya yaptığı seyahatlerinde elde ettiği malzeme ile birleştirerek meydana getirmiş, daha sonra da ömrünün büyük kısmını bu haritayı geliştirmeye ve bundan yararlanarak Anadolu'ya ait başka haritalar yapmaya adanmıştır. Haritayı tamamlayıp yayımladığı 1845 yılında "Generalkarte von Kleinasien" adlı ve 1:1.500.000 ölçekli bir harita daha hazırlamıştır. Anadolu haritalarını hazırlarken eski seyyahlara ait malzemeyle bu iş için çıktığı ilmî seyahatlerde kendi topladıklarını nasıl birleştirdiğini anlatarak bir anlamda haritacılığın metodolojisini yazdığı "Memoire über die Konstruktion der Karte von Kleinasien" adlı kitabı 1854'te Berlin'de yayımlamıştır. Eser, aynı zamanda Anadolu'ya ait o dönemin bilgilerini de içerdiğinden hem Türk hem de yabancı coğrafyacılar için önemli bir kaynaktır. Daha sonra H. Kiepert 1859'da 1:1.000.000 ölçekli bir Doğu Anadolu haritası, 1868'de daha küçük ölçekli (1:2.000.000) olan bir başka Doğu Anadolu

haritası hazırlamıştır. Kiepert'in sağlığında basılan son eseri ise ölümünden altı yıl önce Berlin'de yayımladığı "Asia Minoris Antiquae" tir. Altı paftadan oluşan ve 1:800.000 ölçekli olan bu tarihî coğrafya haritası, tarihî coğrafya araştırmacılarının özellikle Anadolu şehirlerinin antik isimleri konusunda en fazla müracaat ettikleri kaynakların başında gelmektedir.¹⁸⁰

Burada yer vermemiz gereken bir diğerkaynak ise 1522-1592 yılları arasında yaşamış bir diplomat olan Ogier Ghiselin De Busbecg'dir. Busbecg, devletimizin en kudretli ve batılılar tarafından en çok merak edilen bir dönemde Avusturya sefiri olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bir asilzade olan Busbecg, klasik diller ve eskiçağ tarihi hakkında çok geniş bilgiye sahiptir. Avusturya ile Osmanlı Devletinin gergin bir zamanında Busbecg İstanbul sefiri olarak tayin edilmiştir. Burada bulunduğu süre zarfında dikkatli gözlemler yapmış ve bunları yakın arkadaşı Nicholas Michault'a mektup olarak yazmıştır. Busbecg'in Türkiye Mektuplarının orijinal dili latince olup Türkçeye çeviren ilk isim Hüseyin Cahid Yalçın'dır. Busbecg eserinde Türkiye ile ilgili hem eleştirilerde bulunmuş hem de takdir ettiği yanları yazmıştır. Türk Mektupları Osmanlı Dönemi ile ilgili bilgi veren önemli bir tarihi belge niteliğindedir. Bunun yanı sıra mektupta Busbecg'in Türkiye'de bulunduğu süre zarfında yaptığı seyahatlerde izlediği rotalara da yer verilmiş olması önem arz etmektedir.¹⁸¹

1802 yılında Versailles'da doğmuş 1871'de Paris'te vefat etmiş olan Charles Texier Fransız bir arkeolog ve gezgindir. Fransız hükümeti tarafından ülkemize

---

¹⁸⁰ DIA, "Kiepert", TDV İslam Ansiklopedisi, cilt.25, 2002, s. 563-564.

¹⁸¹ O.G. Busbecg, **Türkiye'yi Böyle Gördüm**, Hazırlayan: Aysel Kurutluoğlu, Tercüman Yay. 1001 Temel Eser, s. 9-10.

gönderilen Texier, Anadolu’da yıllarca süren seyahat ve incelemeler yapmıştır. Gezip dolaştığı yerlerde sadece antik devirlere değil daha sonraki dönemlere ait olan önemli şehirlerin, yapı ve anıtların çizimlerini yapmış, durumlarını tespit etmiştir. C. Texier’in bizim için önem arz eden eseri ise *Asie Mineure; Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d’Asie/ Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*dir. Anadolu’nun kültürü ve tarihi hakkında önemli bilgiler içeren bu eser Carl Ritter gibi araştırmacılar için önemli bir kaynak olmuştur.¹⁸²

17. yüzyılın Marco Polo’su olarak adlandırılan Fransız seyyah Jean Babtiste Tavernier (1609-1689) şark ülkelerine yaptığı seyahatlerde edindiği tecrübelerini ve gördüklerini kitap haline getirmiştir. Tavernier’in seyahat ettiği yerler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Tavernier’in kırk yıla yakın bir zaman diliminde Türkiye, İran, Ganj, Hind, Cava ve Endonezya’ya yaptığı altı seyahatte bu ülkelerin dini, dili, gelenekleri, idaresi, ticareti hakkındaki tespit ve gözlemlerini içeren eseri “Les six voyages” Fransızca baskılarının yanı sıra İtalyanca ve Almancaya çevrilmiştir.¹⁸³ Ritter’in de “Klein Asien”ı yazarken bu eserden faydalandığını görüyoruz. Eserde çeşitli seyyahların rotalarına yer veren Ritter, Tavernier’in Kelkit’ten Şebinkarahisar ve Niksar’a kadar olan rotasına yer vermiştir.

Ritter’in bir diğer atıfta bulunduğu kişi ise John Macdonald Kinneir’dır. 1782-1830 yılları arasında yaşamış olan Kinneir, seyyah ve diplomattır. Kinneir, yaptığı seyahatler neticesinde “Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the

---

¹⁸² C. Texier, **Küçük Asya- Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Çev. A. Suat, Ankara, Cilt 1, 2002.

¹⁸³ J. B. Tavernier, **XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran’a Seyahat**, Çev. E. Gültekin, İstanbul 1980, s. 7-9.

Years with Remarks on the Marches of Alexander and Retreat of the Ten Thousand” isimli eserini yayımlamıştır. Ritter, eserinde verdiği çeşitli rotalarda Kinneir’e atıfta bulunmuştur. Kinneir’den sonra hakkında bilgi vermemiz gerek bir diğer kişi ise Francis William Ainsworth’dur (1807-1896). Britanyalı doktor, gezgin, yerbilimci ve coğrafyacı olan Ainsworth, 1835-1837 yılları arasında Anadolu’yu, Doğu ve Güney Doğu Anadolu’yu dolaşmıştır. Bu gezdiği yerler üzerine olan “Researches in Assyria, Babylonia and Chaldea (Asur, Babil ve Kalde Araştırmaları)” isimli eserini 1838 yılında yayımlamıştır. Bunun yanı sıra Anadolu ve Fırat gezisi üzerine kendi kişisel gözlemlerini anlatan “A Personal Narrative of the Euphrates Expedition” isimli eseri yayımlanmıştır. Bu iki eserde o dönem üzerine araştırma yapan ya da o dönemde çalışan araştırmacılar için önemli bir kaynak olmuştur, tıpkı Carl Ritter’de olduğu gibi.

Joseph Pitton de Tournefort, Ritter’in Erdkunde eserinin Klein Asien cildinde atıfta bulunduğu bir diğer gezgindir. Fransız bir doğa bilimci olan Tournefort botanik alanında uzmanlaşarak 1683 yılında Paris Kraliyet Botanik Bahçesine profesör olarak atanmıştır. 1699 yılında Fransız hükümeti tarafından botanik araştırmaları yapmak ve çeşitli bitkiler toplamak üzere doğu seyahatine gönderilmiştir. Tournefort seyahati esnasında yalnızca bitki bilim üzerine çalışmalar yapmamış aynı zamanda gittiği yerlerdeki sosyo kültürel yaşantıyı da incelemiştir. Türkçeye “Tournefort Seyahatnamesi” şeklinde çevrilmiş olan eserinde Tournefort, önce ayrıntılı bir İstanbul betimlemesi yaptıktan sonra Anadolu’yu boydan boya aşarak, Tokat, Trabzon, Kars, Ağrı, Amasya, Ankara, Erzurum, Bursa, İzmir ile yüzlerce Osmanlı kasabasına ilişkin bilgi sunmuştur. Tournefort’un seyahati, Osmanlı topraklarıyla da

sınırlı değildir, Tiflis ve Erivan'a kadar gitmiştir. Gezileri sırasında, İran'ı Batı'ya bağlayan ve Anadolu boyunca uzanan büyük kervan yollarını kullanmıştır.¹⁸⁴

İngiliz jeolog William John Hamilton'ın Anadolu'nun tamamını dolaşarak yazmış olduğu dünyaca ünlü "Küçük Asya" eseri Ritter'in yararlanmış olduğu bir diğer kaynaktır. Kitap yazıldığı dönemdeki Osmanlı toprakları içinde kalan bölgenin tamamının coğrafyasını, tarihini, yeryüzü şekillerini, bitki örtüsünü ve jeolojisini içermekle birlikte sosyo kültürel yapısına da değinmektedir.¹⁸⁵Ritter, Küçük Asya eserinde vermiş olduğu çeşitli rotalar içinde Hamilton'a ait güzergâhlar da mevcuttur. Ritter'in yararlandığı bir diğer gezgin, haritacı ise Carsten Niebuhr'dur (1733-1815). Niebuhr, Danimarka Kralı V. Frederik tarafından Ortadoğu İslam coğrafyasına bir araştırma gezisi yapmakla görevlendirilen altı kişiden birisidir. 4 Ocak 1761 yılında Kopenhag'dan yola çıkan Niebuhr 30 Temmuz'da İstanbul'a ulaşmıştır. Niebuhr, gezi sırasındaki kendi gözlemlerini ve botanist Peter Forsskal'ın topladığı malzemeleri kitap halinde yayınlamıştır. Onun çalışmaları sayesinde Batı dünyası, müslüman Ortadoğu'nun fiziki ve beşeri coğrafyası ile jeostratejik önemi hakkında pek çok bilgiye ulaşmıştır.¹⁸⁶

Carl Ritter eserini yazarken yabancı yazarların seyahatnamelerinin yanında Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi'nin de eserlerinden faydalanmıştır. 1611-1682 yılları arasında yaşamış olan Evliya Çelebi, yazmış olduğu on ciltlik seyahatnamesi ile

---

¹⁸⁴ S. Gürer, **XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumu**, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 53.

¹⁸⁵ A. Kuş, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında W. J. Hamilton'a Göre Samsun ve Çevresi", Pamukkale Üni. Sosyal Bil. Enst. Der. Sayı 18, 2014, s. 2.

¹⁸⁶ M. L. Bilge, "Niebuhr, Carsten", İslam Ansiklopedisi Cilt:33, s.78.

insanlık tarihi açısından önem arz etmektedir. 17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun en geniş sınırlara ulaştığı dönemde yazılmış olan seyahatname, Evliya Çelebi'nin gittiği bütün yerlerin genel durumu, coğrafi durumu, tarihi, dili, dini, kültürel yapısı açısından önemli bilgiler içermektedir. Bu eser, tarih, karşılaştırmalı coğrafya, etnografya ve sanat tarihi açısından da önemlidir. Gezi güzergâhı ve gittiği yerler hakkında verdiği bilgiler Ritter için de önemli bir kaynak olmuştur.¹⁸⁷ Evliya Çelebiden sonra, burada zikretmemiz gereken bir diğer isim ise Kâtip Çelebi'dir (1609-1657). Kâtip Çelebi XVI. yüzyıl ortalarında 1650-1655 yılları arasında Cihannüma isimli eserini yazmıştır. Eser, bölgesel coğrafya niteliğinde olup dünyanın birçok ülkesinin ve Osmanlı topraklarının fiziki coğrafyasını, beşeri, ekonomik, kültürel ve tarihi coğrafyasını içermektedir. Cihannüma yazıldığı dönemde ve sonrasında yalnızca Osmanlıda değil Avrupa başta olmak üzere birçok farklı ülkede ilgi görmüştür.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ Ü. Çelik Şavk, **Sorularla Evliya Çelebi-İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri**, Hacettepe Üni. Türkiyat Araştırmaları Enst., Ankara, 2011, s. 20.

¹⁸⁸ M. Elibüyük, "Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannüma", Coğrafi Bilimler Dergisi 7 (2), 2009, s. 94-95.

6. Carl Ritter 'den Sonra Almanya'da Modern Coğrafya

XIX. yüzyılda üniversiteler temelde bir değişim yaşamış olup öğrencilere toplumun dini ve politik inançlarının öğretildiği ve çalışmaların Yunan ve Latin klasikleri, teoloji, hukuk, mantık ve retorik üzerine odaklanmış olduğu bilinen geleneksel üniversite yapısından sıyrılmıştır. Yeni disiplinlerin ortaya çıkmış ve üniversiteler genç bilim adamları yetiştirme misyonunu üstlenmişlerdir. Artık profesyonel olarak adlandırılan her alanın üyeleri profesyonel bir tutum standardı oluşturmuşlardır.¹⁸⁹

Almanya'da ise bu değişim rüzgârı 1809 yılında Berlin Üniversitesinin kurulmasıyla başlamıştır. XIX. yüzyılın ortasından sonra üniversitelerin yeni fonksiyonları ile ilgili iki yeni prensip kabul edilmiştir. Bunlardan birincisi, öğrenciler standart müfredattan muaf tutularak ilgilendikleri herhangi bir alandan ders seçmelerine olanak tanınmasıdır. İkinci prensip ise, fakültelerdeki pozisyonlara kabulün bilimsel performans temel alınarak yapılmasıdır. Üniversitelerin işleyişinde yapılan bu temel yenilikler ortaya çıktığında dünyada sadece birkaç üniversite coğrafya alanında eğitim almış genç bilim adamlarına iş imkânı sunmuştur. Sadece birkaç üniversite hocası coğrafyacı olma konusunda bilinçliydi ki onlarında çoğu Carl Ritter'in öğrencileriydi. Ancak buna rağmen coğrafya araştırmaları devam etmekteydi. Bu dönemde Amerika'ya baktığımızda coğrafya alanında araştırma yapanların genellikle jeologlar, doğa bilimcileri, mühendisler ya da askeriye için eğitim almış kişiler olduğunu görürüz. Avrupa'da ise durum biraz daha farklıydı.

---

¹⁸⁹ G. Martin, - J. E. Preston, **All Possible Worlds- A History Of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 162.

Avrupa'da Almanya, coğrafi araştırmaların merkezi durumunda olup coğrafya dernekleri kurulmakta böylece dünya hakkında en son elde edilen bilgiler sunulmaktaydı. Fakat üniversitelerde ileri düzeyde bir eğitim söz konusu değildi.¹⁹⁰

Coğrafyanın akademik bir bilim dalı olması ilk olarak Almanya'da başlamış olup daha sonra bu durum XIX. yüzyıl boyunca dünyanın geri kalanı için örnek oluşturmuştur. Coğrafyanın üniversitelerdeki ilk resmi temsilcisi önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere Carl Ritter'dir. Ritter'in ölümünden sonra ise Almanya'da coğrafya alanında birlik/bütünlük eksikliği yaşandığı görülmektedir. Ritter sonrası dönemde Gotha'da çalışanlar için coğrafya, haritalar üzerinde bilgileri doğru çizmeye ve bunları yayınlamaya yaramakta olup onlar için "coğrafya nedir?" sorusunun cevabı harita ile verilebilmekteydi. Askeri kariyerle meşgul olanlar için ise coğrafya, daha çok olası savaşlar için dünya hakkındaki doğru ve yararlı bilgiye ulaşmaktı.¹⁹¹

Alman üniversitelerinin bazılarında coğrafya dersleri veren Carl Ritter 'in eski öğrencileri, temelde tarih çalışmalarını için bir arka alan oluşturmak için çalışmışlardır. Ritter'in ölümünden sonra, ilk olarak Oscar Peschel 1871'de Leipzig'de profesör olmuştur. 45 yaşında olan Peschel yazar ve editör olarak zaten tanınan bir kişiydi. Peschel 1865 yılında "*Geschichte der Erdkunde*" isimli bir eser yayınlamıştır. 1869 yılında yayımlanan "*Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde als Versuch einer Morphologie der Erdoberflaeche (Yeryüzü Morfolojisine*

---

¹⁹⁰ G. Martin, - J. E. Preston, **All Possible Worlds- A History Of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 163-164.

¹⁹¹ J. Leighly, "Methodologic Controversy in Nineteenth Century German Geography", *Annals of Association of American Geographers*, vol. 28 No.4, 1938, s.238-239;

İstinaden Karşılaştırmalı Coğrafyada Yeni Problemler)” ve ondan on yıl sonra basılan “*Physische Erdkunde (Fiziki Coğrafya)*” başlıklı makale dizisiyle Peschel Alman fiziki coğrafyasının kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹⁹² Yeryüzünün fiziki özellikleri ile yeryüzünden faydalanan insan ilişkisini göstermeye çalışmıştır. Sistematik çalışmalarında daha çok yeryüzünün fiziki özellikleri odaklanmış ve beşeri coğrafya unsurlarına değinmemiştir.¹⁹³

Bir diğer önemli Alman coğrafyacısı ise Baron Ferdinand von Richthofen’dir. Jeoloji eğitimi görmüş olan Richthofen, saha gözlemi üzerine çalışmıştır. 1886 yılında yayımlanan “Führer for Forschungsreisende” eseriyle, yüzey şekillerinin ilk sınıflandırmasını gerçekleştirmiştir. Jeomorfolojik çalışmaların yanı sıra coğrafi düşüncenin gelişmesine de önemli katkıları olmuştur. Richthofen temelde Ritter ve Humboldt’un görüşlerini ve kullandıkları kavramları değerlendirerek bunların coğrafi düşünce tarihinde yerlerini almalarına çalışmıştır.¹⁹⁴ Yeni İspanya ve Küba’daki arazi araştırmalarını yaparken Humboldt’un yöntemini kullanmıştır. Bunun yanı sıra “Erdkunde” teriminin tanımlanması konusunda da çalışmıştır. Ritter, Grek kökenli Geographie kelimesine göre Almanca kökenli olan Erdkunde kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Ritter, Erdkunde kelimesini Geographie (coğrafya) ile eş anlamlı olarak kullanmış ancak bazı Alman yazarlar bu kelimeyi

---

¹⁹² E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Gelişimi ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul,1990, s. 42.

¹⁹³ G. J.Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 164-166.

¹⁹⁴ E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Gelişimi ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul,1990, s. 42.

coğrafyanın karşılığı olarak değil yeryüzünün tamamı ile ilgili çalışmalarda kullanmışlardır.¹⁹⁵

Almanya’da Ritter’in ölümünden sonra yapılan çalışmalar genellikle fiziki coğrafya çalışmaları olmuştur. Beşeri coğrafyada Ritter ’den sonra öncülük yapan isim ise Friedrich Ratzel olmuştur. Ratzel, Antropogeographie, Völkerkunde (3 cilt) ve Politische Geographie isimli eserleriyle coğrafyaya büyük katkı sağlamıştır. Ratzel çalışmalarında Ritter’in fikirlerini geliştirdiği gerçeğine vurgu yapmış ancak ondan iki noktada farklılık göstermiştir. Birincisi Ratzel, Ritter ‘den farklı olarak coğrafyayı bölgesel değil sistematik olarak ele almıştır, ikincisi ise Darwinci bakış açısıdır. Ratzel Darwin’in biyolojik değerlendirme teorisini insana uyarlamıştır. Organizmaların büyümek, gelişmek, varlıklarını sürdürmek için yeterli hayat alanına sahip olmaları gerektiğini belirtir ve varoluş mücadelesinin hayat alanı mücadelesi olduğunu altını çizer. Ratzel, çevreci görüşün önemli temsilcilerinden birisi olmasının yanı sıra coğrafi araştırmalarda insana büyük önem verirdi. Bilimsel coğrafyanın temellerinin atıldığı Almanya’da Ritter ‘den sonra Ratzel ile beraber yeniden dikkatleri çekmiştir.¹⁹⁶

Alman coğrafyası için Ratzel ’den sonra akla gelen ilk isim Hettner’dir. Hettner, 1859-1941 yılları arasında yaşamış olup Fransa’da bölgesel coğrafyacı olan

---

¹⁹⁵ G. J.Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA, 1993, s. 167-168.

¹⁹⁶U. Thüaruf, **Geist und Gestalt Biographische Beitræge zur Geschichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Vornehmlich im Zweiten Jahrhundert Ihres Bestehens-Geographie**, 1959, s. 283-284; E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Gelişimi ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 43-44.

Vidal de la Blache (1845-1918) ile çağdaştır. Biri Almanya'da biri Fransa'da olan her iki coğrafyacı bölgesel coğrafya eserleri yayınlamış olup coğrafi fikirleri birbirleriyle uyum içinde olmuştur.¹⁹⁷ Alfred Hettner, coğrafyacı olarak yetiştirilen Ritter 'den sonra bir Alman üniversitesindeki ilk profesördür. Hettner, ileri düzey çalışmalarına Halle 'de Kirchoff ile başlamış olup Fischer, Richthofen ve daha sonra Ratzel ile birlikte çalışmıştır ve doktorasını Strassburg'da tamamlamıştır. 1897 yılında Tübingen'e, 1899'da Heidelberg'e profesör olarak atanmıştır. 1928 yılında emekli olana kadar 30'dan fazla doktora tezi yönetmiştir. Hettner, “*chorology*” kavramı üzerinde durmuş olup temelde coğrafyanın chorology bilimi olduğunu vurgulamıştır. Chorology, yeryüzündeki coğrafi dağılışı olarak tanımlanmakta ve Hettner 'den önce bu kavram Kant, Humboldt, Richthofen ve Fröbel gibi coğrafyacılar tarafından da kullanılmış ve kabul edilmişti. Bu yüzden Hettner, bunu kabul ettirmek için uğraşmadı. Hettner, coğrafi fikirlerini ve metodolojiye dair görüşlerini kurucusu olduğu “Geographische Zeitschrift” (*Coğrafya Dergisi*) isimli coğrafya dergisinde 40 yıl kadar yazmıştır. 1927 yılında coğrafi düşüncenin tarihi ile birlikte metodolojik fikirlerini “Die Geographie; ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden” (*Coğrafya; Tarihi, Doğası ve Yöntemleri*) isimli bir kitapta toplamıştır. Hettner'e göre coğrafya, insanla doğa arasındaki karşılıklı etkiyle ve mekânsal gelişmeyle ilgilenir. Coğrafyanın birliğinin metodolojisinde olduğu görüşünde olan Hettner, tarih ve jeolojinin insanın ya da dünyanın gelişmesini zamansal çerçevede

---

¹⁹⁷ E. Tümertekin, **Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Gelişimi ve Paul Vidal de la Blache**, İstanbul, 1990, s. 45.

incelerken coğrafyanın olaya mekânsal gelişmeler ve farklılaşmalar açısından yaklaştığını vurgulamaktadır.¹⁹⁸

Almanya’da daha yakın dönemlere baktığımızda yerleşme coğrafyası alanında önemli katkılar olduğunu görürüz. Güney Almanya’daki yerleşme modelleri üzerine çalışmalar yapmış Walter Christaller 1933 yılında merkezi yerler teorisini ortaya atmıştır. “Die Zentralen Orte in Süddeutschland” isimli eseri kavramsal ve metodolojik açıdan önemlidir. Christaller, yerleşmelerin fonksiyonlarının ve hinterlandlarının büyüklüğünün incelenmesi ve tanımlanmasıyla geometrik şekiller kullanarak yerleşme lokasyon modelinin mümkün olduğunu bulmuştur. 2825 yerleşme inceleyen Christaller, Güney Almanya’da yedi kademeli bir yapı olduğunu öne sürmüştür. Yapmış olduğu bu gözlemler neticesinde öne sürdüğü merkezi yerler teorisinin temeli, diğer alanlarda bulunmayan ürün ve hizmetlerin merkezlerde bulunması ve bu merkezlerden temin edilmesidir.¹⁹⁹ Almanya’daki coğrafi düşünce akımlarından birisi de “geopolitik” kavramıdır. 1924 yılında Karl Haushofer’ın “Geopolitik des Pazifischen Ozeans” isimli eserinin yayınlanmasından sonra Almanya’da bu kavram egemen olmuştur. Siyasal süreçlerin yerküre tarafından nasıl koşullandırıldığıyla ilgilenmiş, mekânın ya da belirli mekânların siyaset üzerindeki etkilerinin neler olduğunu araştırmıştır.²⁰⁰

---

¹⁹⁸ G. J.Martin- P. E. James, **All Possible Worlds-A History of Geographical Ideas**, USA, 1993,s. 172-173.

¹⁹⁹ A. Sakarya, “Değişen Ekonomi, Değişen Teori”, 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyum Kitabı, 2013, s. 528-529; <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/christaller.pdf> (Son Erişim: 18.02.2016).

²⁰⁰ N. Özgüç, E. Tümertekin, **Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar**, İstanbul, 2010, s. 348.

1920'lerden itibaren Alman geopolitik, askeri coğrafya ve uygulama coğrafya gelenekleri coğrafya tarihinin karanlık bir dönemini sergilemektedir. Almanya'nın coğrafya alanındaki uluslararası arenadaki liderlik pozisyonu artık kaybolmuştu. 1960'lardan sonra ise Batı Almanya'daki coğrafyacılar anglofon dünyayla ilişkilerini geliştirirken Doğu Almanya daha çok doğuya doğru Sovyetler Birliğine yönelmişlerdir. Bölgesel coğrafya, uygulamalı coğrafya ve bölgesel planlama gibi bazı Alman coğrafya gelenekleri hala önemini korumaktaydı.²⁰¹

---

²⁰¹ B. Schelhaas-I. Hönsch, "History of German Geography: Worldwide Reputation and Strategies of Nationalisation and Institutionalisation", Edt. G. S. Dunbar, Geography: Discipline, Profession and Subject since 1870, USA, 2001, s. 10.

7. SONUÇ

Coğrafya, insanın etrafında gerçekleşen doğa olayları ile ilgilenmesiyle ve merak etmesiyle başlamıştır. Coğrafya ile ilgili çalışmaların tam olarak ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de eskiçağ düşünürleri tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir. Homer'in, Miletli Hekatos'un, Herodot'un bilinen dünya ile ilgili bilgiler verdikleri eserleri coğrafya alanındaki ilk eserler olarak kabul görmektedir.

Klasik dönem boyunca dünya hakkında yapılan gözlemler ve araştırmalar çeşitli filozofların bilgilerini kitaplaştırmasıyla devam etmiştir. Eskiçağ filozofları arasında Miletli Anaksimander, ilk harita yapımcısı ve matematiki coğrafyanın kurucusu olarak; Eratosthenes dünyayı küre olarak düşünen ve dünyanın çevresini hesaplayarak; Miletli Hekatos yeryüzüne ilişkin ilk büyük ölçekli gerçek bilgileri verdiği *Periodus* isimli eseri hazırlayarak; Miletli Thales güneş sistemini inceleyerek ve çeşitli ölçümler yaparak coğrafya tarihindeki yerlerini almışlardır. Bunların yanında Strabo'nun ünlü eseri *Geographia* da coğrafya biliminin ilkçağdaki önemli eserlerinden birisidir. Strabo'nun kendi seyahatlerinde edindiği birinci elden bilgiler içeren bu eser aynı zamanda bölgesel tasvirler sunması açısından da önemlidir. İlkçağ coğrafyacılarından Batlamyus ise hem matematiki hem de bölgesel coğrafyanın temsilcisi olarak bilinen dünyayı tasvir etmiş ve bunun yanında da harita yapımı konusunda çalışmıştır. Coğrafya biliminin ilk çağlarında matematiki ve bölgesel coğrafya olmak üzere iki farklı görüş ortaya çıkmış olup bu durum uzun süre yerini korumuştur.

Ortaçağa geldiğimizde ise coğrafya Avrupa'da bir duraklama dönemine girmiş olup İslam âlimleri tarafından geliştirilmeye başlanmıştır. Avrupa'da kilisenin baskısıyla birlikte klasik coğrafya nerdeyse unutulmuş olup dönemin coğrafyaya dair

en önemli eserleri Tabula Peutingeriana ile temsil edilen To haritaları olmuştur. To haritaları, genellikle coğrafi olgulardan ziyade dini düşüncelerin yansıtıldığı dünya haritaları olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde her alanda kendini gösteren kilise kendi öğretileri ışığında bilim yapılmasına müsaade etmiştir. Buna bağlı olarak To haritaları dünyayı gerçek biçimiyle göstermemiş olup bütün haritalarda üst kısımda Âdem ile Havva figürü bulunan cennete yer verilmiştir.

Ortaçağ'da Müslüman coğrafyacılar ise, kendilerinden önceki eserlerden faydalanarak dönemlerinin üstünde eserler ortaya koymuşlardır. VIII. yüzyılda Abbasi devletinin kurulmasından sonra İslam dünyası bilim adamları önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir. Bilinen dünyayı ilk tarif eden coğrafyacı İbn Hurdazbih “Kitabü'l Mesalik ve'l Memalik” isimli eseri ile; coğrafi bilgileri kendi deney ve gözlemleri aracılığıyla sorgulayan Mesudi “ Kütübül-Kafaya ve't-Tecarib” adlı seyahatnamesi ile; Belh okulunun kurucusu olan Belhi, ilk kez İslam ülkelerinin haritalarını çizdiği “Suverü'l-ekalim” adlı eseriyle; Arapça' da ilk kez coğrafya terminolojisi oluşturmasıyla Makdisi; dünyanın büyüklüğü, yarıçap uzunluğu, çevre uzunluğu ve 1 derecelik meridyen yayının uzunluğunu hesaplamasıyla Biruni; ökümeni gösteren dünya haritasıyla İdrisi; döneminin en ünlü seyyahı olan İbn Batuta coğrafya biliminin gelişmesinde büyük katkı sağlamışlardır. Ortaçağ Müslüman coğrafyacıları kendilerinden öncekilerden edindikleri bilgilerin üzerine kendi fikir ve düşüncelerini de ekleyerek coğrafyanın gelişimine hizmet etmişlerdir.

Rönesans ve keşifler çağıyla birlikte Avrupa coğrafi bilginin merkezi haline gelmiş olup yeniçağda bilimsel coğrafyanın kuruluşu Keckermann ve Varenius'a kadar dayanmaktadır. Varenius ve Keckermann, coğrafyaya has sistematik geliştirmişler ve coğrafyayı genel ve bölgesel olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Coğrafya adına önemli yenilikler yapmış olan Varenus, Geographika Generalis isimli eseriyle birlikte özel ve genel coğrafya yaklaşımının temellerini atmıştır. Eskiçağ ile modern coğrafya arasındaki bu geçiş dönemindeki önemli coğrafyacıları baktığımızda Peter Apian, Philip Cluverius, Sebastian Münster, Immanuel Kant karşımıza çıkmaktadır. Ritter' den önce 18. Yüzyılda coğrafi düşüncenin gelişiminde önemli katkı sağlayan isim Kant'tır. Aslında filozof olarak ün yapan Kant, uzun süre üniversitede fiziki coğrafya dersleri vermiştir. Kant'ın fiziki coğrafya anlayışına göre insan evrenin merkezi olup dünyadaki değişimi etkileyen prensipler arasındadır. Ayrıca, Kant coğrafyayı ekonomik, ahlaki, siyasi, dini ve matematiki coğrafya olarak ayırmıştır.

Coğrafya biliminde yaşanan bu gelişmeler, Aydınlanma çağında ortaya çıkan modern coğrafya için bir zemin oluşturmuştur. Aydınlanma çağıyla birlikte, Batı dünyası bilim adamları antik dönemden almış olduğu bilimsel mirası ortaçağ İslam âlimlerinin bilgileriyle sentezleyerek coğrafyada yeni bir dönem başlatmışlardır. Coğrafya bilimi, 1750-1900 yılları arasında Ritter ve Humboldt gibi coğrafyacılar sayesinde bilimsel kimlik kazanmıştır. Ritter, üniversite yıllarına kadar Rousseau ve Pestalozzi öğretilerinin hâkim olduğu bir eğitim sistemi içinde öğrenim görmüştür. Bu süre zarfında coğrafya onun favori dersi olmuş ve onun doğa bilimlerine olan ilgisi üniversite yıllarında da devam etmiştir. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Ritter, Frankfurt'ta özel öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Özel öğretmenlik yaptığı dönemlerde civar bölgelere yapmış olduğu geziler onun bilimsel açıdan gelişimine katkı sağlamıştır. 1800'lü yıllara geldiğimizde Ritter, tematik haritalar hazırlamaya başlamış ve 1804-1807 yılları arasında ilk eseri olan "*Europa ein Geographische-Historisches-Statistisches Gemaelde*" adında Avrupa'nın altı

haritasını içeren iki ciltlik eserini yayınlamıştır. Bu eser Avrupa'nın sistematik coğrafyasının kısa bir çalışmasıdır. Ritter, 1820 yılında Berlin'de bulunan Friedrich Wilhelm Üniversitesinde profesörlük, 1825 yılında ise ordinaryüs profesör ünvanını almıştır. Ritter, coğrafyanın doğası ve metodolojisi üzerine çalışmış olup bununla ilgili düşüncelerini de eserlerine yansıtmıştır. Coğrafyada doğa ve insan ilişkilerine önem veren Ritter, doğal âlemden ziyade beşeri coğrafyaya odaklanmıştır. Ritter, çeşitlilik içindeki birliği tanımlamayı hedeflemiş ve bir mekânın tüm özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Yazmış olduğu eserlerinde bir mekânın yalnızca fiziki coğrafya özelliklerine değil o yerin tarihi, kültürel, etnik yapısını da anlatmaya çalışmıştır. Ritter' in Erdkunde eserinde ele aldığı ülkeleri anlatırken de ülkelerin hem fiziki yapısına hem de tarihine, kültürüne, sosyal yapısına yer vermiştir. Ritter bunu yaparken de salt tasvirici bir yaklaşımdan kaçınmış olup var olan karşılıklı ilişkiyi ve etkilenmeyi açıklama yönünde çaba sarf etmiştir. Şehirler ve ülkeler hakkındaki bilgileri, geleneksel tasviri anlatım yerine yeni bilimsel coğrafya öğretisini benimseyerek okuyuculara sunmuştur. Ritter, dünya üzerinde meydana gelen fenomenlerin envanterini yapmak yerine bölgesel bağlılık gösteren ilişkileri anlamaya çalışmıştır.

Ritter için coğrafya, gözlem yapılarak ilerleyen mevcut genel kaideleri kabul ettirmeye çalışmayan ampirik bir bilimdir. Ritter'e göre genel kaideler vardır ancak öğrenci gözlem yoluyla kendini geliştirerek bu var olan genel kaidelere ulaşmalıdır. Araştırmacının peşin hükümlerden ve önyargılardan kaçınarak gözlem metoduyla ilerlemesi gerektiğini savunur ve kendi çalışmalarında da bunu uygulamaya çalışmıştır. Immanuel Kant ve Johann Gottfried von Herder' in takipçisi olan Ritter' in tüm yazılarında ilahi yaratılışa övgüler bulunmaktadır. Ritter'in coğrafi

metodolojisi doğa teolojisi ile birleşmiş olup onun coğrafya bilimine yönelik fikirleri fazlasıyla teolojiktir. Ritter'in bilimsel fikirleri evrenin yaratıcısı olan Tanrı inancına dayanmakta olup teolojik bakış açısını bilimsel kritik ile birleştirmiştir.

1817 yılında Ritter, onun adını dünyaya duyuran büyük eseri Erdkunde' sinin ilk cildini yayınlamıştır. Toplamda 18 cilt 23 bin sayfadan oluşan bu muazzam eser, Afrika, Doğu Asya, Batı Asya, Arabistan, Sina Yarımadası, Filistin, Suriye ve Küçük Asya'yı içermektedir. Ritter'in başyapıtı olarak kabul edilen bu eser, direk olarak kendi gözlemlerine dayanmamakta olup başka seyyahların eserlerinden ve notlarından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Erdkunde' de gezegeni alt bölgelere ayıran Ritter, bu birimleri tanımlama, tasvir etme ve nitelendirme yoluna gitmiş olup mekânı incelemiştir. Bizim örnek olarak ele aldığımız Klein Asien eserin son cildir. Diğer pek çok yerde olduğu gibi Ritter Küçük Asya'yı da görmemiş olup başka seyyahların gözlemlerinden faydalanmıştır. Üç temel bölümden oluşan eserde birinci bölümde yarımada'nın tanzimine, ikinci bölümde akarsu sistemlerine ve son olarak üçüncü bölümde ise Karadeniz sahil şeridine yer verilmiştir. Ritter yazmış olduğu bu eserde mekânı bütünüyle ele almış olup tüm coğrafi unsurları karşılıklı ilişkiler bağlamında inceleyerek bölgesel bir çalışma yapmıştır. Bir hat boyunca ele aldığı bölgedeki coğrafi unsurları anlatmıştır. Küçük Asya eserinde “Sakarya ve Kızılırmak arasındaki batı Karadeniz sahil şeridi: Ereğli, Amasra, Sinop” diye kaşımıza çıkan başlığa baktığımızda bu durumu bize kanıtlamaktadır. Burada Sakarya ve Kızılırmak arasında bir hat çizmiş olup buradaki coğrafi unsurları okuyuculara aktarmıştır. Ritter, Küçük Asya'yı yazarken çok sayıda seyyahın kaynaklarından faydalandığını dile getirmiştir. Almanca, Ermenice, Fransızca ve Türkçe gibi çok çeşitli seyahatname ve risalelerden faydalanmış olup bunlar arasında Kiepert, Busbecg,

Texier, Tavernier, Kinneir, Tournefort, Katip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi seyyah ve bilim adamları bulunmaktadır.

Almanya'da Ritter' den sonra coğrafya alanında yapılan çalışmalara baktığımızda bayrağı Ritter'in öğrencilerinin devam ettirdiğini görürüz. Oskar Peschel, Ferdinand von Richthofen, Friedrich Ratzel ve Alfred Hettner Alman coğrafyasının Ritter sonrası dönemindeki öncü isimleri arasında yer almaktadırlar. 1871 yılında Leipzig'de profesör olan Peschel, Alman fiziki coğrafyasının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Saha gözlemi üzerine çalışan Richthofen ise, Ritter ve Humboldt'un fikirlerinin coğrafi düşünce tarihinde yerini almasını sağlamıştır. Ritter' den sonra beşeri coğrafya alanında öncülük eden isim Friedrich Ratzel olmuştur. Ratzel, Ritter'in fikirlerini geliştirmiş olmasının yanı sıra ondan farklılaştığı noktalarda olmuştur.

ÖZET

İnsanoğlu, var olduğu andan itibaren doğal-beşeri mekânı anlamaya ve tasvir etmeye çalışmıştır. Bu açıdan coğrafya bilimi önemli bir tarihe sahiptir. Eski Yunan'dan itibaren sürekli olarak zenginleşen coğrafya bilimi Alman coğrafyacılar Humboldt ve Ritter ile bilimsel kimliğini kazanmıştır. Çalışmamızda coğrafya tarihinde modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter ve eseri Erdkunde ele alınmıştır.

Carl Ritter'in coğrafya bilimine kazandırdıklarını anlatmadan önce ilk olarak Ritter'e kadar olan coğrafya tarihi incelenmiştir. Sırasıyla baktığımızda çalışmamızın birinci bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise ilkçağda, ortaçağda, yeni ve yakın çağda coğrafyada yaşanan gelişmelere ve dönemin coğrafyacılarına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde modern coğrafyanın ortaya çıkışı ve bunun Avrupa ülkelerindeki önemli öncüleri incelenmiştir. Dördüncü bölümde Carl Ritter'in biyografisi işlenmiştir. Ritter'i çocukluğu, eğitim hayatı, iş yaşantısı sırasıyla ele alınmıştır. Bir sonraki bölüm beşinci bölüm ise Ritter'in bilimsel kişiliğine ve onun önemli eseri Erdkunde'ye ayrılmıştır.

ABSTRACT

Human has tried to understand and described natural-human place from his/her existence to modern day. When considered from this point of view, science of geography has an important history. Ever getting rich from ancient greek, the science of geography has gained the scientific identify with German geographers Alexander von Humboldt and Carl Ritter. In this study, we have researched Carl Ritter who is accepted as the founder of modern human geography.

Before ritter's contribution to the geography, we have mentioned history of geography till Carl Ritter. In the first section, we have emphasized purpose, content and mehtod of the study. Development of geograhly and geography in ancient times, medieval and new age has been mentioned in second section. We have in third section emphasized appearance and pioneer of modern geography in European country. And then in fourt section biography of Carl Ritter has been decribed. Ritter's childhood, education life and career has been mentioned in this chapter. In next section has been mentioned scientific personality of Carl Ritter and his great study Erdkunde.

8. KAYNAKÇA

Ahmad Sayyid, Maqbul, “İbn Hurdazbih”, TDV İslam Ansiklopedisi, 1999, cilt.20, s. 78-79.

Avcı, Casim, “Mesudi, Ali b. Hüseyin”, TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, cilt. 29, s. 353-355.

Aydın, Cengiz- Aydın Gülseren, “Batlamyus”, TDV İslam Ansiklopedisi, cilt.05, s.196-199.

Baker, J.N.L., “The Geography of Bernhard Varenius”, Transactions and Papers, No. 21, 1955, s. 51-60.

Barzun, Jacques- Graff, Henry F., *Modern Araştırmacı*, (Çev. F. Dilber), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2008.

Beck, Hanno, *Carl Ritter Genius der Geographie*, Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1979.

Ben-Artzi, Yossi, “The İdea of a Mediterranean Region in Nineteenth- To Mid- Twentieth- Century German Geography”, Mediterranean Historical Review, vol. 19, no.2, 2004.

Beydilli, Kemal, “Avrupa (Tarih)”, İslam Ansiklopedisi, Cilt:4, 1991.

Bilge, Mustafa L., “Niebuhr, Carsten”, İslam Ansiklopedisi Cilt:33, s.78-79.

Blotevogel, Hans Heinrich, “Die Geschichte der Geographie”, Lexikon der Geographie in vier Banden, Heidelberg 2002.

Busbecg, Ogier Ghiselin De, *Tükiye’yi Böyle Gördüm*, Hazırlayan: Aysel Kurutluoğlu, Tercüman Yay. 1001 Temel Eser.

Çelik Şavk, Ülkü, *Sorularla Evliya Çelebi-İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri*, Hacettepe Üni. Türkiyat Araştırmaları Enst., Ankara, 2011.

Demirci Ali, “ Literatür Taraması”, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, Edt. Y. Arı- İ. Kaya, 2014.

DIA, “Kiepert”, TDV İslam Ansiklopedisi, cilt. 25, 2002, s. 563-564.

Dickinson, Robert E., *The Makers of Modern Geography*, London, 1969.

Doğanay, Hayati, *Coğrafya 'ya Giriş 1*, Atatürk Üni. Yayınları, 1992.

Elibüyük, Mesut, *Matematik Coğrafya*, Ankara, 1995.

Elibüyük Mesut, “Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannüma”, Coğrafi Bilimler Dergisi 7 (2), 2009.

Erinç, Sırrı, *Elli Yılda Coğrafya*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1973.

Gage, William Leonard, *The Life of Carl Ritter*, Charles Scribner and CO. , New York, 1867.

Gilbert, Edmund William, “Andrew John Herbertson 1865-1915”, *The Geographical Journal*, Vol. 131, No. 4, 1965.

Gribbin, John, *Bilim Tarihi*, (çev. Barış Gönülşen), İstanbul, 2013.

Gümüştü, Osman, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

Gümüştü, Osman, *Coğrafya 'ya Davet*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.

Gümüştü, Osman, *Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.

Gürer, Serpil, *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

Hartshorne, Richard, *Nature of Geography*, University of Wisconsin, 1949.

Hooson, David J. M., “The Development of Geography in Pre-Soviet Russia”, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 58, no.2, 1968, s. 250-272.

Ilgar, Rüştü, “Kartografik Veriler ile Ortaçağ Karanlığında Aydınlık Coğrafya ve Çevresel Gezi Gözlem Çalışmaları”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, s. 192-209.

Jensen, Arild Holt, *Geography, History and Concepts: A Student's Guide*, 2009.

Kaya, İlhan, “Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Edt. Y. Arı-İ. Kaya, 2014.

Kramer, Fritz L., “A Note on Cal Ritter 1179-1859”, *Geographical Review*, Vol. 49, No. 3, 1959, s. 406-409.

Kuş, Ayşegül, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında W. J. Hamilton’a Göre Samsun ve Çevresi”, *Pamukkale Üni. Sosyal Bil. Enst. Der. Sayı 18*, 2014, s. 1-10.

Lehmann, Edgar, “Carl Ritters Kartographische Leistung”, *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, 1959, s. 184-222.

Leighly, John, “Methodologic Controversy in Nineteenth Century German Geography”, *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 28 No.4, 1938, s. 238-239.

Linke, Max, “Carl Ritter 1779-1859”, *Geographers, Bibliographical Studies*, vol. 5, 1981, s. 99.

Livingstone, David N. - Withers Charles W.J., *Geography and Enlightenment*, Chicago, 1999.

Mackinder, H. J., "Modern Geography, German and English", The Geographical Journal, vol.6, No.4, 1895, s. 367-379.

Martin, Geoffrey J.- James, Preston E. , *All Possible Worlds- A History Of Geographical Ideas*, John Wiley&Sons, Inc., USA, 1993.

Özçağlar, Ali, *Coğrafya 'ya Giriş*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, 2009.

Özgüç, Nazmiye – Tümertekin, Erol, *Coğrafya, Geçmiş Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2010.

Öztürk, Mustafa, "Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi", Edt. S. Karabağ- S. Şahin, Ankara, 2007.

Plewe, Ernst, *Carl Ritter*, Geographisches Institute der Universitaet Mannheim, 1982.

Ritter, Carl, *Die Erdkunde im Verhaeltniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder Allgemeine Vergleichende Erdkunde, Erstes Buch Afrika*, Berlin, 1822.

Ritter, Carl, *Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein-Asien*, Berlin, 1858.

Robic, Marie Claire, *Geography- The Cambridge History of Science*, Edt. Theodore M. Porter-Dorothy Ross, Cambridge University Press 2014.

Sakarya, Adem, "Değişen Ekonomi, Değişen Teori", 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyum Kitabı, 2013, s. 525-536.

Schach, Andreas, *Carl Ritter (1779-1859)- Naturphilosophie un Geographie*, Münster, 1996.

Schelhaas, Bruno - Hönsch Ingrid, "History of German Geography: Worldwide Reputation and Strategies of Nationalisation and Institutionalisation",

Edt. G. S. Dunbar, *Geography: Discipline, Profession and Subject since 1870*, USA, 2001.

Schmittener, Heinrich, *Studien über Carl Ritter*, Frankfurt 1951.

Sinhuber, Karl, "Carl Ritter 1779-1859", *Scottish Geographical Magazine*, vol. 75, 1959.

Semmel, Bernhard, "Sir Halford Mackinder: Theorist of Imperialism", *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, vol.24, No.4, 1958.

Slater, T. R., "Redbrick Academic Geography", *The Geographical Journal*, Vol. 154, No. 2, 1988.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1993.

Şeşen, Ramazan, "İdrisi, Şerif", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, cilt. 21, s. 493-495.

Tavernier, Jean Babtiste, *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, Çev. E. Gültekin, İstanbul 1980.

Texier, Charles, *Küçük Asya- Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. A. Suat, Ankara, Cilt 1, 2002.

Thüaruf, Ulrich, *Geist und Gestalt Biographische Beitræge zur Geschichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Vornehmlich im Zweiten Jahrhunderts Ihres Bestehens-Geographie*, Germany, 1959.

Topdemir, Hüseyin Gazi- Unat, Yavuz, *Bilim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.

Tümertekin, Erol, *Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. , İstanbul, 1990.

Vernadsky, George, "Rise of Science in Russia, 1700-1917", The Russian Review, vol. 28, no. 1, 1969, s. 37-52.

Vucinich, Alexander, *Science in Russian Culture- A History to 1860*, Stanford University Press, Stanford, California, 1963.

Wanderga, Ute, "German Geographical Thought and The Development of Landerkunde", Inforgeo 18/19, Lisboa, Ediçoes Calibri, 2006.

Warf, Barney, "Carl Ritter (1179-1859)", Encyclopedia of Geographky, Cilt 5, University of Kansas, Singapur 2010.

Yavan, Nuri, "Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine", Bir Disiplinin İç Dünyası, İstanbul, 2014.

Yiğit, İlker, vd. , "Ortaçağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları", International Journal Social Science Research 2013, Year: 2, Issue:2, ISSN: 2146-8257.

Yiğit, İlker -Top, Sevil, "Araştırma Yöntemleri ve Süreci", Tarihi Coğrafya, Edt. O. Gümüşçü, Eskişehir, 2013.

<http://www.biedermeier.us/biedermeier.htm> (Son Erişim: 07.02.2016).

https://www.unileipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/leipzig/Peschel_940.pdf (Son Erişim: 23.01.2016).

<http://booksite.elsevier.com/brochures/hugy/SampleContent/HJ-Mackinder.pdf> (Son Erişim: 09.03.2016).

<http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2830903668.html> (Son Erişim: 23.01.2016).

http://evolution.berkeley.edu/evolibrary/article/history_06 (Son Erişim: 03.03.2016).

<http://www.gfe-berlin.de/die-gesellschaft/profil> (Son Erişim: 03.02.2016).

<http://global.britannica.com/biography/Ferdinand-Paul-Wilhelm-Freiherr-von-Richthofen> (Son Erişim: 23.01.2016).

http://www.siue.edu/GEOGRAPHY/ONLINE/mercier.htm#N_1_%7CThe
(Son Erişim: 24.01.2016).

<http://people.wku.edu/charles.smith/chronob/RATZ1844.htm> (Son Erişim:
24.01.2016).

http://www.thuringen-lese.de/index.php?article_id=254 (Son Erişim:
26.01.2016)

<http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/christaller.pdf> (Son Erişim:
18.02.2016)